

POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
w Warszawie
KOMISJA GEOGRAFII PRZEMYSŁU

AKADEMIA PEDAGOGICZNA
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
INSTYTUT GEOGRAFII
**ZAKŁAD PRZEDSIĘBIORCZOŚCI
I GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ**

**Problematyka XXII. Ogólnopolskiej
Konferencji Naukowej nt.**

**„Problemy metodologiczne
geografii przemysłu”**

pod redakcją

Zbigniewa Ziolo i Moniki Borowiec

WARSZAWA – KRAKÓW, 2007

Redakcja techniczna:
Krzysztof Wiedermann

ISBN 978-83-924797-1-0

Komisja Geografii Przemysłu
Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie

Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej
Instytutu Geografii
Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków
www.ap.krakow.pl/geo/przemysl.html

Wydanie publikacji dofinansowane ze środków
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

**Problematyka XXII. Ogólnopolskiej
Konferencji Naukowej
nt. „Problemy metodologiczne geografii przemysłu”**

Wstępnie przyjmujemy założenie, że postępujący proces rozwoju geografii winien zmierzać w dwóch kierunkach. Pierwszy z nich to pogłębienie studiów poświęconych wyodrębnionym dyscyplinom naukowym, drugi prowadzić do konstruowania i doskonalenia ujęć syntetyzujących wyniki wyspecjalizowanych prac badawczych. W tym celu konieczne jest podejmowanie prób ujęć modelowych i tworzenie nowych wzorców badawczych pozwalających na ukierunkowanie podejmowanych studiów empirycznych. Zakładamy, że powinny one zmierzać do wypracowywania ujęć teoretycznych, które pozwolą na dokonywanie częściowych syntez oraz określanie prawidłowości kształtowania się procesów zachodzących w przestrzeni geograficznej oraz jej różnej skali układów od skali światowej poprzez kontynentalną, grupy krajów, poszczególnych państw do skali regionów i układów lokalnych. Zarysowane przesłanki wskazują na konieczność zwracania znacznie większej uwagi aby wyniki badań geograficznych w większym stopniu były podstawą podejmowania decyzji w zakresie zarządzania przemianami środowiska przyrodniczego oraz kształtowania życia społeczno-gospodarczego i kulturowego danej skali układu przestrzennego.

Do przedstawionych przesłanek nawiązuje także geografia przemysłu, której przedmiotem szczególnego zainteresowania jest analiza zmiany czynników i kształtowanie się struktury przestrzennej przemysłu i różnej wielkości przedsiębiorstw, a także przemian przestrzennych form koncentracji (zespołów, ośrodków, okręgów, kompleksów) oraz przemysłu rozproszonego. Znaczny wzrost podejmowanych studiów empirycznych poświęconych różnym zagadnieniom kształtowania się przemysłu, zwłaszcza w latach zmian systemu gospodarowania sprawiają, iż konieczne są próby dokonania pewnego posumowania i oceny tego bogatego dorobku¹, wytyczenia nowych kierunków badawczych,

¹ Należy podkreślić, iż do tej pory w ramach prac Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego ukazały się 24 tomy prac badawczych, w tym 9 w nowej serii „Prace Komisji Geografii Przemysłu”, w których przedstawiono łącznie 387 artyku-

doskonalenia metod analitycznych i syntetyzujących oraz pomiaru potencjału ekonomicznego nie tylko firm ale także różnych struktur przemysłowych przejawiających się w układach branżowych, przestrzennych i branżowo-przestrzennych.

Problematykę niniejszą podjęto na XXII. cyklicznej Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej nt. „Problemy metodologiczne geografii przemysłu”, zorganizowanej w Instytucie Geografii Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, pod kierownictwem prof. Zbigniewa Ziolo i dr Tomasz Rachwała, w ramach prac Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie, Sekcji Gospodarki Przestrzennej Komisji Nauk Ekonomicznych PAN Oddział w Krakowie oraz Zakładu Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, w dniach 4-5 grudnia 2006 r.

Przedmiotem cyklu konferencji jest prezentacja problematyki badawczej dotyczącej zmian zachowań przedsiębiorstw przemysłowych, poszczególnych branż, ośrodków oraz krajowej i światowej przestrzeni przemysłowej.

Celem obecnej konferencji było kontynuowanie wymiany dorobku naukowego krajowych ośrodków geograficznych i ekonomicznych w zakresie transformacji firm oraz przestrzennych struktur przemysłowych. Na konferencji zaprezentowano referaty dotyczące teoretycznej problematyki geografii przemysłu oraz wyniki badań empirycznych osiągnięte w krajowych ośrodkach akademickich.

W części pierwszej dyskutowano ważne i aktualne problemy metodologiczne geografii przemysłu. W drugiej części zaprezentowane zostały wyniki badań empirycznych częściowo weryfikujące przedstawione wcześniej koncepcje teoretyczne i dotyczyły one: procesów restrukturyzacji przemysłu w latach zmian systemu gospodarowania w warunkach nasilających się procesów globalizacji i integracji europejskiej, przemian potencjału produkcyjnego i struktur działowych przemysłu, przestrzennych form koncentracji przemysłu, poziomu efektywności i konkurencyjności polskiego przemysłu na tle przemysłu światowego, efektów mnożnikowych rozwoju przemysłu, zmiany roli przemysłu w gospodarce narodowej oraz jego znaczenia w kształtowaniu gospodarki opartej na wiedzy. Zgodnie z wieloletnią tradycją, podczas konferencji prezentowane były również prace typu *case study*, dotyczące m.in. funkcjonowania

łów. Dokonano także podsumowania dorobku z zakresu badań kształtowania się przedsiębiorstw i struktur przemysłowych prowadzonych w krajowych ośrodkach akademickich w „Dorobek polskiej geografii przemysłu w badaniach ośrodków akademickich” (red. S. Misztal, Z. Ziolo), Polskie Towarzystwo Geograficzne, Komisja Geografii Przemysłu w Warszawie, Instytut Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Wydawnictwo Krakowskiego Oddz. Polskiej Akademii Nauk, Warszawa-Kraków 1998.

wybranych przedsiębiorstw przemysłowych, specjalnych stref ekonomicznych, ośrodków i okręgów przemysłowych oraz transformacji wybranych działów przemysłu w różnej skali układach przestrzennych Polski i świata.

W konferencji wzięło udział około 40 pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych podejmujących problematykę badawczą związaną z geografiami przemysłu zarówno na uniwersytetach, jak i akademiach pedagogicznych oraz akademiach ekonomicznych. Uczestnicy reprezentowali wszystkie krajowe ośrodki akademickie zajmujące się problematyką geografii przemysłu, a to: Kielce, Koszalin, Kraków, Łódź, Poznań, Rzeszów, Słupsk, Toruń, Warszawa i Wrocław. Podczas konferencji zostało wygłoszonych 21 referatów.

Obrady zostały otwarte przez Przewodniczącą Komisji Geografii Przemysłu PTG w Warszawie a zarazem kierownika Zakładu Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej prof. dr hab. Zbigniewa Ziolo oraz Dyrektora Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie – dr Romana Malarza. Kolejny sesjom przewodniczyli: prof. dr hab. Andrzej Wieloński (Uniwersytet Warszawski), prof. dr hab. Henryk Rogacki (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), dr hab. Michał Paszkowski (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), prof. dr hab. Lech Pakuła (Akademia Pedagogiczna w Krakowie). Pod koniec pierwszego dnia obrad odbyła się dyskusja panelowa dotycząca kierunków rozwoju metodologicznego i badań empirycznych z geografii przemysłu, które przewodniczył prof. dr hab. Zbigniew Ziolo (Akademia Pedagogiczna w Krakowie).

Pierwsza sesja poświęcona była nowym koncepcjom metodologicznym geografii przemysłu, na której wprowadzający referat nt. „Problematyka budowy teorii struktury przestrzennej przemysłu” przedstawił prof. dr hab. Zbigniew Ziolo (Akademia Pedagogiczna w Krakowie). Główna uwaga referenta została zwrócona na miejsce struktury przestrzennej przemysłu w modelu przestrzeni geograficznej, pożądane kierunki rozwoju metodologicznego geografii przemysłu, podstawowe przesłanki budowy teorii struktury przestrzennej przemysłu. Podkreślono, że problematykę przemian przedsiębiorstw i struktur przemysłowych należy rozpatrywać na tle procesów globalizacji i integracji europejskiej, zmian tendencji rozwoju cywilizacyjnego oraz wkraczania w informacyjną fazę rozwoju. Wstępnie przyjmuje, że geografia przemysłu jest nauką obejmującą bardzo szeroką problematykę, co powoduje konieczność posługiwania się wieloma nowymi miernikami i wskaźnikami potencjału przemysłowego.

Dr hab. Michał Paszkowski (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) przedstawił referat nt. „Przestrzenne aspekty kształtującej się gospodarki sieciowej a metody badań geografii przemysłu”. Autor określił istotę gospodarki sieciowej w konwencji zmiany relacji sprzedawca – nabywca, która nabrała szczególnego znaczenia w latach wdrażania reguł gospodarki rynkowej. Proces ten skutkuje

coraz trudniejszym określeniem miejsc lokalizacji działalności gospodarczej oraz wpływa na spadek znaczenia wartości majątku trwałego w stosunku do wartości zasobów intelektualnych. Podkreślił również konieczność zastosowania w geografii przemysłu nowych narzędzi dotyczących np. zasobów i jakości własności intelektualnej oraz nowego aparatu pojęciowego do analizy relacji zachodzących w sieciach w odniesieniu do przestrzeni geograficznej.

Dr Krzysztof Wiedermann (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) zaprezentował referat dotyczący: „Zastosowania metody szacowania efektów mnożnikowych w określaniu oddziaływania przedsiębiorstw na otoczenie”. W referacie szczególną uwagę zwrócono na teoretyczne podstawy określania analizy efektów mnożnikowych, zarys dotychczasowego rozwoju przedsiębiorstw przemysłu motoryzacyjnego na obszarze województwa śląskiego oraz współczesnej struktury zakładów. Następnie przedstawiony został wpływ przedsiębiorstw tej branży na otoczenie poprzez tworzenie nowych miejsc pracy w wyniku zaopatrzeniowych i dochodowych efektów mnożnikowych generowanych przez te firmy.

Dr Paweł Czapliński (Akademia Pomorska w Słupsku) w referacie na temat „Problematyka badawcza przemysłu w naukach geograficznych i ekonomicznych” przyjął stanowisko², że geografia przemysłu, jako jedna z nauk geograficznych, łączy ekonomię (zwłaszcza mikroekonomię, mezoekonomię, ekonomikę przemysłu) i geografii poprzez: skale badań (przedsiębiorstw, ośrodki, kraj), elementy metodologiczne (potencjał i efektywność ekonomiczna) i wskazał na trudności w zakresie dostępności do informacyjnej bazy empirycznej w przedsiębiorstwach.

Dr Tomasz Rachwał (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) w swoim wystąpieniu nt. „Problematyka badawcza funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych”, odniósł się do unowocześnienia problematyki badawczej funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych. Nawiązał do Autorskiego kwestionariusza badań przedsiębiorstwa przemysłowego, w którym dodatkowo uwzględnił zmiany uwarunkowania wynikające z otoczenia firmy.

Dr Stanisław Sala (Akademia Świętokrzyska w Kielcach) we referacie pt. „Próba identyfikacji problemów metodologicznych badań procesów globalizacji” odniósł się do licznych definicji globalizacji, przyjmując, iż jest ona jednym z najważniejszych zjawisk współczesnego rozwoju światowego. Podkreślał wielokierunkowość oddziaływań procesów globalizacji na funkcjonowanie różnorodnych podmiotów gospodarczych. Zaznaczył, że trudności w doborze metod badawczych wynikają przede wszystkim z bardzo złożonego charakteru globalizacji, w badaniu której zajmuje się wiele nauk m.in. ekonomia, geografia polityczna, geografia społeczna, politologia, geografia ekonomiczna czy socjolo-

² L. Straszewicz: Geografia przemysłu jako nauka i dyscyplina nauczania [w:] Materiały i Sprawozdania, z. 14, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Wyd. Naukowe WSP, Kraków 1987.

gia. Na zakończenie autor podkreślił, iż na uwagę powinno zasługiwać podejście polegające na wartościowaniu, wyjaśnianiu zjawisk społecznych, gospodarczych i politycznych w konwencji ujęć holistycznych.

Mgr Maciej Gurbala (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie) w referacie „Metody identyfikacji przemysłu zaawansowanej technologii” zaprezentował metody identyfikacji i klasyfikacji przemysłu zaawansowanych technologii, zwracając szczególną uwagę na stosowaną terminologię.

Dr Wiesława Gierańczyk (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) w swoim wystąpieniu nt. „Problematyka definiowania zmian w tendencjach lokalizacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych w dobie globalizacji”, szczególną uwagę zwróciła na analizę kształtowania się pojęć: dematerializacja gospodarki, dezindustrializacja, deindustrializacja, delokalizacja, relokacja, outsourcing, które bardzo często w różny sposób określane są w literaturze przedmiotu.

W drugiej części konferencji prezentowane były referaty zawierające wyniki empirycznych badań. Dr Maciej Smętkowski (Uniwersytet Warszawski) w referacie nt. „Rola specjalnych stref ekonomicznych w kształtowaniu struktury przestrzennej przemysłu w Polsce” podkreślił znaczącą rolę stref w aktywizacji gospodarczej obszarów ich występowania. Dokonał klasyfikacji stosowanych zachęt inwestycyjnych, wśród których wyróżnił czynniki ogólne dotyczące specjalnych stref ekonomicznych oraz zachęty lokalne, którymi są parki technologiczne i przemysłowe. Zaprezentowano także ewolucję instrumentu specjalnych stref ekonomicznych w aspekcie prawnym, finansowo-ekonomicznym i przestrzennym. Następnie referent przedstawił zmiany struktury przestrzennej przemysłu w Polsce oraz podjął próby odpowiedzi na pytanie jaka była w ich rola w rozwoju ekonomicznych układów ekonomicznych. Na podstawie przeprowadzonej analizy wykazał, że program specjalnych stref ekonomicznych nie miał dotychczas istotnego wpływu na strukturę przestrzenną polskiego przemysłu, co w pewnej mierze wynikało z relatywnie niewielkich efektów funkcjonowania stref w porównaniu do istniejącego potencjału przemysłu w Polsce. Podkreślił, że program specjalnych stref ekonomicznych nie stał się wyrazem długofalowej polityki interregionalnej i przemysłowej, ale raczej instrumentem wspierania wybranych układów lokalnych.

Do problematyki specjalnych stref ekonomicznych nawiązał dr Paweł Brezdeń (Uniwersytet Wrocławski), który w referacie „Specjalne strefy ekonomiczne w przestrzeni gospodarczej na przykładzie województwa dolnośląskiego” szczególną uwagę zwrócił na lokalizację specjalnych stref ekonomicznych w przestrzeni województwa, potencjału ekonomicznego napływu kapitału na ich obszar, struktury branżowej firm oraz ich powiązań z kapitałem zagranicznym. Na koniec dokonał porównania wskaźników efektywności funkcjonowania stref województwa dolnośląskiego na tle pozostałych stref.

Dr Sławomir Dorocki (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) przedstawił referat nt. „Kształtowanie się regionów przemysłowych Francji”. Celem referatu było zarysowanie historycznego procesu kształtowania się i różnicowania gospodarczego przestrzeni przemysłowej Francji w okresie od XVIII w. do II wojny światowej. Autor określił, że wraz z rozwojem szlaków komunikacyjnych i postępowaniem technologicznym następowała systematyczna koncentracja przemysłu hutniczego i włókienniczego w północno-wschodniej części kraju. W konsekwencji do XVIII w. obszary północny i wschodni charakteryzowały się większym uprzemysłowieniem niż obszary południowe i zachodnie. Podstawowym czynnikiem, który rozpoczął proces koncentracji przemysłu było wynalezienie maszyny parowej i wzrost wydobywania węgla, który stał się najważniejszym surowcem energetycznym i wpływał na lokalizację zakładów przemysłu hutniczego. W drugiej fazie koncentracji przemysłu większą rolę odegrała baza wodno-energetyczna, która doprowadziła na początku XX w. do powstania dużych konurbacji przemysłowych w północnych Alpach. Po drugiej wojnie światowej w celu rozwoju gospodarki oraz aktywizacji obszarów zacofanych i równoważonego rozwoju, w 1956 r. przeprowadzono podział Francji na 22 regiony, które wyróżniono ze względu na podobieństwo struktur gospodarczych. Nadal obserwuje się zróżnicowanie w przestrzennym rozwoju przemysłu, który skupia się głównie w północno-wschodniej części kraju i wokół dużych ośrodków miejskich. Natomiast przemysł wysokich technologii dzięki wpływowi państwa rozwinął się w Basenie Akwitańskim w południowo-zachodniej części kraju.

Ważną częścią konferencji była dyskusja panelowa, której przewodniczył prof. dr hab. Zbigniew Ziolo. Pierwszym panelistą był prof. dr hab. Lech Pakuła (Akademia Pedagogiczna w Krakowie), który wyróżnił najważniejsze problemy geografii przemysłu, między innymi: trudności w dostępie do danych źródłowych, brak podręczników akademickich poświęconych metodologii i geografii przemysłu, nieprecyzyjne definiowanie pojęć – co jest problemem również innych dziedzin nauki. Prof. dr hab. Henryk Rogacki (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) podkreślił, że geografowie przemysłu powinni podejmować badania interdyscyplinarne i włączać w nie przedstawicieli innych nauk, na przykład ekonomistów. Ponadto zwrócił uwagę, że istnieje potrzeba powrotu m.in. do problematyki lokalizacji przemysłu, lecz w nowym ujęciu ze względu na pojawianie się nowych firm związanych z wysokimi technologiami, zachodzące w coraz szerszej skali procesy relokacji istniejącej do tej pory działalności przemysłowej, spadek znaczenia przemysłu jako rynku pracy. Dr hab. Michał Paszkowski (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) w swoim wystąpieniu zarysował nową problematykę gospodarki światowej oraz związane z nią różnicowanie światowej przestrzeni społeczno-gospodarczej. Podkreślił także rolę w tych procesach reguł makroekonomicznego rozwoju.

Po wystąpieniach panelistów nastąpiła ożywiona dyskusja. Poruszono w niej konieczność podejmowania i rozwijania nowych problemów metodologicznych geografii przemysłu. Zwrócono uwagę na potrzebę doboru nowych wskaźników przyjmowanych dla analiz struktur przemysłowych (dr Tomasz Rachwał), niewiarygodność niektórych publikowanych danych statystycznych przez firmy i instytucje (mgr Maciej Huculak), wzrost znaczenia cech odnoszących się do poziomu wykształcenia załogi w przedsiębiorstwach oraz wskaźników działalności finansowej (dr Anna Tobolska), potrzebę dostosowania do podjętej problematyki badawczej odpowiednich mierników i wskaźników, na przykład dotyczące pomiaru efektywności funkcjonowania przedsiębiorstw, czy efektów działalności specjalnych stref ekonomicznych (dr Paweł Czapliński), konieczność rozpatrywania problematyki geografii przemysłu z wielu punktów widzenia oraz dbanie o coraz precyzyjniejsze definiowanie nowych zjawisk i procesów rozwoju, zwłaszcza nowej działalności przemysłowej, zmierzania do budowy cząstkowych teorii, które będą podstawą budowy całościowej teorii struktury przestrzennej przemysłu (prof. dr hab. Zbigniew Ziolo), oraz konieczność dostosowywania istniejących teorii geograficznych do analizy zjawisk występujących w przestrzeni przemysłowej (dr Wiesława Gierańczyk).

Szeroko omawianym tematem było także znaczenie i efekty działalności specjalnych stref ekonomicznych w rozwoju społeczno-gospodarczym, szczególnie zaniedbanych obszarów oraz możliwości ich ponownego rozwoju (np. okolice Mielca). Zwrócono uwagę na zmiany w polityce rozwoju specjalnych stref ekonomicznych jako miejsc przyciągania zewnętrznych czynników rozwoju oraz możliwości generowania czynników wewnętrznych m.in. poprzez oferowaną pomoc publiczną przedsiębiorstwom w celu podniesienia ich pozycji konkurencyjnej (dr Krzysztof Wiedermann). Podkreślono, iż działania w tym zakresie dały korzystne rezultaty w rozwoju Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej oraz „Euro-Park” Mielec.

Trzecia sesja obejmowała problematykę kształtowania się przemysłu motoryzacyjnego, jako najbardziej dynamicznego czynnika rozwoju gospodarczego regionów. Dr Mirosław Wójtowicz (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) wygłosił referat na temat „Rozwój przemysłu motoryzacyjnego w Brazylii”. Autor pokreślił, iż Brazylia posiada obecnie najlepiej rozwinięty przemysł samochodowy w Ameryce Łacińskiej. Jest to w znacznym stopniu wynikiem pomocy i zachęt władz centralnych, którym udało się, dzięki przyjętym instrumentom administracyjnym, przyciągnąć kapitał międzynarodowych koncernów, wpływającego na rozwoju sektora motoryzacyjnego. Proces ten był jednym z czynników dynamicznego rozwoju gospodarczego dokonującego się w latach 70. Szczególnie lata 80. były okresem dużych inwestycji w unowocześnianie i modernizację istniejących fabryk oraz budowę nowych zakładów. Referent podkreślił, iż biorąc pod uwagę niski wskaźnik nasycenia rynku samochodami

osobowymi w Brazylii i państwach MERCOSUR stwarzają dalsze możliwości rozwojowe dla tego sektora. Podkreśla to obecnie duże zainteresowanie międzynarodowych koncernów: amerykańskich (Ford i General Motors) oraz europejskich (Volkswagen i Fiat) i japońskich (Toyota oraz Honda), nowymi inwestycjami w tym kraju.

Mgr Wioletta Kilar i mgr Monika Cieluch (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) w referacie nt. „Procesy kształtowania się i funkcjonowania korporacji ponadnarodowej Honda Motor”, przedstawiły procesy kształtowania się i zmian organizacji przestrzennej ponadnarodowej korporacji Honda, która należy do największych koncernów samochodowych w świecie. Podkreśla to pozycja firmy wśród największych korporacji światowych, która w 2005 roku z wartością 51,96 miliardów dolarów zajmowała około setną pozycję. Geneza firmy Honda sięga lat dwudziestych ubiegłego wieku. Wówczas Soichiro Honda (1906-1991) w okresie powojennego kryzysu w Japonii rozpoczął produkcję motorowerów. W marcu 1948 roku do przedsiębiorstwa dołączył Takeo Fujisawa (1915-1989), z którym w 1948 roku Soichiro Honda powołał do życia firmę Honda Motor Corporation. Współcześnie na strukturę organizacyjną korporacji Honda składa się wieloszczeblowe zarządzanie. Obecnie podstawę w strukturze organizacyjnej stanowi 6 Biur Regionalnych, zlokalizowanych na całym świecie, które na szczeblu Egzekucyjnym podlegają Prezesowi Zarządu i 10 dyrektorom. Centrala koncernu Honda Motor Company znajduje się w Tokio, lecz swoje oddziały produkcyjne i dystrybucyjne posiada ona w Japonii, Stanach Zjednoczonych Ameryki, Kanadzie, Meksyku, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoszech, Hiszpanii, Indiach, Indonezji, Malezji, Pakistanie, Filipinach, Tajwanie, Tajlandii, Wietnamie, Brazylii i Turcji.

Mgr Jacek May (Łódź), w referacie nt. „Strategie i formy adaptacji przedsiębiorstw przemysłowych w Łodzi” dokonał identyfikacji i próby usystematyzowania działań adaptacyjnych zaobserwowanych w łódzkich przedsiębiorstwach przemysłowych. Autor posłużył się systematyką strategii adaptacyjnych. Przedstawiony referat jest elementem szerszych badań prowadzonych przez autora wśród konkretnych zakładów dużych i średnich. W artykule autor skupił się na takich zagadnieniach jak: przykłady strategii adaptacyjnych, wśród których wyróżniono: strategie warunkujące dalszą adaptabilność zakładów; zmiany organizacyjno-kapitałowe, m.in. tworzenia się grup kapitałowych oraz pozostałe strategie adaptacyjne; syntezę przykładów empirycznych w postaci systematyki działań adaptacyjnych; formy adaptacji zakładów przemysłowych.

Mgr Marcin Niemczak (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) przedstawił referat zatytułowany: „Przemiany struktur polskiego przemysłu cukrowniczego jako efekt procesu restrukturyzacji”. Autor zmierzał do określenia przemian wybranych struktur polskiego przemysłu cukrowniczego, będących następstwem zmiany uwarunkowań wynikających ze zmiany systemu gospodarowania i inte-

gracji europejskiej. Szczególną uwagę zwrócił na przekształcenia w strukturze przestrzennej oraz w strukturze własności polskiego przemysłu cukrowniczego w okresie przechodzenia od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej. Wyrazem podjęcia tych działań jest proces koncentracji produkcji zapoczątkowany w 2001 roku. W latach 2001-2006 liczba funkcjonujących cukrowni w Polsce w wyniku decyzji unijnych i poziomu konkurencyjności zmniejszyła się z 76 do 36. Zamknięciu uległo 40 cukrowni, stanowiących 52,6% stanu z 2000 roku. Przemysł cukrowniczy w Polsce w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych cechował się bardzo dynamicznym zainteresowaniem kapitału zagranicznego. W polskim cukrownictwie funkcjonuje czterech inwestorów zagranicznych, jeden brytyjski - British Sugar i trzy niemieckie - Nordzucker Polska, Sudzucker Polska, Pfeifer & Langen.

Mgr Katarzyna Dajczak (Politechnika Koszalińska) w referacie na temat „Przemysł stoczniowy w Polsce i na świecie” wskazywała, że polskie stocznie są w stanie konkurować na światowych rynkach. Zaznaczyła, że członkostwo Polski w Unii Europejskiej pozwoliło na podniesienie międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw gospodarki morskiej, napływ inwestycji zagranicznych, wprowadzanie nowych technologii, unowocześnienie zarządzania w gospodarce morskiej, uatrakcyjnienie oferty towarowej i usługowej, oraz otwarcie nowych rynków zbytu.

Czwarta sesja, rozpoczęła się referatem prof. dr hab. Andrzeja Wielońskiego i mgr Janusza Machowskiego (Uniwersytet Warszawski) pt. „Bezpieczeństwo energetyczne Polski”. Autorzy podkreślili potrzebę dywersyfikacji dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego, co wpłynie na wzrost niezależności Polski od dotychczasowych dostawców tych surowców. Scharakteryzowali źródła zaopatrzenia kraju w ropę naftową i gaz ziemny. W ramach dywersyfikacji źródeł zaopatrzenia w ropę naftową jako alternatywę dla dostaw z Rosji przedstawili dostawy z krajów basenu Morza Kaspijskiego: Kazachstanu i Azerbejdżanu, co wymaga przedłużenia ukraińskiego rurociągu Odessa-Brody do Płocka. Alternatywną drogę zaopatrzenia w ropę naftową z innych regionów świata stanowi również Naftoport w Gdańsku oraz dwukierunkowy rurociąg Gdańsk-Płock, a także zastępowanie części paliw z importowanej ropy naftowej krajową produkcją biopaliw. Natomiast w celu dywersyfikacji źródeł zaopatrzenia w gaz ziemny podają alternatywne dostawy z Norwegii i dostawy gazu skroplonego z innych rejonów świata. Podkreślają, że istotną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa dostaw gazu ziemnego mogą odegrać podziemne magazyny gazu. W referacie przedstawiono również rolę koncernu PKN ORLEN w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski.

Dr Mariola Tracz (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) w referacie „Zakres treści z geografii przemysłu w wybranych programach nauczania i podręcz-

nikach geografii w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej” odniosła się do idei konstrukcji programowych w nowym systemie edukacyjnym.

Dr Monika Borowiec (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) zakłada, że podstawą rozwoju społecznego jest kształcenie dla gospodarki opartej na wiedzy. W referacie nt. „Kształcenie na poziomie akademickim jako czynnik przygotowania kadr dla przemysłu województwa podkarpackiego”, na tle współczesnych tendencji kształtowania rynku pracy, dokonała analizy kierunków kształcenia według specjalności w uczelniach wyższych województwa podkarpackiego. Szczególną uwagę zwróciła na kierunki kształcące bezpośrednio dla potrzeb przemysłu (mechanika i budowa maszyn, budownictwo, elektrotechnika, zarządzanie i inżynieria produkcji), a także kierunki kształcące dla wielu sekcji gospodarki narodowej (informatyka, zarządzanie i marketing), edukacji (kierunki nauczycielskie, głównie w Uniwersytecie Rzeszowskim) oraz administracji samorządowej (prawo).

Ostatnim referentem konferencji był dr Piotr Maśloch (Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu), który w swoim referacie zarysował problematykę polaryzacji przestrzeni światowej nasilającą się w wyniku rozwoju współczesnych procesów globalizacyjnych. Przejawia się to m.in. w narastającym ubóstwie we współczesnym świecie. Autor rozważał definicje pojęcia globalizacja, przyczyny techniczne, społeczne, ekonomiczne i polityczne globalizacji oraz jej pozytywne i negatywne konsekwencje, a także podjął próbę odpowiedzi w jakim stopniu globalizacja generuje ubóstwo. Stwierdza on, że globalizacja, pomimo, że postrzegana jako stosunkowo nowe zjawisko swoje początki bierze już we wczesnych cywilizacjach Egipcjan, Fenicjan, Greków i Rzymian, jednakże jej korzenie tkwią w wieku XVIII, XIX i XX. Jako wstęp do rozszerzonej analizy efektów globalizacji autor zaproponował analizę zmian *współczynnika Giniego*. W referacie zwrócono uwagę na postępujące procesy polaryzacji przestrzeni światowej oraz utratę przez rządy narodowe wielu ze swoich tradycyjnych środków ekonomicznej kontroli wraz nad ponadnarodowymi korporacjami, generującymi w zasadniczym stopniu procesy globalizacji.

Mgr inż. Radosław Repetowski (Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Krynicy-Zdroju) w referacie nt. „Rola innowacji w funkcjonowaniu przedsiębiorstw przemysłowych” przedstawił główne pojęcia, mechanizmy oraz klasyfikację innowacji, a także ich rozwój oraz istotę i strukturę przedsiębiorstwa innowacyjnego.

Mgr Maciej Huculak (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) w referacie na temat „Inwestycje zagraniczne w przemyśle Krakowa do 2005 roku” omówił wielkość i strukturę inwestycji zagranicznych w Krakowie na tle województwa małopolskiego. Podkreślił, że traci on część inwestorów na rzecz terenów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie miasta oraz dalszej części swojej strefy metropolitalnej. Zaznaczył, że na tle województwa małopolskiego Kraków

wyróżnia się zdecydowanie mniejszym udziałem przemysłu przetwórczego w strukturze zatrudnionych w firmach z kapitałem zagranicznym.

Podsumowania dwudniowych obrad konferencji dokonał prof. dr hab. Andrzej Wieloński, który podkreślił potrzebę dalszej dyskusji nad problematyką mierników i wskaźników stosowanych w analizach z zakresu geografii przemysłu. Prof. dr hab. Lech Pakuła, wyrażając opinię, że problematyka poruszana na konferencji jest niezwykle ważna dla rozwoju problematyki badawczej geografii przemysłu proponuje kontynuację prac badawczych i teoretycznych nad problematyką przestrzeni przemysłowej. Prof. dr hab. Zbigniew Ziolo, podkreślił znaczenie i duże zainteresowanie podjętą problematyką badawczą, zarówno wśród pracowników naukowych, jak i wśród studentów podejmujących badania w tym zakresie. Wskazał na konieczność rozszerzenia pól badawczych podporządkowanych praktyce gospodarczej, zwłaszcza w pracach nad budową strategii rozwoju układów regionalnych i lokalnych.

Planujemy, że trwałym dorobkiem konferencji będzie kolejny tom wydany w serii „Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG” przygotowany pod redakcją Z. Ziolo i T. Rachwała, wydany przez Komisję Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego i Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

W niniejszej publikacji przedstawiono egzemplifikację wspomnianej problematyki badawczej dyskutowanej podczas XXII. Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej nt. „Problemy metodologiczne geografii przemysłu”, a także wykaz ogólnopolskich konferencji naukowych poświęconych problematyce geografii przemysłu organizowanych przez Komisję Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie oraz Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich w Krakowie oraz Sekcję Gospodarki Przestrzennej Komisji Nauk Ekonomicznych PAN Oddz. w Krakowie. Uwzględniono w niej również prace zbiorowe dotyczące problematyki geografii przemysłu redagowane w Zakładzie Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

ZBIGNIEW ZIOŁO

Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków

Zarys koncepcji budowy teorii struktury przestrzennej przemysłu

Potrzeba rozwoju teorii geografii przemysłu wynika nie tylko z potrzeby intensyfikacji badań podstawowych ale także z potrzeb społecznych, które wykorzystują wyniki badań naukowych do celów aplikacyjnych. Wychodząc z powyższych przesłanek, przedmiotem referatu była próba określenia przesłanek i zarysu teorii struktury przestrzennej przemysłu, która jest głównym przedmiotem zainteresowań badawczych geografii przemysłu.

Zakładamy, że zadaniem teorii geografii przemysłu jest ocena dotychczasowej wiedzy oraz stworzenie ogólnych wzorców (paradygmatów) w celu prowadzenia badań przestrzennych dotyczących zachowań przedsiębiorstw przemysłowych, poszczególnych branż, przestrzennych form koncentracji przemysłu oraz różnego typu obszarów kształtowanych przez przemysł w ich zmieniającym się otoczeniu światowym, europejskim, krajowym, regionalnym czy lokalnym. Sygnalizując wybrane zagadnienia zdajemy sobie sprawę, iż zaprezentowana koncepcja wymaga coraz ściślejszych definicji, rozwijania koncepcji badawczych w nawiązaniu do teorii systemów dynamicznych oraz egzemplifikacji ujęć teoretycznych w coraz bardziej pogłębianych badaniach empirycznych. Zrealizuje się w ten sposób budowanie częściowych teorii geografii przemysłu a następnie stopniowe wypełnianie luk w wypracowanej teorii oraz zastosowanie jej w badaniach empirycznych podporządkowanym analizie i oceny dotychczasowych procesów rozwoju oraz współczesnych struktur, które mogą stanowić przesłankę do podejmowania określonych decyzji.

Wstępnie wychodzę z założenia, że przyszłość geografii przemysłu, podobnie jak i innych dyscyplin naukowych, zależy w znacznym stopniu od ważności rozwiązywanych przez nich problemów naukowych (teoretycznych i aplikacyjnych). Rozwiązywanie ich jest niezbędne dla rozwoju metodologicznego nie tylko geografii przemysłu ale także innych dyscyplin, których przedmiotem zainteresowania jest przestrzeń geograficzna czy jej wybrane elementy (podprzestrzenie). Obok problemów teorio-poznawczych, rozwój geografii przemysłu uwarunkowany jest w dużym stopniu możliwościami zastosowania jej wyników badawczych w praktyce gospodarczej, głównie poprzez dostarczania

wzorców uzasadnionych teoretycznie i zweryfikowanych empirycznie, które będą pozwalać na realizację określonych celów polityki przestrzennej a następnie dostarczanie istotnych informacji dotyczących oceny i przewidywanie procesów rozwojowych w przyszłości będące podstawą dla podejmowania racjonalnych decyzji. Ogólnie należy przyjąć, iż rola geografii przemysłu związana jest z jej wkładem w rozwiązywanie teoretyczno-poznawczych i społecznie ważnych problemów naukowych wynikających z dokonujących się przemian w strukturze przestrzennej przemysłu. Przy czym efektywność proponowanych rozwiązań zależy w znacznym stopniu od właściwej diagnozy, weryfikacji zakładanych celów rozwojowych i stopnia precyzji wypracowanych metod badawczych.

Na tle kształtującej się metodologii geografii społeczno-gospodarczej można przyjąć, iż głównym problemem geografii przemysłu jest badanie przemian funkcjonowania oraz kształtowania się w czasie systemów przemysłowych o wielkiej liczbie elementów i zmiennych, w różnych skalach układów przestrzennych od skali lokalnej, poprzez krajową do skali światowej, w powiązaniu z całokształtem działalności człowieka i uwarunkowań przyrodniczych.

Podjęciem problematykę budowy teorii struktury przestrzennej przemysłu, czy geografii przemysłu, w świetle współczesnych koncepcji metodologii ogólnej należy przyjąć, iż geografia przemysłu w procesie swojego rozwoju (podobnie jak inne dyscypliny wiedzy np. fizyka), przechodzić będzie kolejne stadia ewolucji. Odnaczały się one zmieniającymi się koncepcjami i wzorcami metodologicznymi zmierzającymi od empirycznej analizy zjawisk, poprzez różne koncepcje myślowe i budowanie cząstkowych teorii do zintegrowanych uogólnień kształtujących teorię danej dyscypliny. Stadia te obejmują: opis zjawisk, pomiar i określenie zależności ilościowo-jakościowych zachodzących między nimi, wykrywanie prawidłowości w kształtowaniu się danego procesu, wyjaśnianie zjawisk przy pomocy wypracowanej teorii, prognozowanie rozwoju analizowanego zjawiska, określenie metod sterowania danym procesem, jego obserwację i wypracowywanie instrumentów korygujących prowadzących proces do jego realizacji zgodnie z założonymi celami społecznymi, gospodarczymi i kulturowymi.

W rozwoju każdej dyscypliny naukowej zaznaczają się różne etapy rozwoju wywołane wypełnieniem się treściami starych wzorców metodologicznych i przyjmowaniem nowych paradygmatów rozwojowych oraz wyjaśniających je modeli. Należy zaznaczyć, iż model jest uproszczonym obrazem rozległej problematyki badawczej, stanowiącej przedmiot badania i poznania danej dyscypliny. Jest on teoretycznym uogólnieniem określonego wycinka rzeczywistości, który w sposób syntetyczny i w jakimś stopniu uproszczony stara się odwzorować zachodzące w nim procesy. W procesie poznania zgodnie z regułami procesu stochastycznego model kładzie nacisk na określanie roli wpływu czynników

głównych na dokonujące się procesy przemian, eliminując wpływ czynników losowych (przypadkowych).

Teoria jest bowiem zbiorem usystematyzowanych twierdzeń, wśród których przynajmniej jedno jest twierdzeniem nieobserwacyjnym. Konstruowanie teorii polega na uprawianiu dwóch procedur – procedury systematyzującej i procedury uogólniającej.

Dlatego na naszym polu badawczym należy poszukiwać spójnego modelu geografii przemysłu, który powoli na budowanie podstaw teoretycznych tej dyscypliny naukowej. Dotychczasowe jej badania dotyczyły przestrzennych problemów rozmieszczenia, organizacji, struktury i oddziaływania w przestrzeni przedsiębiorstw przemysłowych oraz tworzonych przez nich różnych form przestrzennej koncentracji.

W niniejszych rozważaniach przyjmujemy, że przedmiotem badań geografii przemysłu są powiązania zachodzące między elementami przestrzeni przemysłowej a także ich relacje z pozostałymi elementami przestrzeni geograficznej. W badaniach geograficznych szczególne znaczenie mają relacje:³

- Współwystępowania,
- Równokształtności,
- Stopniowania,
- Następstwa w czasie,
- Przejściowości,
- Trwałości (przetrwałości),
- Między funkcją a formą,
- Wzajemnej zależności,
- Między częściami (elementami, podzbiorami) zbioru
- Między częściami a całości (elementu, podzbioru).

W procesie poznawczym należy starać się odpowiadać na pytania:

- co to jest? (fakty, opis),
- co jest jakie? (właściwości),
- jak to powstało? (wyjaśnienie kształtowania się procesu, impulsy pobudzające, zmienność uwarunkowań, czynniki sterujące, zmiany struktury)
- co od czego zależy? (nasilenie powiązań, czy relacji),
- jak kształtować wewnętrzną zgodność struktury i relacje zewnętrzne? (optymalizacja wynikająca np. z rachunku, czy negocjacji),
- jak będzie się kształtować w przyszłości? (prognoza, w oparciu o dotychczasowe uwarunkowania oraz przewidywane zmiany uwarunkowań i czynników),
- czy będzie się racjonalnie kształtować? (ocena prognozy z punktu widzenia założonych celów),

³ R. Domański, 1982, Teoretyczne podstawy geografii ekonomicznej, PWE, Warszawa.

- jakie są cele kształtowania na przyszłość? (wybór celów wynikających z uwarunkowań oraz bliższych i dalszych tendencji rozwojowych),
- jak powinno się racjonalnie kształtować? (dobór instrumentów sterujących),
- monitoring (obserwacja czy proces rozwija się zgodnie z założonymi celami).

Podjmując problematykę budowy teorii przestrzeni przemysłowej (geografii przemysłu) należy przyjąć założenia, że:

- Geografia przemysłu jest jedną z nauk geograficznych, jej rozwój nawiązuje do procesu kształtowania się innych nauk, które znajdują się na różnym etapie rozwoju metodologicznego.
- Poszczególne nauki geograficzne, w tym geografia przemysłu badają niezwykle złożoną rzeczywistość przestrzeni geograficznej z określonego punktu widzenia wynikającego z przyjętego przedmiotu, celu i metod badawczych.
- Proces kształtowania się przestrzeni geograficznej dokonuje się pod wpływem nakładania się praw ekonomicznych: megaekonomicznych (odnoszących się do przestrzeni światowej, kontynentów) makroekonomicznych (gospodarka krajowa), mezoekonomicznych (gospodarka sektorów gospodarki, gospodarka regionalna, zintegrowanych układów przemysłowych) i mikroekonomicznych (przedsiębiorstw przemysłowych, usługowych, innych podmiotów gospodarczych i instytucji), które w swojej istocie mają charakter aprzestrzenny, na zróżnicowane uwarunkowania określonej skali układów przestrzennych (od skali światowej poprzez skale kontynentów, grup państw, poszczególnych krajów, układów ponadregionalnych, po układy regionalne, subregionalne, ponadlokalne i lokalne).
- Zróżnicowanie przestrzeni geograficznej oraz jej przemiany, stwarzają określone (pozytywne, obojętne, negatywne) uwarunkowania dla kształtowania się procesu rozwoju społecznego, gospodarczego i kulturowego, które są wyrazem stopnia jej atrakcyjności dla kształtowania procesów ekonomicznych.
- Przedmiotem badań geografii przemysłu jest przestrzeń przemysłowa, która jako jeden z elementów przestrzeni geograficznej poprzez różnorodne z nimi powiązania (pasywne i aktywne) stwarza określone uwarunkowania kształtowania się przemysłu.
- Podstawowymi elementami przestrzeni przemysłowej są zróżnicowane pod względem potencjału i branży oraz spełnianych funkcji w gospodarce przedsiębiorstwa przemysłowe, zakłady, filie czy przedstawicielstwa firm.

- Proces kształtowania się przestrzeni geograficznej, w tym przemysłowej nawiązuje do zmieniających się uwarunkowań wynikających z rozwoju cywilizacyjnego, które przejawiają się m.in. w systematycznej modernizacji działalności przemysłowej (produkcyjnej, produkcyjno-usługowej i usługowej).
- W procesie rozwoju cywilizacyjnego zmienia się rola przemysłu jako elementu struktury społeczno-gospodarczej różnej skali układów przestrzennych np. w zakresie jego udziału w strukturze wartości PKB, spadku znaczenia jako rynku pracy i in.
- Zróżnicowanie przestrzeni geograficznej, w tym przemysłowej sprawia, iż występują w jej strukturze różne uwarunkowania dla kształtowania się określonych rodzajów działalności przemysłowej.
- Proces kształtowania się działalności przemysłu jest wynikiem procesów ekonomicznych oraz postępującego rozwoju technologicznego i technicznego produkcji, w których jako podstawowe kryterium podejmowania działalności przyjmuje się dążenie do maksymalizacji efektów ekonomicznych i temu celowi służą podejmowane decyzje dotyczące:
 - rozwijania potencjału dotychczasowych lokalizacji działalności produkcyjnej, produkcyjno-usługowej, usługowej, badawczo-rozwojowej i in., a także likwidowania istniejących lokalizacji (miejsc działalności), czy poszukiwania nowych lokalizacji,
 - zwiększania rozmiarów i kierunków modernizacji istniejącej produkcji oraz wdrażanie unowocześnianych czy nowych produktów,
 - podejmowania określonych zmian organizacyjnych w zakresie pionowego i poziomego zarządzania działalnością przedsiębiorstwa oraz przekazywania określonych kompetencji na różne szczeble zarządzania, czy do różnych oddziałów produkcyjnych,
 - rozwijania istniejących i podejmowanie poszukiwań nowych źródeł zasilania kapitałowego i finansowego, czy energetycznego,
 - kierunków działań marketingowych w zakresie: utrzymania, pogłębiania, czy rozszerzania rynków zbytu produktów gotowych, powiązań surowcowych, kooperacyjnych i in.
- Nasilająca się konkurencja między producentami, wpływa na postępujący proces koncentracji kapitału, w wyniku którego następuje integracja przedsiębiorstw przemysłowych w drodze: przejęć, konsolidacji, zakupu co prowadzi do pojawiania się coraz większych organizacji przemysłowych, występujących obecnie w formie coraz potężniejszych korporacji przemysłowych o charakterze międzynarodowym, czy globalnym.
- Przedsiębiorstwa przemysłowe w przestrzeni społeczno-gospodarczej, tworzą określone powiązania sieciowe poprzez fakt, iż są one miejscem skupiania się więzi pasywnych (wyznaczanych przez miejsca zaopatrzenia

- nia) oraz więzi aktywnych (w zakresie powiązań rynkowych z innymi przedsiębiorstwami, sektorami gospodarczymi, czy określonymi obszarami), które wyrażają przepływy między różnymi zakładami, gałęziami, między gałęziami a określonymi układami przestrzennymi, czy między określonymi układami a gałęziami.
- W kształtowaniu struktury przestrzennej podstawową rolę odgrywają procesy koncentracji (nawiązujące do ogólniejszych procesów polaryzacji) oraz procesy decentralizacji (dążące do wyrównywania dysproporcji w zakresie uprzemysłowienia i rozpraszania działalności produkcyjnej):
 - nasilające się procesy koncentracji przestrzennej przemysłu prowadzą do wykształcania się coraz bardziej złożonych przestrzennych form koncentracji (zespoły przemysłowe, ośrodki i okręgi oraz kompleksy przemysłowe a także technopolie, parki technologiczne, czy klastry-grona) lub różnego typu obszarów przemysłowych, natomiast
 - nasilające się procesy decentralizacji prowadzą do rozpraszania przestrzennego działalności produkcyjnej,
 - Procesy przemian struktury przestrzennej przemysłu (przestrzennych form koncentracji przemysłu, obszarów uprzemysłowionych, przemysłu rozproszonego) dokonują w wyniku zmian w procesie kształtowania się poszczególnych przedsiębiorstw (zakładów) przemysłowych, które mogą się zachowywać jako elementy: zanikłe, zanikające, stagnujące, rozwijające się, nowopojawiające się.
 - Zróżnicowane pod względem potencjału produkcyjnego, rodzajów działalności gospodarczej i zasięgu powiązań przestrzennych przedsiębiorstwa przemysłowe, spełniają w strukturze przestrzennej przemysłu różne funkcje a to funkcje: wiodące, komplementarne, standardowe, lokalne.
 - W procesie przemian cywilizacyjnych przejawiających się w przechodzenia z industrialnej do postindustrialnej a następnie fazy informacyjnej zmienia się funkcja przemysłu w strukturze bazy ekonomicznej pod względem rozmiarów rynku pracy oraz udziale w dochodzie narodowym, czy obrotów międzynarodowych.
 - Przemysł jest jednym z ważniejszych sektorów gospodarczych w zakresie przyciągania endogenicznych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego (np. w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych).
 - Egzogeniczne czynniki rozwoju danej skali układów przestrzennych (np. kapitał) związane są najczęściej z poszukiwaniem nowych miejsc lokalizacji, czy powiązań produkcyjnych wybierają obszary o znaczącej sile przyciągania wynikającej z określonego poziomu ich konkurencyjności.
 - Kształtowanie się przedsiębiorstwa przemysłowego, różnych form koncentracji przemysłu i obszarów przemysłowych jest procesem dynamicz-

nym, na który wpływają impulsy płynące z otoczenia (innych przedsiębiorstw przemysłowych, pozaprzemysłowych podmiotów gospodarczych i instytucji) oraz z uwarunkowań wewnętrznych.

MICHAŁ PASZKOWSKI
Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Problemy rozwoju metod badawczych geografii przemysłu wobec kształtującej się gospodarki sieciowej

Geograficzna refleksja nad nowymi zjawiskami i procesami zachodzącymi w przestrzeni społeczno-gospodarczej niejednokrotnie bywa poprzedzona spostrzeżeniami dokonanymi na gruncie ekonomii i socjologii. Takim nowym fenomenem wyłaniającym się z rozwiniętej gospodarki rynkowej jest gospodarka sieciowa, której cechy zostały już częściowo rozpoznane i opisane przez wielu autorów m.in. J. Rifkin (2003), E. Luttwak (2000), D. C. Korten (2002). Niniejsze rozważania są próbą podjęcia refleksji nad koniecznością uwzględnienia cech nowej gospodarki w badaniach geografii przemysłu.

Jeżeli przedmiotem działalności przemysłu jest wydobywanie bądź pozyskanie surowców mineralnych, roślinnych i zwierzęcych oraz przetwarzanie ich, za pomocą obróbki fizycznej lub chemicznej (prowadzonej na dużą skalę M.P.), na wyroby gotowe służące zaspokojeniu potrzeb człowieka (Kortus 1986), to współcześnie stwierdzamy, że przemysł uzyskał możliwość wpływania na strukturę potrzeb społecznych (np. poprzez mass media), a nawet generowania nowych potrzeb, których zaspokajanie jest dla przemysłu zyskowniejsze.

Stała sukcesja gałęzi wiodących wynikająca z postępu technicznego utrudnia odróżnienie działalności przemysłowej od innych działalności gospodarczych, dlatego istotne jest stałe unaczęśnienie klasyfikacji gospodarki, w tym przemysłu, jednak z natury rzeczy klasyfikacje nie nadążają za pojawianiem się nowych produktów i nowych sposobów gospodarowania.

Jeśli geografia przemysłu bada funkcjonowanie przemysłu w przestrzeni (Kortus 1986), to pojawiają się problemy z umiejscowieniem przejawów tego funkcjonowania w przestrzeni geograficznej. Struktura statystyki gospodarczej, z której danych korzysta geografia przemysłu była usankcjonowana faktem lokalizowalności działalności gospodarczej na określonym terytorium (ośrodek, okręg, region, kraj).

W gospodarce rynkowej decydujące było umiejscowienie własności majątku trwałego, który umożliwił powstanie danego produktu czy usługi. W epoce

rosnącego znaczenia przemysłu w strukturze gospodarki pozycja przedsiębiorcy (lub innych podmiotów gospodarujących, np. państwa) była określona w relacji własności poprzez posiadanie kapitału rzeczowego (maszyn, nieruchomości i ziemi), zatrudnianie pracowników, zarządzanie procesem produkcji, dystrybucję dóbr i usług.

Do takiej sytuacji dostosowane były mierniki tradycyjnie używane do pomiaru wielkości przemysłu, takie jak: liczba przedsiębiorstw, przeciętna liczba zatrudnionych, wartość produkcji (gross output), wartość dodana, wartość majątku trwałego, które np. w przypadku Industrial Statistics Database, (UNIDO 1996) były odniesione do terytorium kraju.

Istotą kształtującej się gospodarki sieciowej jest zamiana relacji sprzedawca-nabywca charakterystycznej dla gospodarki rynkowej na relację dostawca-użytkownik realizowaną w skomplikowanej sieci powiązań.

Przekształceniom tym towarzyszą:

- spadek znaczenia kapitału rzeczowego,
- metamorfoza produktów w czyste usługi,
- wzrost znaczenia posiadania własności intelektualnej,
- zmiana perspektywy biznesu z produkcji na marketing,
- ciągła dematerializacja dóbr,
- komercjalizacja stosunków międzyludzkich i ludzkich doświadczeń (Rifkin 2003).

Przymiotnik „sieciowy” rozumiany jest zarówno w sensie technologicznym, jak i organizacyjnym – w postaci sieci zależności i relacji.

Większość firm zależy obecnie od nowoczesnych technologii i usług telekomunikacyjnych. Ich dostawcami są prywatne sieci telekomunikacyjne tworzące nowe wspólnoty interesów, które są coraz słabiej związane z terytorium. Deregulacja i komercjalizacja światowych systemów telekomunikacji oraz radia i telewizji pozbawiają państwa możliwości nadzoru i kontroli transmisji na ich własnym terenie.

Coraz powszechniejsze stosowanie tzw. pracy zdalnej ma również swoje konsekwencje przestrzenne. Rola państwa narodowego maleje, jest to szczególnie znamienne w kwestii poboru podatków, ponieważ coraz więcej rodzajów działalności gospodarczej odbywa się na podstawie kontraktów i relacji w przestrzeni wirtualnej.

Dlatego władzom skarbowym poszczególnych krajów jest coraz trudniej ustalić, w którym miejscu przestrzeni geograficznej została wytworzona wartość dodana, a co za tym idzie, rząd którego państwa ma prawo do poboru podatku.

Stąd diagnoza: działalność w gospodarce sieciowej jest coraz trudniej lokalizowalna w przestrzeni geograficznej.

W gospodarce sieciowej majątek trwały jest traktowany nie jako fundament działalności gospodarczej, tylko jako składowa kosztów. Stąd tendencja do

wyzbywania się majątku trwałego, w tym produkcyjnego, ponieważ w ramach outsourcingu można zlecić wykonanie dowolnej produkcji komuś, kto specjalizuje się w wynajmowaniu czasu pracy maszyn i urządzeń do produkcji. Udostępnianie maszyn i urządzeń do produkcji ma coraz więcej cech usługi, a usługi mają dominującą rolę w gospodarce krajów rozwiniętych. Cechy usług jako towaru są charakterystyczne: nie mają cech własności, nie można ich posiadać, gromadzić, ani dziedziczyć, ponieważ istnieją tylko w momencie świadczenia. W gospodarce usług towarem jest czas, a nie miejsce czy przedmioty.

W tych warunkach istotne są nie relacje własności rzeczy, tylko relacje udostępniania, a w tych liczą się wartości niematerialne: know-how, schematy organizacyjne, zestawy procedur postępowania, czyli wartości informacyjne. Siłę ekonomiczną ma nie ten, kto bezpośrednio posiada i kontroluje majątek trwały służący do działalności gospodarczej, lecz ten, kto kontroluje sposób jego użycia, tj. sposób wykorzystania dóbr niematerialnych, takich jak patent, znak towarowy, pomysł, procedury operacyjne.

Z punktu widzenia przedsiębiorcy cała przestrzeń krajów rozwiniętych i nowo-przemysłowych jest praktycznie jednorodna pod względem możliwości dostępu do urządzeń produkcyjnych o odpowiednim standardzie technicznym. Dlatego lokalizacja miejsca produkcji wiąże się z dążeniem do zapewnienia stabilności parametrów jakościowych produkcji, a także do redukcji pozostałych kosztów (siły roboczej, transportu, itd.). Posiadanie własnego majątku produkcyjnego przestaje mieć kluczowe znaczenie. Miejsce powstania wartości dodanej staje się coraz trudniej lokalizowalne i coraz częściej generowanie istotnej jej części jest związane z miejscem powstania projektu wyrobu (czy jego prototypu), a nie jego masowej produkcji. Rośnie też znaczenie miejsc integracji wyrobów w systemy (całości funkcjonalne).

O potęgę ekonomiczną decydują wiedza i idee – ale poprzez posiadanie własności: patentów, praw autorskich, znaków handlowych, tajemnic firmowych, rozeznania we wzajemnych relacjach firm. Posiadanie tej własności stało się kluczowe, odkąd istotne własności życiowe części składowych istot żywych - genów, chromosomów, komórek i tkanek - mogą podlegać opatentowaniu, a więc można je uważać za własność intelektualną tego, kto pierwszy je zidentyfikuje, opíše cechy i funkcje oraz znajdzie ich użyteczne zastosowanie rynkowe.

Zatem najistotniejsza zdolność do generowania zysków (i tym samym wartości dodanej, w której udział kosztów osobowych stale maleje) tkwi we własności intelektualnej, którą jako wartość informacyjną niełatwo uprzedmiotowić i zlokalizować w przestrzeni geograficznej. Stanowiąc jednak tajemnicę firmy może być ta własność utożsamiana z lokalizacją siedziby zarządu firmy, albo jej ośrodka komputerowego przechowującego bazy danych przedsiębiorstwa.

Aby móc badać funkcjonowanie przemysłu w przestrzeni gospodarki sieciowej geografia potrzebuje nowych narzędzi, np.: lokalizacji własności intelek-

tualnej, (postulat miernika wartości rynkowej własności intelektualnej, jej umiejscowienia w siedzibie zarządu korporacji zawłaszczającej wartości informacyjne, itd.), a szerzej aparatu pojęciowego do uchwycenia relacji zachodzących w sieciach w odniesieniu do przestrzeni geograficznej (topologia relacji sieciowych np. w postaci zastosowania teorii grafów).

Literatura:

Luttwak E., 2000, *Turbokapitalizm. Zwycięzcy i przegrani światowej gospodarki*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.

Korten D.C., 2002, *Świat po kapitalizmie. Alternatywy dla globalizacji*, Łódź: Stowarzyszenie Obywatel.

Kortus B., 1986, *Wstęp do geografii przemysłu*, Warszawa, PWN.

Rifkin J., 2003, *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.

KRZYSZTOF WIEDERMANN

Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków

Zastosowanie metody szacowania efektów mnożnikowych w określaniu oddziaływania przedsiębiorstw na otoczenie

Przedmiotem analizy jest zastosowanie metody szacowania efektów mnożnikowych w określaniu oddziaływania przedsiębiorstw na otoczenie, problematyka metod podstaw analizy efektów mnożnikowych i rozważania na temat dotychczasowego rozwoju przedsiębiorstw przemysłu motoryzacyjnego na obszarze województwa śląskiego oraz ich współczesnych struktur i przestrzennej lokalizacji zakładów. Zwrócono również uwagę na wpływ przedsiębiorstw tej branży w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy, które pojawiają się w wyniku zaopatrzeniowych i dochodowych efektów mnożnikowych generowanych przez te firmy.

Powstanie lub rozwój działalności gospodarczej na pewnym obszarze prowadzić może do wzrostu dochodów i zatrudnienia wielu innych przedsiębiorstw, a także zwiększenia wpływów podatkowych władz lokalnych. Wzrost ten określany jest mianem efektów mnożnikowych, a ich wielkość pozwala ocenić wpływ działalności przedsiębiorstwa na funkcjonowanie firm w jego otoczeniu.

W literaturze przedmiotu najczęściej rozpatruje się dwa podstawowe rodzaje efektów mnożnikowych: efekty zaopatrzeniowe i efekty dochodowe. Pierwsze z nich wynikają z dodatkowego popytu tworzonego przez nowopowstałe lub rozwijające się przedsiębiorstwa, umożliwiającego wzrost firm będących dla nich dostawcami dóbr i usług. Drugie z nich, efekty dochodowe są skutkiem zwiększenia się siły nabywczej ludności poprzez wynagrodzenia pracowników, a tym samym przyczyniają się do rozwoju firm zaspokajających potrzeby konsumpcyjne. Podmioty te z kolei same także stwarzają większy popyt, wywołując kolejne cykle efektów mnożnikowych.

Rozwój firm zwiększa także dochody budżetu państwa oraz gmin i powiatów poprzez podatki odprowadzane zarówno przez podmiotów prawnych jak i osoby fizyczne. Dotyczy to zarówno podatków od dochodów (PIT, CIT) jak i podatków od nieruchomości oraz od środków transportu. Odprowadzane podatki mogą stać się z kolei źródłem inwestycji finansowanych z budżetu centralnego oraz prowadzonych na różnych szczeblach administracji samorządowej.

Do obliczenia liczby miejsc pracy utworzonych w poszczególnych rzędach zaopatrzeniowych efektów mnożnikowych posłużono się przedstawionym w prezentacji algorytmem. Pozwala on na obliczenie nowopowstałych miejsc pracy u dostawców na podstawie posiadanych danych na temat przychodu przedsiębiorstw, udziału zaopatrzenia w przychodzie i kosztów związanych z zatrudnieniem.

Wraz ze wzrostem zatrudnienia i wynagrodzeń zwiększają także dochodowe efekty mnożnikowe generowane poprzez poszczególne przedsiębiorstwa. W referacie przedstawiono schemat pozwalający obliczyć ilość nowych miejsc pracy powstałych w wyniku nowych inwestycji. W tym przypadku koniecznymi do pozyskania zmiennymi są: płace netto, udział poszczególnych branż w koszyku wydatków (publikowany przez GUS), udział kosztów pracy dla danej branży oraz koszt pojedynczego miejsca pracy.

Analiza rozwoju przemysłu motoryzacyjnego na obszarze należącym dziś do województwa śląskiego obejmowała lata od czasu jego powstania do końca 2005 roku. Zarysowano w niej funkcjonowanie przedsiębiorstw tej branży do początku transformacji, ponieważ inwestycje tamtego okresu miały bardzo duże znaczenie dla dalszego rozwoju przemysłu samochodowego. Niektóre z powstałych i zmodernizowanych w tym okresie zakładów, a w szczególności wybudowana od podstaw montownia samochodów w Tychach, stanowią dzisiaj podstawę funkcjonowania największego producenta samochodów w kraju – Fiata Auto Poland.

W rozwoju przemysłu motoryzacyjnego w województwie śląskim od momentu rozpoczęcia transformacji ustrojowej do chwili obecnej zaznaczają się dwa główne okresy.

Pierwsza faza, stanowiąca pierwszą połowę ostatniej dekady XX wieku, związana jest głównie z restrukturyzacją i modernizacją istniejących tu przed 1989 rokiem przedsiębiorstw. W przypadku dużych podmiotów przemiany te wiązały się najczęściej z pozyskaniem zagranicznego inwestora mogącego zapewnić wymagane środki kapitałowe oraz dostęp do najnowocześniejszych technologii, które umożliwiały dalszy rozwój zakładów. Proces restrukturyzacji podmiotów polegał także na przekształceniach organizacyjnych wewnątrz przedsiębiorstw, które zaczęły skupiać się na działalności głównej, związanej z produkcją określonego rodzaju wyrobów na rynek motoryzacyjny. Proces ten wraz z modernizacją organizacji produkcji wpływał także na poprawę wydajności pracy, co wiązało się z ograniczeniem zatrudnienia przy jednoczesnym wzroście wartości dodanej produkcji w tych zakładach. Nie wszystkie przedsiębiorstwa potrafiły dostosować się do produkcji w nowych warunkach gospodarczych. Część z nich wypadła z motoryzacyjnych łańcuchów dostaw, przede wszystkim ze względu na brak odpowiedniego zaplecza kapitałowego pozwalającego sfinansować kosztowną modernizację czy przebudowę zakładów, i

rozpoczęła dostawy części zamiennych na rynek wtórny lub też przeprofilowała się na potrzeby odbiorców z mniej wymagających branż. Niektóre firmy nie potrafiły funkcjonować w realiach wolnego rynku i poprzez proces upadłości zostały zlikwidowane.

Wprowadzenie w Polsce mechanizmów gospodarki wolnego rynku wiązało się też z powstaniem na tym terenie wielu nowych zakładów działających w tej branży. Polska jako jeden z krajów dawnego bloku wschodniego cechowała się stosunkowo niskim udziałem produkcji przemysłu środków transportu w przemyśle, co było powodem do napływu wielu inwestycji do tej branży po 1989 roku. Nie mniej większość nowych inwestycji pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych była kierowana do już istniejących przedsiębiorstw. Dopiero w drugiej połowie ostatniej dekady XX wieku zauważamy gwałtowny wzrost inwestycji w nowe zakłady. Jest to związane zarówno z powstaniem Katowickiej SSE jak i inwestycją Opla na tym terenie. W niedługim okresie powstaje, przede wszystkim na obszarze Tychów, Gliwic i Bielska-Białej, wiele nowych podmiotów, które zaczynają kooperować z zakładami FAP i GM.

Przedstawione rozważania kończy określenie poszczególnych rodzajów efektów mnożnikowych dotyczących przyrostu liczby miejsc pracy powstałych w otoczeniu przedsiębiorstw przemysłu motoryzacyjnego. W wyniku rozwoju przemysłu motoryzacyjnego liczba miejsc pracy szacunkowo zwiększyła się przynajmniej 13 tys. Na tą wielkość składa się około 1010 miejsc pracy wynikających bezpośrednio i pośrednio z zaopatrzenia produkcyjnego firm motoryzacyjnych, około 6450 miejsc pracy dzięki zaspakajaniu w regionie zapotrzebowania na usługi oraz ponad 5610 powstałych dzięki popytowi konsumpcyjnemu pracowników firm motoryzacyjnych.

Problematyka badawcza przemysłu w naukach geograficznych i ekonomicznych

Istnieje obecnie wiele przesłanek, które skłaniają do postawienia pytania o rolę i miejsce geografii przemysłu wśród nauk geograficznych i wśród nauk podejmujących badania procesów gospodarczych, zwłaszcza tych dotyczących struktur przemysłowych.

Jedną z nich jest obserwowany w naukach ekonomicznych renesans badań regionalnych w oparciu o pojęcie mezoekonomii. Z punktu widzenia geografii przemysłu jest to o tyle istotne, iż obecnie poszerzeniu ulega zakres pojęcia mezoekonomia, który wkracza w geograficzne pole badawcze, marginalizując dorobek geograficzny i to w odniesieniu do takich zagadnień, które można uznać za kanon geografii przemysłu jak np. struktury przestrzenne.

Drugą z ważnych przesłanek, która skłania do podjęcia tego tematu są wnioski z dyskusji jaka toczy się na łamach czasopism geograficznych oraz konferencji naukowych na temat roli, miejsca, metod, a zwłaszcza przyszłości geografii. Za szczególnie istotne uznaje się powrót do badań regionalnych, podczas których poza odpowiedzią na pytania jak i dlaczego, ponowne postawienie pytania gdzie. Należy bowiem pamiętać, że podczas ostatnich kilkunastu lat zaszły daleko idące zmiany przestrzenne potencjału przemysłowego.

Wreszcie trzecią przesłanką do podjęcia rozważań na temat roli i miejsca geografii przemysłu w systemie nauk geograficznych są badania na temat postrzegania absolwentów studiów geograficznych przez społeczność lokalną, ze szczególnym uwzględnieniem ich szans na rynku pracy. Jak wynika z większości badań, pozycja geografa zajmującego się zagadnieniami z zakresu transformacji struktur przemysłowych nie mieści się w tradycyjnym postrzeganiu geografa, kojarzonego zasadniczo ze szkołą.

To stereotypowe podejście do geografa nie znajduje jednak merytorycznego potwierdzenia, bowiem współczesna ekonomika przemysłu i geografia przemysłu, są bardzo podobne deficyjnie. W obu przypadkach istnieją odniesienia do badania zjawisk występujących w strukturach przemysłu oraz do badania relacji z otoczeniem mikro- i makroekonomicznym.

Problematyka badawcza wspomnianych dyscyplin jest również bardzo zbliżona. Można ją sprowadzić do następujących zagadnień:

- Geografia przedsiębiorstw
- Struktura przestrzenna przemysłu
- Struktury przemysłu (bez struktury przestrzennej)
- Lokalizacja działalności przemysłowej
- Innowacje, badania i rozwój w przemyśle
- Postęp techniczny w przemyśle
- Decyzje inwestycyjne
- Strategie rozwoju przemysłu
- Polityka przemysłowa
- Rozwój zrównoważony a rozwój przemysłu
- Strategie organizacji procesów produkcyjnych
- Logistyka w przemyśle
- Koszty, techniczna efektywność i rentowność produkcji
- Marketing dóbr przemysłowych

Warto jednak zauważyć, że o ile reprezentanci nauk ekonomicznych podejmują problematykę badań geograficznych, to geografowie dużo rzadziej podejmują tematykę uznawaną za stricte ekonomiczną np. dotyczącą kosztów produkcji, czy marketingu w przemyśle.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, poza podobną problematyką badawczą geografii przemysłu i ekonomiki przemysłu istnieją kolejne podobieństwa dotyczące skali badań, ustaleń metodologicznych oraz dostępności obiektów badań.

Do najistotniejszych słabych stron geografii przemysłu należą:

- brak jednoznacznych rozstrzygnięć metodologicznych, co przekłada się na brak aktualnych podręczników metodologicznych i dydaktycznych,
- sygnalizowane od lat trudności z dostępnością do materiałów badawczych (formalne i kosztowe),
- słaba pozycja w systemie edukacyjnym na poziomie wyższym,
- zwrot w badaniach wielu geografów utożsamianych z geografiami przemysłu w kierunku nauk ekonomicznych lub nauk społecznych, bądź też innych subdyscyplin geograficznych,
- słabość geografii przemysłu wynikająca ze słabości geografii, zwłaszcza w wymiarze marketingowym i aplikacyjnym.

Jaka jest więc przyszłość geografii przemysłu? Istnieje kilka scenariuszy. Pierwszy z nich zakłada zachowanie obecnego status quo, co oznacza stan tymczasowości, a w dłuższej perspektywie naukowy niebyt. Drugi zakłada konsolidację subdyscyplin geograficznych w ramach geografii ekonomicznej. Może być to jednak stan przejściowy prowadzący w ostateczności do uzyskania przez geografie ekonomiczną legitymacji naukowej na gruncie ekonomii, być

może w oparciu o teorię nowej geografii ekonomicznej zapoczątkowanej przez Paula Krugmana.

Reasumując należy podkreślić, że ze względu na problematykę badawczą, skalę badań oraz ustalenia metodologiczne istnieje silne podobieństwo geografii przemysłu do ekonomiki przemysłu. Istnieje jednak poważna rozbieżność w postrzeganiu obu tych nauk tak przez społeczeństwo jak i samych badaczy. Tymczasem geografia przemysłu (będąc wyraźnie niedocenianą) może zaferować bardzo podobne spektrum możliwości badawczych co ekonomika przemysłu. Brak jej jednak pewnej świeżości podejść i wypracowanych własnych (nie adoptowanych) metod badawczych.

Problematyka badawcza funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych

Procesy transformacji systemu społeczno-gospodarczego w Polsce, związane z przechodzeniem od centralnego systemu zarządzania gospodarką do systemu gospodarki rynkowej, wpływają w zasadniczym stopniu na gruntowne zmiany funkcjonowania poszczególnych sektorów gospodarki narodowej, przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych oraz instytucji. Wyrazem tego jest przebudowa struktur przemysłowych, która dokonuje się w wyniku zmian funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych, traktowanych jako podstawowe elementy przestrzennych form koncentracji przemysłu. W centralnym systemie sterowania przedsiębiorstwa przemysłowe funkcjonowały w warunkach gospodarki planowej, przejawiającej się w wykonywaniu zadań wyznaczonych przez plany jednostek nadrzędnych, co wpływało na ograniczenie samodzielności przedsiębiorstw w zakresie zasobów majątkowych, wielkości i asortymentu produkcji, kierunków zbytu, zaopatrzenia w surowce i materiały, struktur organizacyjnych, zatrudnienia, a także kierunków rozwoju. W stosunkowo niewielkim stopniu sprzyjało to modernizacji procesów produkcji, podnoszeniu jakości asortymentu produkcji i wdrażaniu innowacji. We wprowadzanym systemie gospodarki rynkowej w otoczeniu przedsiębiorstw pojawiły się nowe uwarunkowania ich funkcjonowania, a mechanizmy konkurencji zaczęły mieć istotne znaczenie w zmianach kierunku działalności przedsiębiorstw oraz ich selekcji. Proces dostosowania się przedsiębiorstw przemysłowych do tych nowych warunków gospodarowania wymaga od nich przeprowadzenia głębokich zmian w funkcjonowaniu, prowadzących do podniesienia ich konkurencyjności. Zmiany te warunkują uczestnictwo krajowych przedsiębiorstw przemysłowych w globalnych procesach gospodarczych i integrację polskiego przemysłu z przemysłem światowym, zwłaszcza w drodze powiązań organizacyjnych, kapitałowych, technologicznych i wchodzenia w ukształtowane sieci rynkowe ponadnarodowych korporacji. Dlatego też z punktu widzenia analizy procesu transformacji gospodarczej w Polsce, w szczególności transformacji struktur przemysłowych, istotna wydaje się problematyka badawcza funkcjonowania poszczególnych

przedsiębiorstw przemysłowych. Problematyka ta nawiązuje do współczesnego nurtu badań geografii ekonomicznej.

W referacie wstępnie przyjęto, że podjęcie problematyki badawczej funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych w okresie transformacji gospodarczej wymaga analizy zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań ich funkcjonowania. Wśród uwarunkowań zewnętrznych podstawową rolę odgrywają uwarunkowania międzynarodowe związane z nasilającym się procesem globalizacji działalności gospodarczej i integracji europejskiej, przejawiające się m.in. w napływie bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Do uwarunkowań wewnętrznych zaliczono także uwarunkowania krajowe, wynikające z polityki przemysłowej państwa, przejawiające się m.in. w procesie prywatyzacji przedsiębiorstw oraz tworzeniu i wdrażaniu strategii restrukturyzacji określonych branż przemysłu. Do podstawowych uwarunkowań wewnętrznych zaliczono podatność przedsiębiorstw na procesy zmian funkcjonowania, wynikającą m.in. z przynależności branżowej, struktury wielkościowej, postaw pracowników wobec zmian i jakości zarządzania, charakteru struktury organizacyjnej, stopnia zacofania technologicznego, zadłużenia i dostępności do źródeł zasilania finansowego, powiązań rynkowych z otoczeniem.

Należy zaznaczyć, że problematyka restrukturyzacji przedsiębiorstw w procesie transformacji jest jednym z wiodącym problemów badawczych podejmowanych na gruncie nauk ekonomicznych. Dominuje tam jednak wąskie, specjalistyczne podejście do wybranych aspektów funkcjonowania przedsiębiorstwa, np. zmian w strukturze kosztów, analizy przepływu środków pieniężnych, restrukturyzacji zarządzania itp. W pracy badawczej nad funkcjonowaniem przedsiębiorstw przemysłowych wyjątkowo potrzebne wydaje się podjęcie problemu całościowych zmian funkcjonowania przedsiębiorstw, osadzonych w konkretnej przestrzeni geograficznej. Istotnym zagadnieniem badawczym będą więc zmiany powiązań przestrzennych przedsiębiorstwa i jego wpływu na otoczenie. Podejście to zostało zweryfikowane w podjętej przez autora pracy badawczej, której przedmiotem były zmiany funkcjonowania wybranych przedsiębiorstw przemysłowych Polski Południowo-Wschodniej w okresie transformacji systemowej polskiej gospodarki.

Podjęta problematyka wymaga zastosowania odpowiednich metod badań. Jedną z nich, na którą zwrócono szczególną uwagę w referacie, jest metoda kwestionariusza, mająca powszechne zastosowanie w geografii przemysłu. Kwestionariusz jest nieodłączną pomocą w badaniach przemysłu, szczególnie w sytuacji, gdy zdecydowana większość aspektów funkcjonowania przedsiębiorstw jest pomijana w oficjalnej statystyce. Ponieważ proces zmian funkcjonowania przedsiębiorstwa ma charakter dynamiczny oraz ciągłym zmianom podlegają także warunki otoczenia, dlatego dane zbierane na podstawie kwestionariusza powinny obejmować dwa przekroje czasowe – lata funkcjonowania

w ramach gospodarki centralnie sterowanej (koniec lat 80., najczęściej 1989 r.) i etap funkcjonowania po zmianie systemu gospodarowania (lata 90. oraz początek XXI w.). Ze względu na fakt, że istotny wpływ na procesy restrukturyzacji w przedsiębiorstwie mógł mieć proces prywatyzacji i pojawienie się inwestora strategicznego (w szczególności zagranicznego) w okresie drugim warto uchwycić dane wskazujące na wpływ zmian własnościowych na proces adaptacji przedsiębiorstw do nowych warunków gospodarowania. W dotychczasowych pracach badawczych autora kwestionariusz został poddany weryfikacji. Kwestionariusz okazał się bardzo dobrym narzędziem pracy, w wyniku jego weryfikacji nasuwają się pewne sugestie o charakterze metodycznym, na które zwrócono uwagę podczas omawiania poszczególnych grup zagadnień podejmowanej problematyki badawczej.

Ważnym, wstępnym etapem prac badawczych przy podejmowaniu problematyki funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych jest odpowiedni dobór przedsiębiorstw do badań w oparciu o kryteria położenia, wielkości, przynależności działowej i funkcji pełnionej w strukturze gospodarczej. Po dokonaniu doboru próby badanych przedsiębiorstw przemysłowych można podjąć analizę zmian zachowań w świetle różnych aspektów funkcjonowania przedsiębiorstwa. Do najistotniejszych obszarów funkcjonowania przedsiębiorstwa, które należałoby poddać analizie, należą:

1. Zmiany własnościowo-organizacyjne w badanych przedsiębiorstwach, w tym przede wszystkim odpowiedź na pytanie w jakim zakresie proces restrukturyzacji był uzależniony od formy i czasu prywatyzacji przedsiębiorstwa. Przy analizie zmian własnościowo-organizacyjnych w przedsiębiorstwach należy zwrócić uwagę na różne kategorie własnościowe oraz wielkościowe przedsiębiorstw.
2. Zmiany poziomu i struktur zatrudnienia, w tym zmiany na stanowiskach kierowniczych, szczególnie w przypadku przejęcia przedsiębiorstwa przez koncern zagraniczny. W referacie zwrócono uwagę na propozycję rozwiązania pojawiającego się przy badaniach poziomu zatrudnienia problemu, wynikającego z głębokich zmian organizacyjnych, polegających na wydzielaniu się części zakładów w postaci spółek-córek, podziałów i innych przekształceń formalno-prawnych. Ponadto zwrócono uwagę, że szacowanie tzw. efektów mnożnikowych w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy powinno być integralną częścią badań zmian funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych, gdyż bardzo często w pracach badawczych zwraca się uwagę jedynie na redukcje zatrudnienia, a pomija kwestię tworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach współpracujących (badania te są jednak bardzo czasochłonne i wykraczają szeroko poza problematykę funkcjonowania pojedynczego przedsiębiorstwa przemysłowego). W analizie zmian funkcjonowania

przedsiębiorstwa istotne znacznie mają zmiany nie tylko poziomu, ale i struktur zatrudnienia. Do szczególnie ważnych struktur zatrudnienia w przedsiębiorstwie należy zaliczyć: stosunek pracowników zatrudnionych na stanowiskach robotniczych (produkcyjnych) do pracowników nierobotniczych (umysłowych), strukturę wykształcenia, płci, wieku i stażu pracy.

3. Jednym z ważnych warunków powodzenia procesu restrukturyzacji jest dostępność kapitału niezbędnego przede wszystkim do przeprowadzenia innowacji technologicznych, dlatego w pracy badawczej należy postawić problem źródeł zasilania finansowego procesu zmian, w szczególności należy zmierzać do określenia wpływu inwestycji kapitału zagranicznego na zmiany procesu technologii produkcji w przedsiębiorstwach. Należy zwrócić uwagę, że problematyka źródeł finansowania jest bardzo często podejmowana w analizach na gruncie nauk ekonomicznych, rzadziej geograficznych. A przecież od niej zależy szereg zmian: technologicznych, produktowych, zmian w zakresie zaopatrzenia i zbytu i wreszcie efekty ekonomiczne, które mogą decydować w ogóle o istnieniu przedsiębiorstwa. Dużą rolę odgrywają więc także analizy zmian asortymentowych produkcji – od konkurencyjności produktów zależy przecież w dużej mierze pozycja konkurencyjna przedsiębiorstwa.
4. Istotnym zagadnieniem badawczym w procesie zmian funkcjonowania przedsiębiorstw jest analiza wpływu zmian technologicznych na jakość środowiska. W referacie zwrócono uwagę, że daje się w tym zakresie zauważyć odstępowanie przez geografów tego pola badawczego przedstawicielom nauk technicznych.
5. Zmiany w procesie technologicznym wymuszają odpowiedni dobór dostawców surowca, dlatego analiza zmian funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych obejmuje także przestrzenne zmiany w źródła zaopatrzenia. Działania te zmierzają w efekcie do podniesienia konkurencyjności produktów i tym samym do utrzymania i rozszerzenia rynków zbytu. Kolejnym ważnym problem badawczym są więc przestrzenne zmiany w kierunkach zbytu. W ramach tej problematyki konieczne wydaje się m.in. podjęcie próby odpowiedzi na pytanie, czy z przejęciem przedsiębiorstwa przez koncern zagraniczny nastąpiło istotne rozszerzenie międzynarodowych rynków zbytu, dzięki wprowadzeniu asortymentu produkcji przedsiębiorstwa do sieci sprzedaży koncernu. Wydaje się, że problematyka zmian przestrzennych powiązań pasywnych i aktywnych przedsiębiorstw przemysłowych, powinna zajmować znaczące miejsce w badaniach geograficznych, ze względu właśnie na ten wybitnie przestrzenny charakter. Dostrzega się jednak marginalizację

tego aspektu funkcjonowania przedsiębiorstw zarówno w analizach prowadzonych na gruncie nauk ekonomicznych, ale także geograficznych. Wynika to zapewne z trudności w dostępie do danych statystycznych, które są co prawda dostępne, ale w ujęciu krajowym bądź regionalnym, jako element handlu zagranicznego (dane o strukturze eksportu i importu itp.). Dane na poziomie przedsiębiorstwa są często nieosiągalne, gdyż baza danych o dostawcach i odbiorcach stanowi czasem jedną z największych tajemnic handlowych firmy. Tymczasem brak analiz powiązań przestrzennych na poziomie przedsiębiorstwa bardzo często prowadzi do nieprecyzyjnych lub nawet czasem mylnych wniosków w analizach sektorowych prowadzonych w ujęciu krajowym.

6. Dzięki zmianom w poziomie i strukturach zatrudnienia, technologii i asortymencie produkcji, źródłach zaopatrzenia i kierunkach zbytu, korzystnym przemianom powinna ulec struktura kosztów i w efekcie wzrastać poziom rentowności. Podejmowane prace badawcze nad funkcjonowaniem przedsiębiorstw na gruncie nauk geograficznych muszą więc obejmować aspekt ekonomiczny zmian. Oceniając zachowania przedsiębiorstw przemysłowych w procesie transformacji należy odpowiedzieć na pytanie, jakie są efekty finansowe przeprowadzonych zmian. W szczególności należy postawić pytanie sobie m.in. fundamentalne pytanie, w jakim czasie od rozpoczęcia procesu restrukturyzacji i pod wpływem jakich działań działalność przedsiębiorstwa zaczęła przynosić zyski.

W oparciu o analizę przedstawionych zagadnień, w szczególności o wyniki finansowe, w pracy badawczej autora wyróżniono typy zachowań przedsiębiorstw przemysłowych w procesie transformacji oraz - w świetle szybkich przemian w gospodarce światowej i integracji Polski ze strukturami europejskimi - podjęto także problemem dalszych wariantów zachowań badanych przedsiębiorstw. Istotne wydaje się bowiem odpowiedź na pytanie, czy przeprowadzone zmiany w funkcjonowaniu przedsiębiorstw pozwolą na zajęcie i utrzymanie pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw na krajowym, europejskim i światowym rynku. Podjęcie próby określania wariantów rozwoju i dalszych zmian przedsiębiorstw może więc być dużym wkładem o charakterze aplikacyjnym w badanie procesów zmian funkcjonowania przedsiębiorstw. Wydaje się, że identyfikacja tych wariantów rozwoju jest możliwa tylko dzięki podjęciu przedstawionych w referacie całościowych badań nad problematyką funkcjonowania przedsiębiorstw.

Na koniec podjęto – sygnalizowany już wcześniej wielokrotnie – problem dostępności i jakości pozyskiwanych danych. Efekty badań terenowych prowadzonych w oparciu o bezpośredni wywiad w przedsiębiorstwach lub przygotowane ankiety uzależnione są od przychylności kierownictwa przedsiębiorstw,

stąd zakres czasowy i merytoryczny pozyskanych danych dla poszczególnych przedsiębiorstw jest zróżnicowany.

Przeprowadzone rozważania, jak się wydaje, wskazały na aktualność i ważność podejmowanej problematyki badawczej zmian funkcjonowania przedsiębiorstw oraz na duże zalety całościowego podejścia do tego problemu badawczego, uwzględniające wszystkie ważne aspekty funkcjonowania przedsiębiorstwa, wreszcie na konieczność większego uwzględnienia kwestii ekonomicznych, gdyż procesy zmian nie są celem samym w sobie, ale powinny prowadzić do wzrostu efektywności i konkurencyjności przedsiębiorstwa, które wyrażają się wskaźnikami ekonomicznymi.

STANISŁAW SALA
Akademia Świętokrzyska, Kielce

Próba identyfikacji problemów metodologicznych badań procesów globalizacji

Pojęcie „globalizacja” po raz pierwszy pojawiło się na gruncie ekonomii w 1959 roku. W latach 70. XX wieku zaczęto go używać w naukach społecznych. Przy czym największą popularność uzyskał dopiero w latach 90. XX wieku. Obecnie powszechnie używa się tego określenia w naukach ekonomicznych, geograficznych, społecznych czy politycznych. Uwzględniając zakres merytoryczny, jest ono bardzo często nadużywane. Poszczególni autorzy wykorzystują je do opisu wielu procesów faktycznie nie mających nic wspólnego z globalizacją. Wykorzystywane jest również do opisywania nowych, nieznanymi procesów zachodzących we współczesnym świecie.

Pierwotnie globalizację traktowano jako jednorodny proces odciskający swe piętno na gruncie nauk ekonomicznych i społecznych. W tym kontekście bardziej właściwe jest pisanie i mówienie nie o globalizacji, lecz o procesach globalizacji. Pod pojęciem procesów globalizacji autor rozumie ogół procesów zachodzących na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej i politycznej zacieśniających wzajemne powiązania między państwami, regionami czy pojedynczymi osobami wraz z wynikającymi konsekwencjami.

Szybko zmieniająca się rzeczywistość społeczno-gospodarcza i polityczna wymusza zmiany w samej geografii ekonomicznej, politycznej czy regionalnej. W industrialnej fazie rozwoju dominujące znaczenie w gospodarce spełniał przemysł. Istniejące wówczas przedsiębiorstwa można było jasno przyporządkować do określonej branży przemysłu. Obecnie znacznie trudniej jest określić branżę, w jakiej funkcjonuje dana korporacja. Wynika to z faktu bardzo dużej różnorodności poszczególnych korporacji, które z jednej strony są w stanie w stosunkowo krótkim czasie uruchomić produkcję w dowolnym rejonie świata, natomiast z drugiej strony potrafią równie szybko zmienić branżę lub zlikwidować daną fabrykę czy filię. W obliczu współczesnych wyzwań ze strony korporacji transnarodowych ta struktura staje się niewydolna, ponieważ nie potrafi kompleksowo zdiagnozować przyczyn, mechanizmów i konsekwencji ich działalności. Było to przyczyną unikania przez geografów społeczno-ekonomicznych badań nad szeroko rozumianymi procesami globalizacji. Jednak-

że, rozumiejąc wyzwania współczesności, obecnie coraz więcej geografów zaczyna podejmować problematykę różnych aspektów globalizacji czego wyrazem jest bogata literatura poświęcona metodologii i metodyce badań.

Obecnie globalizacja jest jednym z najważniejszych zjawisk politycznych, społecznych i gospodarczych. Bez względu na nasze poglądy czy też miejsce zamieszkania, konsekwencje procesów globalizacji dotyczą praktycznie każdej jednostki w sposób bezpośredni lub pośredni. Wielokierunkowość oddziaływań i różnorodność podejść sprawia, że w badaniach należy kierować się podejściem interdyscyplinarnym. Tylko wtedy, kiedy wyzwolimy się z ograniczeń wynikających z metodologii danej dyscypliny badawczej, możliwe będzie uchwycenie istoty globalizacji.

Zagadnienie globalizacji rozpatrywane jest na gruncie nauk społecznych, politycznych, ekonomicznych i ekologicznych. Dlatego próba stworzenia spójnej syntezy wymaga wyzwolenia się z ograniczeń charakteryzujących szczegółowe dyscypliny naukowe.

Wąska specjalizacja oparta o założenia pozytywistyczne w geografii ma daleko idące konsekwencje. Wypracowywane na tej drodze modele, pomimo iż są wewnętrznie spójne, to w coraz mniejszym stopniu tłumaczą i wyjaśniają otaczającą nas rzeczywistość. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest postępująca marginalizacja geografii zarówno jako dyscypliny naukowej, a także jako przedmiotu nauczania.

Do podstawowych problemów badań procesów globalizacji należy zaliczyć:

- problemy z określeniem przedmiotu badań,
- brak odpowiedniej metodologii i metodyki badań,
- interdyscyplinarność problematyki,
- problem obiektywizacji faktów.

Trudności z określeniem przedmiotu badań wynikają z faktu braku uniwersalnej definicji, procesów i mechanizmów globalizacji. Poszczególni badacze zajmujący się problematyką globalizacji w swych badaniach z reguły nie wychodzą poza wąską specjalizację swojej subdyscypliny naukowej. Co ma także wpływ na funkcjonujące definicje globalizacji, które ograniczają się tylko do wybranych wąskich aspektów tego procesu.

W badaniach procesów globalizacji percepcja podmiotu determinuje postrzeganie faktów i zjawisk, przyczyniając się tym samym do ukonstytuowania podejścia idiograficznego. Procesy globalizacji dotyczą szerokiego spektrum faktów obejmujących zjawiska społeczne, gospodarcze, polityczne czy ekologiczne.

W tym przypadku na uwagę zasługuje podejście humanistyczne, które stoi w sprzeczności metodologicznej z podejściami mającymi podbudowę pozytywistyczną czy neopoztywistyczną. Z punktu widzenia podejścia humanistycznego

metody ilościowe, a zwłaszcza modelowanie matematyczne, nie zapewniają obiektywizmu procesu badawczego, ponieważ problemy polityczne, społeczne czy kulturowe nie dają się ująć i zinterpretować w sposób poprawny. Matematyzacja zagadnień społecznych prowadzi do powstania wewnętrznie spójnych koncepcji, które jednak są nadmiernie uproszczone i nie oddają istoty rzeczy, a w szczególności wysokiego stopnia komplikacji zagadnień społecznych. Według Chojnickiego podejście humanistyczne koncentruje się na krytyce innych podejść. W ujęciu humanistycznym pierwszoplanową rzeczą jest niestosowanie skomplikowanych metod, które w konsekwencji prowadzą do wątpliwej wartości wniosków, natomiast najważniejszą kwestią są konkretne treści, problemy oraz procesy, które wypełniają sferę społeczną. Z punktu widzenia jednostki czy społeczeństwa, kluczowego znaczenia nabierają kwestie związane z rozpoznaniem aktualnych procesów zachodzących na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej oraz określenie głównych tendencji współczesnych przemian.

Trudności w doborze metod badawczych wynikają przede wszystkim z bardzo złożonego charakteru trudnych kwestii występujących w problematyce dotyczącej globalizacji, która jest przedmiotem zainteresowania wielu nauk takich jak: ekonomia, geografia polityczna, geografia społeczna, politologia, geografia ekonomiczna czy socjologia.

Problematyka definiowania zmian w tendencjach lokalizacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych w dobie globalizacji

Pomijając kwestie trudności w definiowaniu pojęcia globalizacja, jednoznacznie należy stwierdzić, że proces ten wywołuje określone skutki w zachowaniach strategicznych i przestrzennych przedsiębiorstw, zwłaszcza przedsiębiorstw przemysłowych. Złożyły się na to czynniki organizacyjne (fragmentacja produkcji), ekonomiczne (poszukiwaniem dalszych źródeł optymalizacji gospodarki), technologiczne (mające wpływ na koszty transportu i komunikacji, ułatwiając prowadzenie działalności gospodarczej w skali wielu krajów) oraz polityczne (systematyczna redukcja barier w przepływach dóbr, usług i kapitału w skali światowej). W konsekwencji wzajemnego oddziaływania tych czynników (synergia) w gospodarce światowej zacieśniają się związki między handlem zagranicznym, inwestycjami, przepływem kapitału, możliwościami wykorzystania nowoczesnych technologii, zacieśniają się też powiązania przestrzenne.

Zaistniałe wskutek globalizacji warunki funkcjonowania przedsiębiorstw wymuszają potrzebę zmiany naukowego podejścia do problemów rozwoju i funkcjonowania przemysłu w XXI w., z uwzględnieniem aspektów przedmiotowych i podmiotowych oraz precyzyjnego określania zjawisk pojawiających się pod wpływem tych zmian.

W światowym obrocie gospodarczym coraz mniej ważne stają się wytwory pierwszego i drugiego sektora gospodarczego, czyli elementy materialne, takie jak surowce czy maszyny, na rzecz wzrostu roli transakcji wirtualnych (np. w postaci outtaskingu), w obrębie których dominują przepływy finansowe czy produkty intelektu. Proces ten ma swój wymiar w postaci spadku znaczenia przemysłu tradycyjnie rozumianego w gospodarkach wielu państw i określany jest jako deindustrializacja lub dezindustrializacja.

W większości opracowań dezindustrializacja i deindustrializacja stanowią komplementarny element aparatu pojęciowego określającego przejście od gospodarki tradycyjnej do gospodarki opartej na wiedzy: deagraryzacja, serwi-

cyzacja (tercjalizacja, triadyzacja, tertiaryzacja). W tym ujęciu, i „dezindustrializacja”, i „deindustrializacja” rozumiana jest jako przejaw wejścia na jakościowo wyższy poziom społecznej wydajności pracy, prowadzącej mimo wzrostu produkcji do wyeliminowania człowieka z wielu faz procesu produkcyjnego oraz rosnącej roli usług w produkcji przemysłowej, ale nie likwidacji produkcji jako formy wytwórczości. W niektórych opracowaniach pojawiają się przekonania, że dezindustrializacji nie można utożsamiać ze zmniejszaniem roli przemysłu w tworzeniu dochodu narodowego czy spadkiem produkcji w ogóle, a raczej wiązać z realnym spadkiem wartości dodanej wytwarzanej w przemyśle (deindustrializacja).

W literaturze przedmiotu występują też poglądy, według których dezindustrializacja ma wymiar przestrzenny i oznacza porzucanie dotychczas zajmowanych terenów i budynków, albo utożsamiana jest z odpływem kapitału produkcyjnego za granicę, czy wręcz przenoszeniem fabryk przy jednoczesnym spadku zatrudnienia w przemyśle. Pojęcie dezindustrializacji bywa też traktowane jako pojęcie bliskoznaczne, a nawet węższe od delokalizacji, odnoszące się do przenoszenia sektorów produkcyjnych (podczas gdy delokalizacja może obejmować również usługi). Dezindustrializacja definiowana jest też wąsko, jako likwidacja nieefektywnych lub przestarzałych zakładów przemysłowych, albo uusługowienie pracy w przemyśle czy deindustrializacja zasobów pracy.

Z powyższego zestawienia wynika, że terminy deindustrializacja i dezindustrializacja, które Słownik Wyrazów Obcych traktuje jako odpowiadające sobie pojęcia wywodzące się z różnych języków, w literaturze przedmiotu są stosowane z dużą swobodą zakresu pojęciowego. Stąd wydaje się, że w obliczu wielości i różnorodności zjawisk towarzyszących procesom przemian światowej gospodarki, należałoby te pojęcia uściślić. Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego istotne jest, czy spadek znaczenia przemysłu w strukturze tworzenia PKB i strukturze pracujących ma wymiar względny czy bezwzględny. Proponuje się, aby deindustrializację wiązać z relatywnym spadkiem roli przemysłu, jako będącym konsekwencją szeroko rozumianej dematerializacji produkcji i pracy, i traktować jako pojęcie komplementarne z serwicyzacją. Natomiast pojęcie dezindustrializacja, które ma bardziej negatywne konotacje, odnosić do zjawisk związanych z bezwzględnym spadkiem roli przemysłu, likwidacją zakładów. Nie wydaje się natomiast stosowanie omawianych pojęć w odniesieniu do pracy, ponieważ bardzo dobrze zjawisko „uusługowienia” procesów wytwórczych opisuje pojęcie dematerializacja pracy.

Ogół zjawisk globalizacyjnych wymusza też zmianę podejścia do problematyki lokalizacji przedsiębiorstw przemysłowych. Większość współczesnych decyzji lokalizacyjnych nie powoduje zasadniczych zmian w rozmieszczeniu działalności gospodarczej, sprzyja bardziej korygowaniu rozmieszczenia zdolności wytwórczych. Procesy relokacyjne nabrały na znaczeniu wskutek dokonują-

cej się fragmentaryzacji (fragmentacji, defragmentacji) produkcji i osiągnęły w ostatnich dekadach poziom globalny. Gros firm opiera swój rozwój o strategie związane z poszukiwaniem optymalnych lokalizacji do wytwarzania poszczególnych etapów procesu produkcyjnego, w tym również za granicą. Takie podejście uruchomiło zakrojony na szeroką skalę proces delokalizacji przedsiębiorstw i outsourcingu.

Niejednoznaczność pojęciowa omawianych zagadnień skłania do podjęcia próby stworzenia ujednoczonej nomenklatury. Wydaje się, że: pojęcia relokacja i relokalizacja należy uznać za tożsame i rozumieć jako przemieszczanie aktywności gospodarczej w formie „niewidzialnej” i materialnej, czyli przepływów kapitałowych i działalności gospodarczej (materialnej i usługowej), w części lub całości, w skali krajowej i międzynarodowej.

Przemieszczanie działalności gospodarczej może mieć charakter trwały bądź efemeryczny i dokonywać się w postaci delokalizacji i outsourcingu. Z punktu widzenia analiz przestrzenno-gospodarczych istotne jest wydzielenie delokalizacji jako procesu prowadzącego do trwałych zmian w rozmieszczeniu działalności gospodarczej, obejmujących zmianę lokalizacji istniejących obiektów gospodarczych, przeniesienie działalności w inne miejsce (zamknięcie części lub całości procesu wytwórczego i uruchomienie w innym miejscu). Natomiast outsourcing należy rozumieć zarówno jako metodę optymalizacji wykorzystania zasobów i środków przedsiębiorstwa, jak i element procesu transformacji funkcji i restrukturyzacji przedsiębiorstwa, czego konsekwencją jest przekazanie części działalności, nie związanych bezpośrednio z podstawową działalnością firmy, podmiotom zewnętrznym w kraju lub za granicą. Biorąc pod uwagę rolę korporacji transnarodowych we współczesnym świecie wydaje się celowe stosowanie pojęcia offshoring, rozumianego jako część outsourcingu realizowanego z zachowaniem własności środków produkcji i bezpośredniej kontroli nad procesem produkcji, czyli przeniesienie części działalności do filii zagranicznych. Outsourcing należy rozumieć jako proces zmienny, dynamiczny, często efemeryczny (który może mieć też charakter długotrwały). W szczególnym przypadku outsourcing może prowadzić do delokalizacji.

Z punktu widzenia autorki, w dobie zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej, opracowanie i stosowanie jednolitej nomenklatury jest podstawą do podejmowania badań dotyczących tendencji lokalizacyjnych przedsiębiorstw (zarówno w ujęciu przedmiotowym, jak i podmiotowym), ale także punktem wyjścia wzajemnego rozumienia badaczy ustalających prawa i modele zachowań przedsiębiorstw.

Specjalne strefy ekonomiczne w polskiej przestrzeni gospodarczej ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego

Specjalna strefa ekonomiczna (SSE) jest pojęciem niejednoznacznym. W ujęciu prawnym jest to wyodrębniona administracyjnie część terytorium państwa, przeznaczona do prowadzenia działalności gospodarczej na korzystniejszych warunkach niż uwarunkowania wynikające z przepisów regulujących krajową działalność gospodarczą. W ujęciu ekonomicznym jest ona enklawą gospodarczą, stanowiącą instrument polityki gospodarczej, szczególnie strukturalnej i lokalizacyjnej, służący rozwojowi całego kraju oraz wspierający rozwój określonych jego regionów (Bazydło, Smętkowski 2000). Do głównych przyczyn powoływania specjalnych stref ekonomicznych możemy zaliczyć m.in.: aktywizację gospodarczą regionów; restrukturyzację starych okręgów przemysłowych; zagospodarowanie majątku i infrastruktury po likwidowanych przedsiębiorstwach; tworzenie nowych miejsc pracy, zwłaszcza w obszarach dotkniętych i zagrożonych wysokim bezrobociem; rozwój i zastosowanie w gospodarce nowych rozwiązań technicznych i technologicznych; poprawę konkurencyjności produktów i usług.

Obecnie w Polsce funkcjonuje 14 specjalnych stref ekonomicznych, w tym trzy na obszarze województwa dolnośląskiego.

Najważniejszym atutem inwestowania na obszarze specjalnych stref ekonomicznych są ulgi podatkowe. Przedsiębiorca może także skorzystać z innych przywilejów, np.: otrzymać po konkurencyjnej cenie działkę w pełni przygotowaną pod inwestycję lub darmową pomoc przy załatwianiu formalności związanych z inwestycją oraz zwolnienie od podatku od nieruchomości (Wiadomości Gospodarcze 2006).

Województwo dolnośląskie charakteryzuje się bardzo wysoką podażą obszarów wchodzących w skład specjalnych stref ekonomicznych. Ich udział w łącznej powierzchni specjalnych stref ekonomicznych w kraju na koniec 2005 r. wynosił 18,6 %. W rezultacie na 29 powiatów województwa podstrefy specjalnych stref ekonomicznych znajdują się aż w 20. Dlatego województwo

dolnośląskie należy do regionów o najwyższym stopniu koncentracji podstref w Polsce.

Stopień zagospodarowania specjalnych stref ekonomicznych w województwie dolnośląskim jest znacznie zróżnicowany. Pomimo to należą one do liderów w kraju (głównie Wałbrzyska oraz Legnicka SSE) pod względem dokonanych nakładów inwestycyjnych i efektywności zagospodarowanej powierzchni. Stają się także istotnym narzędziem w pozyskiwaniu inwestorów zagranicznych, co wyróżnia ten region w strukturze pochodzenia kapitału w strefach na tle Polski.

Inwestycje realizowane w dolnośląskich specjalnych strefach ekonomicznych mają wpływ na proces restytucji majątku trwałego regionu. Wartość dokonanych nakładów inwestycyjnych na obszarze stref od 1997 r. do 2005 r. stanowiła ponad 1/3 łącznej wartości poniesionych nakładów inwestycyjnych w całej gospodarce regionu. Inwestycje te pozytywnie oddziałują również na rynek pracy.

Przedsięwzięcia inwestycyjne w strefach ekonomicznych mają szczególne znaczenie dla gospodarek lokalnych, co przedstawiono na przykładzie Legnickiej SSE.

Samorządy coraz chętniej zabiegają o utworzenie na swoim terenie specjalnych stref ekonomicznych, ponieważ stają się one szansą na przyciągnięcie inwestorów, szczególnie zagranicznych oraz instrumentem skutecznego zmniejszenia bezrobocia i wzrostu potencjału gospodarczego jednostki samorządu terytorialnego. Co prawda preferencyjne warunki działalności dla inwestorów w strefach, w tym zwolnienia od podatku od nieruchomości oraz nakłady samorządów związane z przygotowaniem terenów dla inwestorów, mogą w krótkim okresie spowodować obniżenie wpływów do budżetów gmin i wzrost wydatków, jednak w dłuższej perspektywie nowe inwestycje przynoszą znaczne korzyści dla rozwoju regionu.

Specjalne strefy ekonomiczne w województwie dolnośląskim odgrywają rolę stymulującą w rozwoju gospodarczym regionu i przyczyniają się do zwiększenia jego atrakcyjności inwestycyjnej wśród innych województw. Potwierdzeniem tej prawidłowości może być opracowany przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową ranking atrakcyjności województw, w którym wskazano, iż jednym z głównych atutów województwa dolnośląskiego jest wysoka podaż specjalnych stref ekonomicznych, będących kluczowym składnikiem infrastruktury gospodarczej regionu (Kalinowski 2006).

Literatura

- Bazydło A., Smętkowski M.**, 2000, *Specjalne strefy ekonomiczne – światowe zróżnicowanie instrumentu* [w:] *Polskie specjalne strefy ekonomiczne*, (red.) E. Kryńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s.17-55.
- Wiadomości Gospodarcze*, 2006, *Specjalne strefy ekonomiczne. Stan i perspektywy*, PKO Bank Polski, Departament Strategii, Nr 9, Warszawa, s.40-47.
- Kalinowski T.**, 2006, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, IBnGR, Gdańsk.

Kształtowania się regionów przemysłowych Francji

Tematem referatu był proces kształtowania się regionów przemysłowych Francji od XVIII w. do XX w. W oparciu o dane statystyczne odnoszące się do liczby zatrudnionych w przemyśle oraz liczby zakładów i wielkości produkcji przemysłowej dokonano próby delimitacji regionów przemysłowych.

We Francji do XIX w. w działalności produkcyjnej przeważały warsztaty rzemieślnicze, które skupiały się na obszarach o dużej gęstości zaludnienia w stosunku do powierzchni użytków rolnych. Były to północne regiony Francji: Flandria, Pikardia, Artois, Górna Normandia oraz regiony górskie. Ta spontaniczna wytwórczość oparta na lokalnej bazie surowcowej charakteryzowała się głównie produkcją na rynek wewnętrzny.

Innym typem były rozproszone przestrzennie warsztaty uzależnione od importu surowców i powiązane wertykalnie. Typ ten wytwórczości występował głównie w przemyśle włókienniczym Północy oraz Szampanii, Burgundii i Normandii. Innym regionem był Lyon, gdzie przemysł jedwabniczy został przez handlowców rozdzielony pomiędzy różne powiązane ze sobą warsztaty mieszczące się w granicach miasta.

Trzecim rodzajem przemysłu były fabryki powstające głównie z inicjatywy odgórną, w celu zmniejszenia zależności od importowanych, głównie luksusowych towarów. Fabryki te powstawały głównie w regionie Ile-de-France.

Ważne znaczenie w przemyśle Francji miał przemysł tekstylny. W XVIII w. we Francji istniały trzy regiony przemysłu włókienniczego: Pikardia-Normandia, Szampania i Langwedocja. Przemysł lniany skoncentrowany był na północy, w regionie Bretanii, Normandii, Pikardii i Nord. Przemysł jedwabniczy uzależniony od importu rozwinął się w Tureni, Dolnej Langwedocji, dolinie Rodanu, Prowansji i Lyonie. Również przemysł bawełniany uzależniony od dostaw z posiadłości zamorskich rozwinął się wokół portów Rouen, Bordeaux i Nantes oraz w miastach Prowansji, Langwedocji i w regionie Lyonu.

Czynnikiem, który rozpoczął proces koncentracji przemysłu było wynalezienie maszyny parowej. W 1841 r. według ilości maszyn parowych najbardziej uprzemysłowionymi departamentami Francji były departamenty regionu Nord,

Seine-Maritime, oraz region Lyonu (Rhône i Loire). Następnie był region doliny Rodanu i Saony, obszar śródziemnomorski i tereny od Alzacji i Lotaryngii na wschodzie po departament Sommy na północnym-zachodzie. Ogólnie departamenty z więcej niż pięcioma maszynami parowymi skupione były na wschód od Masywu Centralnego i na południowy-wschód od Sekwany. W 1878 r. najwięcej maszyn parowych było w departamentach regionu Nord, Pikardii, Górnej Normandii oraz Lyonu i Creusot.

W czasie Trzeciej Republiki biorąc pod uwagę udział w produkcji przemysłu hutniczego, można wyróżnić trzy wielkie regiony przemysłowe. Były to regiony: Nord, Lotaryngia, Saint-Étienne-Creusot. Regiony Nord i Lotaryngii wraz z sąsiednimi departamentami wytwarzały ponad połowę produkcji hutniczej. Następny region tworzyły departamenty skupione wokół Le Creusot i St-Étienne oraz zakładami skupionymi w dolinie Rodanu. W przededniu pierwszej wojny światowej nastąpiła dalsza koncentracja przemysłu hutniczego. Zakłady zlokalizowane w Lotaryngii wytwarzały ponad połowę ogółu produkcji hutniczej.

W latach 1822-1838 Towarzystwo Statystyczne we Francji zarejestrowało 1106 manufaktur. Najwięcej fabryk w XIX w. zlokalizowanych było we zachodniej części Francji w regionie Flandrii, Normandii, Pikardii i Ile-de-France, w Lotaryngii i Alzacji, w regionie Lyonu i Prowansji. Również w XX w. według liczby zakładów wyróżniają się powyższe regiony, lecz wyraźniej jest to widoczne w odniesieniu do zakładów zatrudniających powyżej 100 pracowników.

Pod względem zatrudnionych w przemyśle najbardziej uprzemysłowiony pod koniec XIX w. był region Nord i Paryski. Tworzą one razem obszar, rozciągający się od departamentów regionu Paryża na północ po Górną Normandię i Flandrię oraz na wschód po Szampanię i Ardeny, posiadający udział zatrudnionych w przemyśle powyżej 55% spośród wszystkich pracujących.

Po pierwszej wojnie światowej nastąpiła dalsza koncentracja przemysłu w regionie północno-wschodniej Francji. Według liczby zatrudnionych przemysł skoncentrowany był w regionie Północnym i paryskim, Alzacji i Lotaryngii oraz regionie Lyonu i wschodniej części Prowansji.

Według normalizowanego wskaźnika uprzemysłowienia, regiony przemysłowe Francji skupiały się w czterech regionach. Najbardziej uprzemysłowionym był region północny obejmujący Flandrię, Pikardię, Ile-de-France oraz Górną Normandię i dolinę Sekwany. Na wschodzie występował region złożony z Ardenów i Szampanii oraz Lotaryngii i Alzacji. Trzecim regionem był region Lyonu i St-Etienne oraz obszary alpejskie i doliny Saony. Na południu wyróżniał się obszar Prowansji z Marsylią i ujściem Rodanu. Pozostałe regiony związane były z portami Nantes czy Bordeaux czy ośrodkami takimi jak Tuluza.

Po drugiej wojnie światowej w celu rozwoju gospodarki oraz aktywizacji obszarów zacofanych w 1956 r. przeprowadzono podział Francji na 22 regiony,

które pogrupowano ze względu na podobieństwo i powiązania przemysłowe. Regiony te były podstawą do wyodrębnienia administracyjnych regionów Francji w 1982 r.

MIROSLAW WÓJTOWICZ

Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków

Rozwój przemysłu samochodowego w Brazylii w latach 1957-2005

Za oficjalny początek rozwoju przemysłu samochodowego w Brazylii przyjmuje się 1956 rok, w którym prezydent kraju Juscelinio Kubitchek de Oliveira ogłosił swój plan przyspieszenia rozwoju gospodarczego zwany Planem Celów (Plano de Metas 1956-60). Jednym z jego ważniejszych zamierzeń był rozwój sektora motoryzacyjnego w oparciu o inwestycje międzynarodowych koncernów, które zachęcano do wkroczenia na brazylijski rynek, gwarantując im na nim praktycznie niezagrożoną pozycję, poprzez wprowadzenie zaporowych ceł na importowane samochody. W celu wspierania zagranicznych inwestorów powołano w kwietniu 1956 r. tzw. Grupę Wykonawczą Przemysłu Motoryzacyjnego - Grupo Executivo da Industria Automobilística (GEIA), natomiast w sierpniu powstało Stowarzyszenie Krajowych Producentów Pojazdów Samochodowych - Associação Nacional dos Fabricantes de Veículos Automotores (ANFAVEA) - zrzeszające wszystkich ważniejszych producentów samochodów oraz maszyn rolniczych i budowlanych (Industria Automobilística Brasileira-50 anos, 2006, s.94-103).

Zasadniczym celem referatu było prześledzenie zmian w wielkości produkcji przemysłu samochodowego. Analiza została oparta na danych publikowanych w rocznikach Stowarzyszenia Krajowych Producentów Pojazdów Samochodowych (ANFAVEA) obejmujących przedział lat 1957-2005.

Jednym ze sztandarowych planów prezydenta było stworzenie krajowego przemysłu samochodowego w oparciu o inwestycje międzynarodowych koncernów. Najogólniej rzecz biorąc, plan zakładał ograniczenie importu i zmuszenie firm motoryzacyjnych do dokonania wyboru między porzuceniem rosnącego brazylijskiego rynku lub produkcją samochodów z 90-95% udziałem brazylijskich części w ciągu zaledwie pięciu lat, oczywiście przy pomocy i finansowym wsparciu rządu. Plan ten był jednocześnie częścią większej strategii rozwoju gospodarczego poprzez substytucję importu, w której przemysł miał odgrywać rolę wiodącego sektora (Shapiro 1989, s.26-27, Shapiro 1991, s.876).

Obawy przed wykluczeniem z brazylijskiego rynku oraz strategii konkurencji - na mającym charakter międzynarodowego oligopolu rynku samocho-

wym - zmusiły największe koncerny ze Stanów Zjednoczonych i Europy do wkroczenia na brazylijski rynek. W latach 1956-1957 GEIA zaakceptowała projekty 18 firm, z których tylko 11 wprowadziło swoje plany w życie. Większość zgłaszających się koncernów chciała produkować więcej niż jeden typ pojazdów: 6 z nich chciało produkować ciężarówki, 3 – samochody dostawcze, 3 – samochody terenowe, a 5 - samochody osobowe (Shapiro 1991, s.896-906).

W kolejnych latach powstają duże fabryki samochodów takich firm jak m.in.: Volkswagen, Ford, Toyota, General Motors, Willys Overland, FNM, Vemag, czy Scania. Cechą charakterystyczną wspomnianych inwestycji jest ich położenie w bliskim sąsiedztwie rozrastającego się São Paulo, będącego głównym centrum gospodarczym kraju. Do momentu uruchomienia w 1976 r. zakładów Fiata w mieście Betim, na obrzeżach Belo Horizonte stolicy stanu Minas Gerais, wszystkie inwestycje motoryzacyjne skupiały się w obrębie stanu São Paulo.

Okres lat 1956-1962 określany jest mianem pierwszej dużej fali migracji międzynarodowych koncernów samochodowych do Brazylii. Po okresie załamania gospodarczego w Brazylii w połowie lat 60., związanego z niestabilnością polityczną i zamachem stanu dokonany w 1964 r. przez juntę wojskową, od 1967 roku znów odnotowano wzrost produkcji oraz popytu na nowe samochody. Słabsze i mniejsze zakłady nie przetrwały okresu załamania gospodarczego, co doprowadziło w większości przypadków do ich przejęcia przez duże koncerny i konsolidacji sektora do 8 firm. W wyniku tego wyeliminowano z rynku wszystkie przedsiębiorstwa z przewagą brazylijskiego kapitału państwowego bądź prywatnego (Shapiro 1991, s.934-936).

Produkcja przemysłu samochodowego rosła bardzo dynamicznie osiągając w 1960 w roku poziom ponad 133 tys. sztuk, z czego 42,6 tys. sztuk, czyli 32,0% stanowiły samochody osobowe. Do 1971 roku produkcja wzrosła do ponad 500 tys. sztuk, a 1980 w roku przekroczyła „magiczny” poziom 1 mln sztuk, z czego ponad 933 tys., czyli 80,1% ogółu stanowiły samochody osobowe. Warto również zauważyć, że w od drugiej połowy lat 70. coraz większe znaczenia nabierał eksport samochodów, który 1980 w roku wynosił 157 tys. sztuk, co stanowiło ok. 13,5% ogólnej produkcji. Drugi kryzys naftowy lat 1979-1980 doprowadził do załamania gospodarczego w Brazylii. W latach 1980-1981 ogólna wielkość produkcji samochodów spadła o 33%, osiągając poziom 780,8 tys. sztuk, a w przypadku samochodów osobowych spadek wyniósł aż 37,2% do poziomu 585,8 tys. sztuk. W drugiej połowie tej dekady produkcja oscylowała wokół 1 mln sztuk rocznie.

W latach 90. odnotowano powolne wychodzenie Brazylii z kryzysu i przyspieszenie rozwoju gospodarczego, szczególnie wraz z wprowadzeniem w 1994 roku tzw. Planu Real. Poprawa sytuacji gospodarczej, zahamowanie inflacji oraz wzrost konsumpcji gospodarstw domowych w Brazylii były dla

koncernów samochodowych oznaką długo oczekiwanego ożywienia na rynku motoryzacyjnym. Wynikiem tych oczekiwań i prognoz był wzmożony napływ inwestycji w sektorze motoryzacyjnym w drugiej połowie lat 90. i w pierwszych latach XXI wieku. Okres ten określany jest jako druga masowa fala migracji koncernów samochodowych do Brazylii (Rodriguez-Poze, Arbix 2001).

Na rynku brazylijskim inwestowały nie tylko wcześniej istniejące koncerny, rozbudowując i dywersyfikując produkcję, ale pojawiły się także nowe firmy głównie z Japonii (Honda - 1997, Mitsubishi – 1998) oraz Francji (Renault 1999, Peugeot Citroen – 2001), Niemiec – Audi – 1999. W latach 1994-2001 łączna wielkość inwestycji w przemyśle samochodowym wyniosła ponad 14,8 mld USD. Warto również zaznaczyć, że wszystkie nowe, duże, inwestycje lokalizowane były z dala od regionu metropolitalnego São Paulo (Anuário da Indústria Automobilística Brasileira, 2006).

Nowe inwestycje przyczyniły się do dynamicznego wzrostu wielkości produkcji, która po krótkotrwałym załamaniu w latach 1998-1999 osiągnęła w roku 2005 poziom ponad 2,5 mln sztuk, z czego ponad 2mln sztuk stanowiły samochody osobowe. Odnotowano równocześnie wzrost wielkości eksportu, który w 2005 przekroczył 897 tys. sztuk, co stanowiło 35,5% ogólnej wielkości produkcji. Warto również zaznaczyć, że głównymi odbiorcami brazylijskiego eksportu są państwa z Ameryki Południowej (41,0% wielkości eksportu w 2004 r.) oraz Ameryki Północnej (33,7%), spośród których największe znaczenie odgrywają: Meksyk (28,8%) oraz Argentyna (25,6%) (Anuário da Indústria Automobilística Brasileira 2006, s.73).

Niski wskaźnik nasycenia rynku samochodami osobowymi w Brazylii i państwach MERCOSUR wskazuje na duże perspektywy rozwojowe przemysłu samochodowego w Brazylii, o czym może także świadczyć zainteresowanie międzynarodowych koncernów inwestycjami w tym kraju. Wraz z poprawą sytuacji gospodarczej, opanowaniem inflacji oraz rosnącą zamożnością mieszkańców przemysł samochodowy będzie notował dalszy wzrost produkcji, ponieważ potencjalna chłonność rynku jest jeszcze bardzo duża.

Literatura:

Anuário da Indústria Automobilística Brasileira edição 2006, 2006, Associação Nacional dos Fabricantes de Veículos Automotores - ANFAVEA, São Paulo. (<http://www.anfavea.com.br/anuario.html>).

Indústria Automobilística Brasileira – 50 anos, 2006, Associação Nacional dos Fabricantes de Veículos Automotores - ANFAVEA, São Paulo. (<http://www.anfavea.com.br/50anos.html>).

- Rodriguez-Poze A., Arbix G.**, 2001, *Strategies of waste: bidding wars in the Brazilian automobile sector*, International Journal of Urban and Regional Research, vol.25/1, s.134-154.
- Shapiro H.**, 1989, *State Intervention and Industrialization: The Origins of the Brazilian Automotive Industry*, Business and Economic History, Second Series, vol.18, s.26-30.
- Shapiro H.**, 1991, *Determinants of Firm Entry into the Brazilian Automobile Manufacturing Industry, 1956-1968*, Business History Review, vol. 65, no. 4, s.876-947.

Kształtowanie się i organizacja przestrzenna korporacji ponadnarodowej Honda

W wyniku nasilających się procesów globalizacji, następuje kształtowanie się coraz większych korporacji ponadnarodowych. Dominująca rola korporacji ponadnarodowych przejawia się przede wszystkim w posiadanym przez nie potencjale ekonomicznym, niejednokrotnie przewyższającym potencjał niektórych krajów.

Celem referatu było przedstawienie procesów kształtowania się i organizacji przestrzennej ponadnarodowej korporacji Honda, która jest jednym z największych na świecie koncernów samochodowych.

Biorąc pod uwagę wartość rynkową firmy w rankingu Business Weeka „The Global” za lata 2003 – 2005 Honda Motor oscylowała wokół setnego miejsca. W 2005 roku wartość tej korporacji wzrosła o 23% w stosunku do roku poprzedniego i wynosiła 51,96 miliardów dolarów. Wśród korporacji samochodowych najwyższe, czternaste miejsce zajmuje Toyota Motor, o wartości rynkowej 158,20 miliardów dolarów. Na drugim miejscu w tej kategorii jest Honda Motor, a kolejna korporacja motoryzacyjna Daimler Chrysler zajmuje 103 miejsce w klasyfikacji Business Week i charakteryzuje się wartością rynkową 51,28 miliardów dolarów.

Geneza firmy Honda sięga lat dwudziestych ubiegłego wieku. Wówczas Soichiro Honda (1906-1991) w okresie powojennego kryzysu w Japonii rozpoczął produkcję motorowerów – tanich i oszczędnych środków lokomocji. W Japonii, państwie bardzo szybko rozwijającym się gospodarczo, prowadzono systematyczne badania nad nowymi rozwiązaniami i poszukiwano zastosowań coraz nowszych technologii w produkcji. Dużą rolę w tym zakresie odegrało założenie w 1946 roku instytutu badawczego Honda Technical Institute Research (Instytut Badań Technicznych Hondy). Niezbędny do dalszego rozwoju kapitał był nieosiągalny w bankach powojennej Japonii, dlatego w 1945 roku sprzedano firmie Toyota odlewnię pierścieni tłokowych, założoną przez Soichiro Hondę w 1930 roku. Dzięki nowym zasobom kapitału można było prowadzić kolejne badania, które zaowocowały w 1947 roku wyprodukowaniem silnika motocyklowego typu A. W marcu 1948 roku do przedsiębiorstwa dołączył

Takeo Fujisawa (1915-1989), którego zadaniem było tworzenie podstaw handlowych oraz strategii marketingowych firmy. We wrześniu 1948 roku Soichiro Honda wraz ze współnikiem Takeo Fujisawą powołali do życia firmę Honda Motor Corporation. W latach 1950-1952 Honda Motor przeżywała szybki rozwój, wywołany wzrastającym zapotrzebowaniem na produkty Hondy oraz sprawną siecią sprzedaży. Otwarto nowe fabryki: w Tokio i Shiraka, co spowodowało wzrost zatrudnienia ze 150 osób w 1951 roku do 1300 osób rok później.

W 1959 roku uruchomiono pierwszy salon firmowy Hondy w Stanach Zjednoczonych, a także oddział w Europie. W ciągu 7 lat od powstania, Honda Motor Company stała się największym producentem motocykli w Japonii. Nowy etap rozwoju firmy wiąże się z uruchomieniem produkcji samochodów. W 1962 roku Honda Motor wyprodukowała pierwsze seryjne samochody – lekki pojazd dostawczy T 360 oraz sportowy dwuosobowy kabriolet S 500. Do 1969 roku ukształtowała się sieć rynkowa Hondy Motor w Belgii, Holandii, Francji, Tajlandii, Wielkiej Brytanii, a także w Kanadzie i Australii. Od 1972 roku produkowano jeden z najbardziej znanych i najczęściej kupowanych samochodów w historii motoryzacji – Hondę Civic, a od 1975 roku zaczęto produkować luksusowy motocykl do dalekich podróży – Honda Gold Wing, który jest produkowany do dziś. Trzy lata później do produkcji wszedł pierwszy typowo sportowy samochód Hondy – model Prelude, również do dziś produkowany (w jego piątej generacji).

Rok 1982 był bardzo ważny w historii firmy, gdyż wówczas zaczęto produkcję na terenie Stanów Zjednoczonych modelu Accord, który został najpopularniejszym autem na tym rynku. Wkrótce też rynek Stanów Zjednoczonych stał się bardziej znaczący niż rynek japoński. W 1987 roku Honda Prelude została pierwszym na świecie samochodem osobowym z 4 kołowym układem sterowniczym. W 1997 roku zespoły badawcze Hondy opracowały hybrydowy zespół napędowy o zużyciu paliwa poniżej 3 litrów na 100 km. Jego główną część stanowił silnik benzynowy, do którego dołączono wspomagający silnik elektryczny, pełniący również rolę generatora odzyskującego energię podczas hamowania. W 1998 roku Honda rozszerzyła rynek amerykański poprzez wprowadzenie modelu Civic GX, napędzanego gazem. Jednocześnie prowadzi dalszą ekspansję na rynkach światowych, przejawiającą się między innymi budową kolejnych fabryk, na przykład w Indiach, Turcji i w Brazylii. W 1999 roku Honda wprowadziła do produkcji seryjnej 2 – osobowy model Insight z napędem hybrydowym.

Honda Motor Company to koncern, którego asortyment produkcji jest bardzo szeroki i obejmuje: samochody (około 80% przychodów firmy), motocykle (około 12% przychodów), części zamienne do samochodów, motocykli i innych urządzeń, urządzenia elektryczne i spalinowe, silniki do samochodów, ciągników i innych urządzeń.

Na strukturę organizacyjną korporacji Honda składa się z wieloszczeblowe zarządzanie. Obecnie podstawę w strukturze organizacyjnej stanowi 6 Biur Regionalnych, zlokalizowanych na całym świecie, które na szczeblu Egzekucyjnym podlegają Prezesowi Zarządu i 10 dyrektorom. Taka struktura zarządzania pozwala korporacji usprawnić zarządzanie i odnosić ogromne sukcesy na arenie międzynarodowej.

Procesy globalne zachodzące w przestrzeni światowej przejawiają się na wielu płaszczyznach, między innymi w poziomie zatrudnienia, który w omawianej korporacji od wielu lat systematycznie wzrasta. W 2000 roku w korporacji Honda zatrudnionych było 112,4 tys. osób, w ciągu 2 lat zatrudnienie wzrosło ponad 7% i wynosiło w 2002 roku 120,6 tys., natomiast do 2004 roku wzrosło o kolejne 11 tys. osób, osiągając poziom niemal 145 tys. osób.

Centrala koncernu Honda Motor Company znajduje się w Tokio. W Japonii zlokalizowanych jest 11 zakładów, realizujących następujące zadania:

- Produkcja samochodów – w 3 zakładach produkcyjnych: Saitama Factory, Tochigi Factor Takanezawa Plant, Suzuka Factor
- Produkcja silników do samochodów, łodzi, ciągników, itp. – również w 3 zakładach produkcyjnych: Tochigi Factor Mohka Plant, Hamamatsu Factor Hosoe Plant, Kumamoto Factory
- Produkcja motocykli – w 1 zakładzie: Hamamatsu Factor.

Oprócz zakładów w Japonii Honda ma swoje placówki na całym świecie. W Ameryce Północnej w 1959 roku powołano oddział American Honda Motor Company, który nadzoruje działania na tym kontynencie, wraz z oddziałami Honda North America Inc. oraz Honda South America Inc.

W Ameryce w sumie funkcjonuje 13 zakładów, z czego 11 w Północnej i 2 w Południowej. Pięć spośród zakładów w Ameryce Północnej produkuje samochody, 1 motocykle, 1 silniki, 2 urządzenia spalinowe i elektryczne, 1 części do samochodów oraz 1 pojazdy z napędem na 4 koła (ATV). Natomiast w Ameryce Południowej (Sao Paulo) wytwarzane są samochody i motocykle.

Korporacja Honda podejmuje również w tej części świata współpracę z kooperantami, realizującymi zadania bezpośrednio na rzecz koncernu, jak i na rzecz klientów zewnętrznych.

Honda ma także swoje oddziały w Europie. Koordynacją działań na rynku europejskim (produkcją, sprzedażą serwisu, marketingiem, dystrybucją i administracją) zajmuje się uruchomiona w 1965 roku w Wielkiej Brytanii Honda Motor Europe Ltd. Na terenie Europy funkcjonuje 8 zakładów produkcyjnych Hondy: 2 w Belgii, 2 we Włoszech (produkcja motocykli i części zamiennych do nich), po 1 w Wielkiej Brytanii (samochody i silniki), Hiszpanii (motocykle), Turcji (samochody) i we Francji (urządzenia elektryczne i spalinowe), z czego 1 z zakładów w Belgii odpowiada wyłącznie za dystrybucję samochodów Hondy oraz części zamiennych.

Korporacja ponadnarodowa Honda ma również swoje oddziały w Azji i Oceanii. Na obszarze tych dwóch regionów znajduje się 26 zakładów produkcyjnych. W takich krajach jak: Tajlandia, Indie (2 zakłady), Indonezja, Pakistan, Wietnam i Chiny (2 zakłady) produkowane są motocykle, a w zakładach w Tajlandii, Indonezji, Malezji i Chinach (2 zakłady) produkuje się części zamienne do pojazdów. Natomiast urządzenia spalinowe i elektryczne Honda produkuje również w: Tajlandii, Indiach, Indonezji i w Chinach.

Podsumowując, koncern Honda to jeden z przedstawicieli globalnej gospodarki. Jest on dobrym przykładem firmy, która dzięki prowadzonym badaniom nad nowoczesnymi rozwiązaniami jest od lat liderem na rynku międzynarodowym. Od początku swojego istnienia firma skutecznie jako cel stawia sobie zdobywanie nowych rynków dzięki konkurencyjnym i dostosowanym do potrzeb danego rynku produktom. Taka strategia powoduje, że korporacja Honda Motor staje się coraz ważniejszą firmą na rynku motoryzacyjnym i sukcesywnie zwiększa swoją wartość rynkową.

JACEK MAY

Łódź

Strategie i formy adaptacji przedsiębiorstw przemysłowych w Łodzi

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja i usystematyzowanie działań adaptacyjnych łódzkich przedsiębiorstw przemysłowych oraz próba zastosowania typologii form adaptacji T. Strykiewicza (1999) do syntezy zidentyfikowanych strategii adaptacyjnych.

Przedmiotem badań było 350 zakładów przemysłowych różnej wielkości, zlokalizowanych w granicach administracyjnych Łodzi. Dane obejmują okres od 1992 do 2003 roku i pochodzą z przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych, kwerendy prasowej oraz ze stron internetowych badanych przedsiębiorstw.

Działania adaptacyjne stosowane w badanych przedsiębiorstwach usystematyzowano na podstawie ustaleń T. Strykiewicza (1999) oraz M.J. Michalaka i U. Dzikiej (2000). Rozpoznano 18 rodzajów strategii, które pogrupowano w 5 typów. Jednocześnie starano się zidentyfikować rodzaje przedsiębiorstw, które najczęściej stosowały poszczególne rodzaje strategii adaptacyjnych.

Pierwszym typem strategii adaptacyjnych była redukcja kosztów, która obejmowała zmniejszanie zatrudnienia, ograniczenia zajmowanych powierzchni produkcyjnych oraz sprzedaż zbędnych maszyn. Omawiany typ strategii był stosowany przez przedsiębiorstwa państwowe, przedsiębiorstwa w trakcie prywatyzacji i firmy prywatne, przede wszystkim w pierwszym okresie transformacji systemowej.

Relokacja zakładów była następnym typem strategii adaptacyjnych. W zależności od przyczyn, wyróżniono relokacje rozwojową, ratunkową i sukcesyjną. Przy czym relokacja sukcesyjna przypominała biologiczny mechanizm sukcesji. Firmy słabsze zmieniały lokalizację, nie mogąc sprostać konkurencji przedsiębiorstw o dużym potencjale ekonomicznym.

Powyższe typy strategii adaptacyjnych dostosowywały potencjał przedsiębiorstw do wielkości ich produkcji. Na adaptabilność przedsiębiorstw wpływały natomiast pozostałe typy strategii: zmiany systemu zarządzania przedsiębiorstwem, zmiany struktury produkcji i nawiązanie kontaktów z partnerami zagranicznymi.

Zmiany systemu zarządzania obejmują sześć rodzajów strategii: organizację marketingu, elastyczną organizację produkcji, twardą i miękką restrukturalizację, eksternalizację produkcji i *outsourcing* oraz fuzję przedsiębiorstw i tworzenie grup kapitałowych.

Działania marketingowe polegały najczęściej na tworzeniu pozytywnego wizerunku firmy, badaniach rynku i adresowaniu swoich wyrobów do konkretnie zdefiniowanej grupy klientów, promocji własnych marek oraz tworzeniu sieci sprzedaży. Działania takie podejmowały firmy duże i niektóre firm średniej wielkości, przy czym firmy będące częścią dużych korporacji wielonarodowych adaptowały do warunków polskich globalne strategie marketingowe korporacji.

Strategie twardej i miękkiej restrukturalizacji stosowano w byłych przedsiębiorstwach państwowych, po wykupieniu ich przez kapitał zagraniczny. Działania określane jako miękka restrukturalizacja były stosowane również przez część dużych prywatnych przedsiębiorstw polskich, powstałych po 1989 roku.

Eksternalizacja produkcji i *outsourcing* często były związane z omawianym wyżej pierwszym typem działań adaptacyjnych. Likwidacja przez duże przedsiębiorstwa filii i zbędnych działów produkcji powodowała często tworzenie nowych firm. Firmy te były tworzone przez przedsiębiorstwo macierzyste albo zwalnianych pracowników.

Powstające w okresie badawczym w Łodzi grupy kapitałowe należały do dwóch rodzajów. Grupy pierwszego rodzaju były tworzone przez duże łódzkie firmy odzieżowe, wywodzące się z okresu gospodarki nakazowo-rozdzielczej. W grupach tych spółki dominujące nie tworzyły nowych spółek zależnych, lecz przejmowały przedsiębiorstwa już istniejące. Grupy kapitałowe drugiego rodzaju były budowane od podstaw przez przedsiębiorstwa z kapitałem polskim, powstałe po 1989 roku.

Czwarty typ strategii adaptacyjnych polegał na zmianach struktury produkcji. Obejmował on ograniczenie asortymentu, wzrost jakości produkcji poprzez wprowadzanie nowoczesnych technologii i wzornictwa oraz przerób uszlachetniony. Strategie tego typu stosowały, oprócz przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym, duże i niektóre średnie firmy polskie, przy czym przerób uszlachetniony charakteryzował głównie firmy odzieżowe.

Przerób uszlachetniony należy jednocześnie do piątego typu strategii adaptacyjnych, którym są stałe kontakty z partnerami zagranicznymi. Typ ten obejmuje również tworzenie sieci zagranicznych dostawców i odbiorców oraz wspólne przedsięwzięcia na zasadach partnerskich.

Próby wejścia na rynki zagraniczne dawnych przedsiębiorstw państwowych polegały na przerobie uszlachetnionym albo odnawianiu kierunków eksportowych sprzed 1989 roku. Odmienną strategię, podobną do ekspansji przedsiębiorstw wielonarodowych (por. T. Stryjakiewicz 1999), stosowały firmy powstałe po 1989 roku.

Większość małych i około 30% średnich firm w Łodzi nie stosowała w okresie badawczym żadnych, poza redukcją zatrudnienia, działań adaptacyjnych. Ta bierna postawa wobec sygnałów rynkowych miała, zdaniem autora, trzy przyczyny: małą skalę produkcji, niskie wymagania potencjalnych klientów co do jakości wyrobów i brak wiedzy przedsiębiorców o możliwościach działań adaptacyjnych.

W typologii form adaptacji łódzkich przedsiębiorstw przemysłowych, oprócz typów wydzielonych przez T. Strykiewicza (1999), wyróżniono dwa typy dodatkowe: adaptację lokalną i przejściową. Cechy, przyczyny i skutki adaptacji dezindustrializującej, paternalistycznej i globalizującej były w przemyśle łódzkim w większości identyczne z opisanymi przez T. Strykiewicza (1999). Dezindustrializującą i paternalistyczną formę adaptacji stosowały przedsiębiorstwa państwowe i większość JSSP branży włókienniczej, maszynowej i odzieżowej.

Globalizującą formę adaptacji stosowały przede wszystkim zakłady należące do kapitału zagranicznego, przy czym w łódzkich firmach zaobserwowano pewne różnice w porównaniu z cechami podanymi przez T. Strykiewicza (1999):

- w strategiach integracji sieci dostawców:
 - włączanie zakładu w istniejącą sieć zaopatrzenia koncernu,
 - szukanie dostawców wśród firm polskich i ich selekcja pod względem jakości i elastyczności dostaw,
- w strategiach integracji sieci odbiorców, włączanie przedsiębiorstw w istniejącą sieć dystrybucji,
- w sposobach regulacji wewnątrz przedsiębiorstwa:
 - sporadyczne lokalizowanie w Łodzi działów badawczo-rozwojowych,
 - przenoszenie gotowych strategii marketingowych i dostosowywanie ich do rynku polskiego.

Duże i średnie firmy powstałe po 1989 roku oraz część sprywatyzowanych dawnych zakładów państwowych stosowały przejściową formę adaptacji. Forma ta jest formą pośrednią między adaptacją paternalistyczną, lokalną albo dezindustrializującą a adaptacją globalizującą. Firmy stosujące adaptację przejściową miały mniejszą skalę produkcji i podejmowanych działań adaptacyjnych niż firmy stosujące adaptację globalizującą. Omawiana forma adaptacji zwiększała adaptabilność firm i pozwalała sprostać konkurencji globalnej. Ważnymi, w opinii autora, elementami tej formy adaptacji były: tworzenie własnych projektów wyrobów, technologii i działań marketingowych oraz własne sieci dostawców i odbiorców. Słabością adaptacji przejściowej był natomiast brak silnych relacji z innymi producentami.

Większość małych i średnich firm stosowała adaptację lokalną. Ograniczała ona adaptabilność przedsiębiorstw i była, obok adaptacji dezindustrializującej, najmniej skuteczną formą adaptacji. Przedsiębiorstwa nie włączały się w procesy globalizacji, a ich aktywność ograniczała się do rynku lokalnego. Adaptacja lokalna różni się od adaptacji dezindustrializującej m.in.: wielkością firm stosujących tę formę adaptacji, powstawaniem tych firm po 1989 roku, brakiem wad strukturalnych typowych dla gospodarki socjalistycznej i większą możliwością przetrwania firm.

Największymi słabościami omawianej formy adaptacji są zdaniem autora:

- brak własnego wzornictwa i imitacja, często nielegalna, obcych wzorów;
- stosowanie przestarzałych technologii i niska jakość produkcji;
- brak relacji z innymi przedsiębiorstwami miasta i regionu;
- słabo rozwinięta sieć dystrybucji;
- końcowa pozycja w łańcuchu produkcji, co powodowało że firmy te były odbiorcami, a nie dostawcami dużych przedsiębiorstw.

Powyższe ustalenia prowadzą do trzech grup wniosków:

1. Rodzaje i skuteczność działań adaptacyjnych łódzkich zakładów przemysłowych zależą od ich genezy, wielkości, rodzaju produkcji i formy własności.
2. Większość działań adaptacyjnych ma bezpośrednie albo pośrednie skutki przestrzenne, jak zmiana rozmieszczenia firm i powstawanie nowych sieci powiązań.
3. Procesy globalizacji łódzkiego przemysłu są słabo zaawansowane, jednak stopień tego zaawansowania zwiększa się m.in. za sprawą przejściowej formy adaptacji.

Literatura

- Michalak M.J., Dzika U.**, 2000, *Problemy restrukturyzacji gospodarki województwa łódzkiego z uwzględnieniem zmian form własności*, [w:] Sobczyński M., Michalski W., (red.) *Województwo łódzkie na tle przemian administracyjnych Polski*, PTG oddz. w Łodzi, RCSS BRR w Łodzi, Łódź.
- Strykiewicz T.**, 1999, *Adaptacja przestrzenna przemysłu w Polsce w warunkach transformacji*, UAM, Seria Geografia nr 61, Poznań.

MARCIN NIEMCZAK
Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Przemiany struktur polskiego przemysłu cukrowniczego jako efekt procesu restrukturyzacji

Funkcjonowanie zakładów przemysłu rolno- spożywczego, będących elementem bardziej złożonej całości, jaką jest gospodarka żywnościowa w warunkach przechodzenia od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej jest zagadnieniem niezwykle istotnym, ponieważ przemysł ten jest ważnym ogniwem integrującym produkcję rolniczą oraz konsumpcję. Powszechność występowania przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w strukturze przestrzennej gospodarki narodowej sprawia, że jest on ważnym ogniwem wzrostu i modernizacji struktur regionalnych, zwłaszcza obszarów rolniczych.

W świetle powyższych przesłanek w niniejszym referacie zmierzano do określenia przemian w wybranych strukturach polskiego przemysłu cukrowniczego, będących następstwem zmiany uwarunkowań jego funkcjonowania. Szczególny nacisk położono na przekształcenia w strukturze przestrzennej oraz w strukturze własności polskiego przemysłu cukrowniczego w okresie przechodzenia od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej. Wskazano także przestrzenne rozmieszczenie inwestycji zagranicznych w polskim cukrownictwie. Przekształcenia w strukturze przestrzennej oraz strukturze własności cukrownictwa są wynikiem podjętych działań restrukturyzacyjnych. Wyrazem podjęcia tych działań jest proces koncentracji produkcji zapoczątkowany w 2001 roku i trwający do dzisiaj.

Przemysł cukrowniczy w Polsce w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych składał się z 78 cukrowni, zlokalizowanych na terenie całego kraju, za wyjątkiem obszarów obecnego województwa małopolskiego. Najwięcej na obszarze województw: kujawsko-pomorskiego (13), dolnośląskiego (12) oraz wielkopolskiego (11). Na terenie województw: lubuskiego, podlaskiego oraz warmińsko-mazurskiego znajdowała się zaledwie jedna cukrownia.

Pierwsze zmiany w strukturze przestrzennej polskiego przemysłu cukrowniczego nastąpiły w 1996 roku, kiedy to likwidacji uległy dwie cukrownie: Chelmica (woj. kujawsko-pomorskie) i Klecina (woj. dolnośląskie). Dynamiczne przekształcenia rozpoczęły się w 2001 roku. Zamykanie cukrowni szczególnie

dynamicznie postępowało w latach 2001-2004, gdzie zamknięciu uległo 5-14 cukrowni rocznie. W dwóch ostatnich latach łącznie zamknięto 7 cukrowni.

W latach 2001-2006 liczba funkcjonujących cukrowni w polskim przemyśle cukrowniczym zmniejszyła się z 76 do 36. Zamknięciu uległo 40 cukrowni, stanowiących 52,6% stanu z 2000 roku.

Najważniejszymi determinantami redukcji liczby funkcjonujących cukrowni były m.in.: liczba cukrowni w danym województwie, ich możliwości przerobowe i produkcyjne, wyniki finansowe oraz dogodne powiązania komunikacyjne. Wymienione czynniki nakładając się na siebie powodowały, że cukrownie o najlepszych wynikach techniczno-produkcyjnych oraz finansowych zaczęły przejmować produkcję.

W 1990 roku dokonano zmiany struktury organizacyjnej przemysłu cukrowniczego poprzez likwidację przedsiębiorstw wielozakładowych i nadanie cukrowniom statusu przedsiębiorstw. Zmiany te spowodowały pełne usamodzielnienie ekonomiczne i organizacyjne cukrowni a ich organami założycielskimi stali się wojewodowie. W styczniu 1996 roku z 76 cukrowni tylko Cukrownia Szczecin była jeszcze przedsiębiorstwem państwowym, 15 zostało przekształconych w 13 spółek prawa handlowego, w części z kapitałem zagranicznym, natomiast pozostałe przekształcono w jednoosobowe spółki skarbu państwa.

W roku 1999 w strukturach państwowych holdingów znajdowało się 47 cukrowni, poza strukturami holdingów 29, z czego jedna jako przedsiębiorstwo państwowe.

Przemysł cukrowniczy w Polsce w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych w odróżnieniu od innych rodzajów produkcji przemysłowej charakteryzował się bardzo dynamicznym zainteresowaniem kapitału zagranicznego. W polskim cukrownictwie funkcjonuje czterech inwestorów zagranicznych, jeden brytyjski i trzy niemieckie.

Biorąc pod uwagę ogólną liczbę cukrowni w kraju (76 przedsiębiorstw) kapitał zagraniczny ma dominujące znaczenie w 49, które stanowią prawie 65% ich ogółu. Na terenie trzech powyższych województw łącznie zlokalizowanych jest 34 cukrowni (prawie 45% ogółu), z czego 28 przejętych jest przez zagranicznych inwestorów. Stanowią one łącznie ponad 57% ogółu cukrowni przejętych przez zachodnie koncerny. Dodatkowo w przypadku województw dolnośląskiego oraz wielkopolskiego 100% cukrowni tam zlokalizowanych przejął kapitał zagraniczny.

Uwzględniając aspekt własności w strukturze przestrzennej przemysłu cukrowniczego w zaznacza się wyraźna regionalizacja inwestycji poszczególnych koncernów.

Restrukturyzacja przemysłu cukrowniczego w Polsce ma na celu obniżenie kosztów produkcji poprzez jej koncentrację w cukrowniach o dużych zdolno-

ściach wytwórczych, restrukturyzację finansów, racjonalizację zatrudnienia, inwestycje w jakość produkcji oraz nowoczesne techniki i technologie. Skutkiem tych działań ma być poprawa konkurencyjności poszczególnych koncernów.

Proces koncentracji produkcji w polskim przemyśle cukrowniczym zapoczątkował koncern BSO Polska, który w 2001 roku zamknął pięć cukrowni, stanowiących połowę ogółu należących do koncernu. W cukrowniach: Świecie, Michałów oraz Ciechanów w latach 1998-2000 prowadzono kampanie cukrownicze trwające zaledwie od jednej do trzech dób wyłącznie w celu utrzymania limitu produkcji cukru. Prowadzenie procesu produkcji w takim trybie było przygotowaniem tych zakładów do całkowitego ich zamknięcia. W roku kolejnym zamkniętych zostało 6 cukrowni należących do trzech koncernów. Jedną cukrownię zamknęła Krajowa Spółka Cukrowa, dwie Sudzucker Polska, natomiast trzy koncern Pfeifer & Langen. W roku 2003 zamknięto 8 cukrowni, z czego po trzy koncerny Nordzucker Polska oraz Sudzucker Polska, natomiast Krajowa Spółka Cukrowa zamknęła dwie. Rok 2004 wyróżniał się tym, że decyzję o zamknięciu cukrowni podjęły wszystkie koncerny funkcjonujące w polskim cukrownictwie łącznie zamykając ich 14. Najwięcej cukrowni (aż 5) zamknął koncern Sudzucker, cztery zamknęła Krajowa Spółka Cukrowa, trzy koncern Pfeifer & Langen. Pozostałe dwa koncerny po jednej. Kolejny rok odznaczył się zaś najmniejszą liczbą zamkniętych cukrowni. Z trzech cukrowni Krajowa Spółka Cukrowa zamknęła dwie, natomiast jedną Sudzucker. W bieżącym roku zamknięte zostały 4 cukrownie należące do trzech koncernów. Dwie zamknął koncern BSO Polska oraz po jednej Pfeifer & Langen i Sudzucker.

Tempo procesu restrukturyzacji w poszczególnych koncernach przebiegało nierównomiernie, bowiem udział cukrowni aktualnie pracujących do ogółu posiadanych przez dany koncern waha się od 20% w BSO Polska do 67% w Krajowej Spółce Cukrowej. W BSO Polska z 10 cukrowni pracują zaledwie dwie, natomiast w Krajowej Spółce pracuje 18 cukrowni z 27 posiadanych. Biorąc pod uwagę cukrownie ogółem w aktualnej kampanii pracuje 46% wszystkich cukrowni.

Wynikiem procesu restrukturyzacji poprzez koncentrację jest regionalizacja procesu produkcji przez koncern Pfeifer & Langen wyłącznie na terenie województwa wielkopolskiego. Dwa koncerny zredukowały liczbę funkcjonujących cukrowni do dwóch, natomiast w Krajowej Spółce Cukrowej oraz Sudzucker Polska trzon produkcyjny stanowią największe i najmłodsze cukrownie: Ropczyce (1979 r.), Krasnystaw (1976 r.), Łapy (1974 r.) czy Werbkowice (1963 r.).

W wyniku nierównomiernego tempa zamykania cukrowni w poszczególnych koncernach znaczącej zmianie uległa struktura funkcjonujących cukrowni, w stosunku do struktury własności cukrowni ogółem. Krajowa Spółka Cukrowa posiadająca 36 proc. wszystkich cukrowni obecnie dysponuje połową ogółu działających, natomiast BSO Polska zmniejszył swój udział z 13

do 6%. Koncern Sudzucker zmniejszył swój udział w analogicznym okresie o 1 punkt procentowy.

Funkcjonowanie polskiego cukrownictwa w okresie przechodzenia od gospodarowania centralnie sterowanego do gospodarowania opartego na zasadach rynkowych uzależnione było od aktualnych uwarunkowań gospodarczych oraz politycznych. Zamykanie kolejnych cukrowni przy jednoczesnym utrzymaniu wielkości produkcji cukru dowodzi słuszności podjętych działań. Jednakże tempo przemian w polskim koncernie przebiega zdecydowanie wolniej w stosunku do koncernów zagranicznych. Dodatkowo słabszą pozycję konkurencyjną Krajowej Spółki Cukrowej potęguje fakt, że dysponując połową ogółu pracujących cukrowni wytwarza niecałe 40% krajowej produkcji cukru.

Podsumowując omawiane zagadnienia należy stwierdzić, że proces restrukturyzacji przemysłu cukrowniczego w Polsce zmierza we właściwym kierunku. Dowodzi temu redukcja funkcjonujących cukrowni o ponad połowę przy jednoczesnym utrzymaniu rocznej produkcji na poziomie blisko 2 mln ton cukru oraz wynikająca z tego koncentracja i regionalizacja cukrownictwa zarówno w aspekcie produkcyjnym jak i własnościowym.

Przemysł stoczniowy w Polsce i na świecie

Pomyślna przyszłość europejskiego przemysłu stoczniowego zależy między innymi od zmiany pokutujących stereotypów. Przez wiele bowiem lat zwolennicy nieskrępowanego wolnego rynku przedstawiali branżę stoczniową jako schyłkową. Pracę w stoczniach określano mianem 3D – Difficult, Dangerous, Dirty, czyli trudna, niebezpieczna, brudna. Taki obraz skutecznie utrwalany był przez kłopoty organizacyjne i finansowe, z jakimi borykało się wiele stocznii, w tym polskich, a także nierzadkie ich bankructwa i likwidacje (Skrzypiński 2006). Wydawać się więc mogło, że ta dziedzina wytwórczości nie ma perspektyw. Doświadczenie Unii Europejskiej zmusza jednak do zmiany tych opinii – błędnych i szkodliwych, bowiem gospodarka światowa jest w coraz większym stopniu związana z morzem i od niego zależna. Dzieje się tak, ponieważ transport stanowi krwioobieg gospodarki. W transporcie światowym dominuje przewóz surowców i wyrobów statkami, a transport lotniczy i rurociągowy, w relacjach morskich, jest tylko uzupełnieniem. Statki są tym elementem transportu morskiego, którego nie da się zastąpić i nic nie wskazuje na to, aby w dającej się przewidzieć przyszłości ich rola mogła być ograniczona.

Oprócz funkcji transportowych rozwijają się inne formy wykorzystania mórz. Poza tradycyjnym rybołówstwem, wymienić warto pozyskiwanie surowców zalegających dna i pod dnem morskim, turystykę morską, a także różne formy zagospodarowania i urbanizacji akwenów przybrzeżnych. Dla statków i innych obiektów pływających nie ma alternatywy – są i będą budowane, podlegając ciągłemu rozwojowi. Kwalifikowanie budownictwa okrętowego do grupy przemysłów schyłkowych jest więc przesadzone (Bieliński 2006).

Podkreślić należy, że polskie stocznie są w stanie konkurować na światowych rynkach okrętowych i mają dobrą opinię wśród armatorów. Statki budowane w polskich stoczniach charakteryzują się wysoką jakością i są wyróżniane w rankingach światowych prestiżowymi nagrodami. Wartość portfela zamówień na statki systematycznie się zwiększa i co ważne – zaczynają przeważać statki charakteryzujące się złożoną konstrukcją o dużej wartości dodanej (Dudała 2001).

Ponadto polski przemysł okrętowy jeszcze przed wstąpieniem Polski do UE brał czynny udział w kształtowaniu europejskiego przemysłu okrętowego. Branżowa organizacja pracodawców „Forum Okrętowe” od 1995 roku jest zarówno członkiem AWES (Association of European Shipbuilders and Shiprepairers), jak i członkiem stowarzyszonych CESA (Community of European Shipyards' Associations) (Lewandowski 2005). Wejście Polski do UE pozwoliło na podniesienie międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw gospodarki morskiej, napływ inwestycji zagranicznych, wprowadzanie nowych technologii, unowocześnienie zarządzania w gospodarce morskiej, uatrakcyjnienie oferty towarowej i usługowej, jak i otwarcie nowych rynków zbytu (Gdula 2006).

Literatura:

- Bieliński J.**, 2006, *Strategiczne znaczenie przemysłu okrętowego dla Unii Europejskiej*, [w] materiały z Konferencji „Polski przemysł okrętowy – spojrzenie w przyszłość”, Gdańsk.
- Dudała J.**, 2001, *Samodzielne polskie stocznie*, „Nowy Przemysł” nr 7-8.
- Gdula A.**, 2006, *Gospodarka morska – tradycje i perspektywy*, www.ebn24.com., stan na 19.05.2006.
- Lewandowski J.**, 2005, *Znaczenie członkostwa dla przemysłu stoczniewego* [w] materiały z Konferencji „Pierwszy rok w Unii Europejskiej – efekt dla Pomorza”, Sopot.
- Skrzypiński S.**, 2006, *Dajcie stoczniom szansę*, „Nasze Morze” nr 3.

Bezpieczeństwo energetyczne Polski

Bezpieczeństwo energetyczne jest pojęciem bardzo szerokim i trudnym do jednoznacznego zdefiniowania. W węższym zakresie jest ono najczęściej utożsamiane z zapewnieniem dostępności do różnych nośników energii i zapewnieniem ciągłości ich dostaw. Dla Polski oznacza to, według autorów, przede wszystkim dywersyfikację struktury geograficznej źródeł zaopatrzenia w ropę naftową i gaz ziemny.

W pierwszej części referatu omówiono problem dywersyfikacji źródeł zaopatrzenia w ropę naftową. Na tle struktury geograficznej zaopatrzenia w ropę piętnastu krajów Unii Europejskiej przedstawiono sytuację Polski w 2005 r., koncentrując się zwłaszcza na sposobach jej dostarczania do polskich rafinerii poprzez sieć rurociągów i baz magazynowych oraz decydującej roli w tych dostawach, rurociągu „Przyjaźń”. Przedstawiono również kierunki dywersyfikacji dostaw, które możliwe byłyby poprzez realizację planów przedłużenia do Płocka, istniejącego rurociągu Odessa-Brody czy wykorzystania ogromnych możliwości przeładunkowych (34 mln ton rocznie) ropy naftowej i paliw „Naftoportu” w Gdańsku, dzięki któremu zapewnienie bezpieczeństwa dostaw wydaje się stosunkowo proste.

Autorzy zwracają uwagę na inne możliwości wzrostu bezpieczeństwa energetycznego związanego z dostawami ropy naftowej, poprzez zastępowanie części paliw z importowanej ropy, krajową produkcją biopaliw oraz rozbudowę infrastruktury przystosowanej do przechowywania zapasów surowca jak i rezerw wyprodukowanych paliw płynnych.

W drugiej części referatu omówiono problem dywersyfikacji źródeł zaopatrzenia w gaz ziemny. Strukturę geograficzną zaopatrzenia Polski w gaz ziemny przedstawiono, podobnie jak w przypadku ropy naftowej, na tle 15 krajów Unii Europejskiej oraz omówiono znaczenie tranzytowego gazociągu „Jamał” (ze złóż rosyjskich do Europy Zachodniej) w imporcie gazu ziemnego do Polski.

Następnie przedstawiono problemy wydobycia krajowego (pokrywającego ponad 30% zapotrzebowania) na gaz ziemny związane z nadmierną ilością azotu w złożach gazu i koniecznością jego odazotowywania. Omawiając dywersyfikację źródeł zaopatrzenia w gaz ziemny, przedstawiono alternatywne dla dostaw z

Rosji propozycje przesyłu gazu z Norwegii lub importu gazu skroplonego (LNG) z innych rejonów świata, który wymaga budowy gazoportu wraz z terminalem regazyfikującym skroplony gaz.

Autorzy podkreślają, że niezależnie od tych inwestycji, istotną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa dostaw gazu ziemnego mogłyby odegrać podziemne magazyny gazu (PMG) tworzone w wyeksploatowanych złożach gazu lub kawernach solnych oraz dużo większe nakłady finansowe na poszukiwanie i eksploatację krajowych złóż.

W ostatniej części referatu skoncentrowano się na roli, jaką odgrywa w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski największe polskie przedsiębiorstwo, spółka paliwowo-petrochemiczna PKN ORLEN S.A., która w warunkach gospodarki rynkowej przekształciła się w jedną z największych korporacji przemysłu naftowego w Europie Środkowo-Wschodniej. Spółka posiadająca $\frac{3}{4}$ zdolności przerobowych polskich rafinerii (17,8 mln ton rocznie), realizując swą strategię rozwojową w 2004 roku, stała się współwłaścicielem największych czeskich rafinerii w Litwinovie i Kralupach a w 2006 roku właścicielem litewskiej rafinerii Możejki. Powiększając swój potencjał przerobowy ropy naftowej do 31,7 mln ton, stała się tym samym największym importerem rosyjskiej ropy w Europie. Autorzy omówili przesłanki, którymi kierowała się spółka PKN ORLEN S.A. uznając, że przerób tej ropy przyniesie zyski o wiele większe niż przerób ropy z innych źródeł. Spółka dywersyfikację dostaw interpretowała jako wzrost liczby dostawców ropy oraz ograniczanie udziału kontraktów wieloletnich w strukturze zaopatrzenia w ropę, mając jednak alternatywne możliwości zasilania w nią spoza źródeł rosyjskich.

W przypadku zakłóceń dostaw ropy PKN ORLEN S.A. ma możliwości zaspokajania potrzeb bieżących z innych kierunków dla utrzymania ciągłości pracy swych rafinerii, poprzez „Naftoport” w Gdańsku i terminal morski w Butyndze oraz niezależnie od działań państwa, spółka tworzy własny system infrastruktury przystosowany do przechowywania zapasów i produktów składający się z naziemnych i podziemnych baz magazynowych połączonych z rafinerią w Płocku rurociągami. Ze względu na aktywność rządu w propagowaniu zwiększenia bezpieczeństwa dostaw surowców poprzez pozyskiwanie własnych złóż w swej nowej strategii, płocki koncern zdecydował się na budowę segmentu działalności wydobywczej ropy naftowej i gazu ziemnego (upstream), która w przyszłości mogłaby zapewnić PKN ORLEN S.A. własną bazę surowcową.

Podsumowując, autorzy stwierdzają, że pojęcie bezpieczeństwa energetycznego może być różnie interpretowane w działaniach państwa i przedsiębiorstw, pomimo tego, że rząd uznał zakup rafinerii w Możejkach za wydarzenie o ogromnym znaczeniu strategicznym oraz element zwiększający bezpieczeństwo energetyczne Polski i Litwy. Zaznaczają, że dywersyfikacja dostaw jest możliwa, lecz niesie ze sobą dodatkowe koszty (droższe surowce nie zawsze

muszą być lepszej jakości, wyższe koszty transportu, zmiany technologii przerobu) co może być dużym problemem dla przedsiębiorstw. Wątpliwości autorów budzi kierunek działań, zmierzający do tworzenia własnej bazy surowcowej i ponoszenie na ten cel znacznych nakładów finansowych zwłaszcza, że polskie rafinerie mają prawo samodzielnie prowadzić negocjacje, dotyczące zapewnienia sobie dostaw ropy w cenach zapewniających maksymalizację zysków dla akcjonariuszy (w tym także Skarbu Państwa). Przyjmują, że najlepszym rozwiązaniem problemu bezpieczeństwa energetycznego oprócz dywersyfikacji dostaw, byłoby stałe zwiększanie strategicznych zapasów ropy naftowej i wytworzonych z niej paliw oraz magazynowanie gazu ziemnego.

Autorzy zwracają uwagę, że w Polsce istnieją ogromne potencjalne możliwości magazynowania tych produktów pozwalające nawet na komercyjne usługi w tym zakresie.

MARIOLA TRACZ

Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków

Treści z zakresu geografii przemysłu w podstawach programowych i wybranych programach nauczania oraz podręcznikach do geografii na poziomie gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej

W celu określenia zakresu treści z geografii przemysłu w programach nauczania i podręcznikach do geografii w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej zastosowano metodę analizy porównawczej. Celem badań było wskazanie czynników kształtujących dobór oraz sposoby przedstawiania treści z zakresu geografii przemysłu. Analizę ilościową i jakościową przeprowadzono na podstawie kwerendy aktualnie obowiązujących programów nauczania i podręczników do geografii dla gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej (liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego, technikum). Programy nauczania geografii i podręczniki wyselekcjonowano na podstawie Bibliografii Dydaktyki Geografii T. IV, zasobów biblioteki Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie oraz stron internetowych MEN i poszczególnych wydawnictw. Łącznie na poziomie gimnazjum przeanalizowano 15 programów nauczania geografii (z 22 dopuszczonych do użytku przez MEN) i 15 zatwierdzonych podręczników. Natomiast na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej zbadano 10 programów nauczania (z 19 wpisanych na listę MEN) i 10 podręczników do nauczania geografii.

Należy nadmienić, iż po zmianie systemu szkolnego w 1999 roku zasadniczy kurs geografii realizowany jest w gimnazjum w wymiarze 4 godzin w ciągu trzech lat, tj. ok. 120 godz. oraz w szkole ponadgimnazjalnej w wymiarze 3 godz. w ciągu trzech lat, tj. ok. 90 godz. Z tego wynika, że ilość czasu, którą może nauczyciel geografii poświęcić na realizację tematyki z geografii przemysłu nie jest duża. Najczęściej jest to od 1 do 3 godz. lekcyjnych. Treści z geografii przemysłu na poziomie gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej występują na ogół w II i III klasie. Dlatego istotne jest, czy treści te w programach nauczania i podręcznikach szkolnych prezentowane są zgodnie ze współczesnymi tendencjami w kształceniu geograficznym oraz stanem dorobku naukowego geografii przemysłu.

Przeanalizowano zatem jak te założenia realizowane są w odniesieniu do treści z geografii przemysłu w podstawie programowej oraz wybranych programach nauczania i podręcznikach geografii.

Z analizy podstawy programowej wynika, iż treści z geografii przemysłu występują zarówno na poziomie gimnazjum jak i szkoły ponadgimnazjalnej. W gimnazjum uczniowie są wprowadzani w system pojęć z geografii przemysłu niezbędnych dla kursu geografii w szkole ponadgimnazjalnej przez prezentacje wybranej tematyki z geografii przemysłu w odniesieniu do kraju ojczystego i wybranych regionów świata. Ponadto uczniowie gimnazjum rozwijają umiejętności związane z odczytywaniem informacji zawartych w różnych źródłach, w tym z roczników statystycznych, map tematycznych – mapa gospodarcza, przemysł wydobywczy i przetwórczy itp. Z kolei w szkole ponadgimnazjalnej główny nacisk kładziony jest poznanie i zrozumienie procesów gospodarczych oraz ich powiązania w skali lokalnej, regionalnej i globalnej. Uczniowie są zachęceni do rozwijania wiedzy, jej rozumienia, formułowania prawidłowości i stosowania teorii wyjaśniających oraz zainteresowania własnym otoczeniem i różnicowaniem procesów społeczno-gospodarczych zachodzących na Ziemi, a będących wynikiem zachodzących przemian – globalizacji, integracji.

Jednak duży stopień ogólności zapisu podstawy programowej powoduje, że autorskie programy nauczania oraz podręczniki szkolne zawierają różną pod względem zakresu treści tematykę z geografii, w tym i z geografii przemysłu.

W analizowanych programach nauczania geografii oraz podręcznikach szkolnych dobór treści zakresu geografii przemysłu odbywa się według następujących kryteriów:

- a) w układzie regionalnym kontynent – kraj
- b) w układzie studiów tematycznych (problemów)
- c) w układzie struktury dyscypliny – geografii przemysłu.

Dobór treści według kryterium regionalnego – kontynent – kraj występuje głównie na poziomie gimnazjum. Zagadnienia z geografii przemysłu są omawiane przy charakterystyce wybranych regionów- kontynentów (np. Afryka-gospodarka), a zwłaszcza krajów (np. Brazylia – problemy przyrodnicze i społeczno-gospodarcze). Daje to okazję do poznania zróżnicowania procesów uprzemysłowienia w skali globalnej i regionalnej. Wybór państw będących przedmiotem analizy wybranych zjawisk i procesów można uznać za dobry krok w kierunku egzemplarycznego nauczania geografii. W charakterystyce państw, a zwłaszcza szczegółowych prezentacji, zaprojektowano bardzo pożądaną dominantowy układ treści. Jako przykłady dominantowego ujęcia treści z geografii przemysłu można podać:

- industrializacja; Anglia kolebka przemysłu, rozwój przemysłu ciężkiego, zagłębie Ruhry, gdzie rozwija się przemysł (Czerny M., Czerny A. 2000),

- USA – światowa potęga gospodarcza, Japonia – cud gospodarczy w kraju klęsk żywiołowych (Dudek 2002)

Natomiast w ujęciu studiów problemowych treści z zakresu geografii przemysłu ukazywane są w aspekcie współzależności występującymi między poszczególnymi elementami. Jako przykłady takiego doboru treści na poziomie gimnazjum:

- współczesne tendencje zmian rozwoju przemysłu na świecie (Walczak, Witek-Nowakowska 2002),
- współczesne problemy przemysłu (Dudek, Wójcik, 2004),
- wpływ przemysłu na środowisko przyrodnicze (Dobosik, Kardas, Modzelewska, 1999),
- wykorzystanie środowiska do produkcji pozarolniczej (Zajac 1999),

oraz szkoły ponadgimnazjalnej:

- globalizacja a przemysł (Kop, Kucharska, Szkurłat 2003),
- przemysł w Polsce na tle krajów Europy (Krynicka-Tarnacka, Wnuk, Wojtkowicz 2002),
- przestrzenne i społeczne aspekty transformacji przemysłu (Makowska 2002),
- dłaczego przemysł rozmieszczony jest nierównomiernie (Wład 2003),
- przekształcenia strukturalne przemysłu w Polsce (Wójcik i in., 2003).

Taki dobór i układ treści ukazuje przemiany zachodzące w rozwoju przemysłu i czynniki je warunkujące. Stwarza okazje do kształtowania umiejętności obserwacji, analizy oraz formułowania zależności między rozwojem handlu i przemysłu oraz powiązań zachodzących we współczesnej gospodarce w skali lokalnej, regionalnej i globalnej.

Z kolei dobór treści według kryterium struktury dyscypliny – geografii przemysłu dostarcza dużej ilości wiedzy, ale w ujęciu encyklopedycznym. Niektórzy autorzy programów nauczania i podręczników treści z geografii przemysłu prezentują poprzez charakterystykę poszczególnych gałęzi oraz ukazują historię rozwoju przemysłu na ziemiach polskich. Ten dobór treści szczególnie występuje przy prezentowaniu treści z geografii przemysłu w Polsce (III klasa gimnazjum, II/III klasa ponadgimnazjalna). Jest to podejście niezgodne z współczesnymi trendami w dydaktyce geografii i nie sprzyja ono kształtowaniu umiejętności i postaw uczniów.

Literatura:

- Czerny M., Czerny A.**, 2000, *Zagadnienia społeczne i gospodarcze świata. Moduł 3 dla gimnazjum*. Warszawa Nowa Era.
- Dobosik B., Kardas K., Modzelewska B.**, 1999, *Przestrzeń geograficzna w której żyje człowiek. Podręcznik geografii do gimnazjum*. Wyd. SOP Toruń.

- Dudek E.**, 2003, *Geografia 2. Podręcznik dla klasy drugiej gimnazjum*. Wyd. Wiking Wrocław.
- Dudek E., Wójcik J.**, 2003, *Geografia. Podręcznik dla klasy trzeciej gimnazjum. Geografia Polski*. Wyd. Wiking.
- Kop J., Kucharska M., Szkarlat E.**, 2003, *Geografia społeczno-ekonomiczna. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego*. Wyd. Szkolne PWN. Warszawa-Łódź.
- Krynicka-Tarnacka T., Wnuk G., Wojtkowicz Z.**, 2001, *Moje miejsce w Polsce i regionie. Podręcznik geografii dla gimnazjum cz. 3* Wyd. SOP Toruń.
- Krynicka-Tarnacka T., Wnuk G., Wojtkowicz Z.**, 2002, *Geografia. Człowiek gospodarzem przestrzeni geograficznej. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. Zakres podstawowy, cz. 2*. Wyd. SOP Toruń.
- Krynicka-Tarnacka T., Wnuk G., Wojtkowicz Z.**, 2003, *Geografia Polski dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*. Wyd. SOP Toruń.
- Liszewski S.**, 1999, *Rola geografii w procesie edukacji społeczeństwa polskiego na przestrzeni dziejów* [w:] *Nauki geograficzne a edukacja społeczeństwa*. T. 1 Problemy nauczania geografii. Materiały 48 Zjazdu PTG Łódź 9-11 września. Wyd. PTG UŁ Łódź.
- Makowska D.** (red), 2002, *Geografia. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum Zakres podstawowy*. Wyd. WSiP Warszawa.
- Mordawski J., Wiecki J.**, 2002, *Geografia 2. Zakres podstawowy. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Wyd. Operon.
- Mordawski J., Wiecki J.**, 2003, *Geografia 3. Geografia Polski. Zakres podstawowy. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Wyd. Operon.
- Plit F.**, 1999, *Geografia. Podręcznik dla gimnazjum*. Wyd. WSiP.
- Piskorz S.**, 1999, *Edukacja geograficzna w gimnazjum i liceum profilowanym na tle dotychczasowego stanu* [w:] *Nauki geograficzne a edukacja społeczeństwa*. T. 1 Problemy nauczania geografii. Materiały 48 Zjazdu PTG Łódź 9-11 września. Wyd. PTG UŁ Łódź.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego*. Dz. U. Nr 61 z 2002 r.
- Pulinowa M.Z.**, 2005, *Zakres wiedzy geograficznej w edukacji szkolnej* [w:] *Wpływ rozwoju nauk geograficznych na proces kształcenia społeczeństwa oraz promocje wiedzy geograficznej w Polsce* (red.) J. Jania, A. Janowski, II Forum Geografów polskich. Komitet Nauk Geograficznych PAN, WNoZ UŚ Sosnowiec.

- Walczak M., Witek-Nowakowska A.**, 2002, *Wędrówki geograficzne. Podręcznik dla klasy II gimnazjum*. Wyd. PWN Warszawa.
- Wład P.**, 2001, *Geografia 2. Człowiek na Ziemi, jego życie i działalność*. Wyd. Ortus.
- Wójcik J., Staniów H., Staniów P.**, 2002, *Geografia 3. Polska*. Wyd. Atlas-Książnica.
- Zajac S.**, 1999, *Geografia Polski. Podręcznik dla gimnazjum*. Wyd. WSiP Warszawa.

MONIKA BOROWIEC

Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków

Kształcenie na poziomie akademickim jako czynnik przygotowania kadr dla przemysłu województwa podkarpackiego

W procesie wkraczania w informacyjną fazę rozwoju cywilizacyjnego i kształtowania gospodarki opartej na wiedzy istotną rolę odgrywa szkolnictwo wyższe stanowiące coraz ważniejszy czynnik wzrostu społeczno-gospodarczego i kulturowego, a w konsekwencji podnoszenia konkurencyjności układów lokalnych, regionalnych, krajowych i międzynarodowych poprzez zwiększanie zasobów i podnoszenie jakości kapitału ludzkiego.

R. Domański (1997, s.106-107) podkreśla zależność między kapitałem ludzkim tworzonym przez systemem edukacji a konkurencyjnością gospodarki w cywilizacji informacyjnej. „Poprawa sytuacji gospodarczej, na zasadzie sprzężenia zwrotnego, oddziałuje na zasoby wykwalifikowanej pracy poprzez wpływ na struktury zatrudnienia. Wzrost zapotrzebowania na wysoko wykwalifikowanych pracowników pobudza dalszy rozwój systemu edukacyjnego”. M. Kabaj (1997) przyjmuje, że produktywność, konkurencyjność i efektywność zależy od zasobu i nowoczesności wiedzy ludzi, od jakości pracy, wykształcenia, umiejętności ciągłego myślenia innowacyjnego i wdrażania nowych rozwiązań do procesu wytwarzania, dystrybucji i usług, a zatem w konsekwencji kraje, które szybciej dokonują transformacji w kierunku gospodarki opartej na wiedzy uzyskują przewagę w globalnej gospodarce światowej.

Autorka podkreśliła, że postęp techniczny, przekształcając zawody tradycyjne i tworząc nowe, powoduje konieczność kształcenia, doksztalcania, doskonalenia czy przekwalifikowywania pracowników, a wszelkie działania zmierzające do przyspieszenia rozwoju społeczno-gospodarczego powinny zakładać równoległy rozwój edukacji. Przyjmuje się, że osoby o wysokich kwalifikacjach wskazują kierunki rozwoju, określają sposoby działania i organizują warunki niezbędne do przebiegu procesów zarówno w strukturze instytucji, jak i w skali całej gospodarki, ponieważ lepiej rozumieją otaczającą je rzeczywistość i sprawniej w niej funkcjonują, dzięki czemu wykazują wyższy stopień innowacyjności i przedsiębiorczości. W konsekwencji kształtowanie ośrodków szkol-

nictwa wyższego, jako podstawowych ogniw gospodarki opartej na wiedzy, warunkuje poprawę zasobów kapitału ludzkiego i jest źródłem innowacji, a zatem stanowi istotną determinantę podnoszenia konkurencyjności różnej skali układów przestrzennych. Potencjał i jakość szkolnictwa wyższego decyduje zatem o tym jak społeczeństwo poradzi sobie w warunkach nasilających się procesów globalizacji i integracji europejskiej.

Gospodarka oparta na wiedzy cechuje się szybkim rozwojem tych dziedzin gospodarki, które związane są z przetwarzaniem informacji i rozwojem nauki, głównie gałęzi przemysłu zaliczanych do tzw. wysokiej techniki, a także technik i usług społeczeństwa informacyjnego.

Autorka przedstawiła strategiczne priorytety naukowe i technologiczne odpowiadające na współczesne potrzeby społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy i determinujące wzrost innowacyjności gospodarki w Polsce. Podkreślała, że w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy istotna jest struktura kierunków kształcenia i ważnymi dla jej rozwoju są kierunki ścisłe i inżynierijno-techniczne. Tymczasem, dominujące kierunki studiów w Polsce w 2002 r. to biznes i administracja, kierunki pedagogiczne i społeczne. Obserwuje się natomiast niekorzystną tendencję spadkową w odniesieniu do absolwentów kierunków inżynierijno-technicznych, co w konsekwencji prowadzi do braku wystarczającego napływu specjalistycznej kadry badawczej zdolnej do kreowania innowacji technologicznych w kraju i niskiej efektywności badań na kierunkach technicznych. Podkreślić należy, że absolwenci nauk ścisłych i inżynierijno-technicznych w Japonii stanowią aż 12,5%, w państwach Unii Europejskiej przed rozszerzeniem w 2004 r. – 11,2% i niewiele mniej w Stanach Zjednoczonych – 10,2%. W państwach, które przystąpiły do UE w 2004 r. wskaźnik ten jest prawie dwukrotnie niższy i wynosi zaledwie 6,3%. Najwyższym udziałem absolwentów nauk ścisłych i inżynierijno-technicznych charakteryzują się kraje o najwyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego i o wysokiej dynamice wzrostu gospodarczego: Irlandia (23,2%), Francja (19,0%), Wielka Brytania (16,2%) i Finlandia (16,0%), a wśród nowych państw członkowskich Litwa (12,1%) i Słowenia (8,9%).

W świetle przedstawionych rozważań zmierzano do odpowiedzi w jakim stopniu struktura kierunków kształcenia w województwie podkarpackim odpowiada współczesnym i przyszłym potrzebom rynku pracy w gospodarce opartej na wiedzy. Przedstawiono zróżnicowanie potencjału szkolnictwa wyższego w powiatach województwa podkarpackiego, a następnie strukturę kształcenia według grup i kierunków studiów na studiach stacjonarnych i zaocznych oraz jej zróżnicowanie na studiach jednolitych magisterskich i studiach zawodowych, ze szczególnym uwzględnieniem kierunków kształcących dla potrzeb przemysłu w województwie podkarpackim.

W 2004 r. w województwie podkarpackim kształciło się 74,0 tys. studentów, z tego 53,5% stanowili studenci studiów stacjonarnych, 46,4% studenci studiów zaocznych, a zaledwie 0,1% studiów wieczorowych. Studenci kształcili się na ośmiu grupach kierunków studiów. Najważniejsze znaczenie w strukturze grup kierunków kształcenia miała grupa nauki społeczne, gospodarka i prawo, na której studiowało 36,1 tys. studentów, którzy stanowili aż 48,9% ogólnej liczby studentów.

Drugą pod tym względem pozycję zajmowała grupa kształcenie, na której studiowało 9,1 tys. studentów, tj. 12,3% ogólnej liczby studentów.

Kolejne pozycje zajmowały grupy: nauka, usługi oraz technika, przemysł i budownictwo, które skupiały zbliżoną liczbę studentów i łącznie stanowili oni 30,7% ogólnej liczby studentów.

Następnie przedstawiono zróżnicowanie struktury grup kierunków studiów na studiach stacjonarnych i zaocznych oraz strukturę kierunków kształcenia w uczelniach wyższych województwa podkarpackiego.

W strukturze kierunków kształcenia dominują studenci ekonomii, który to kierunek funkcjonuje w pięciu uczelniach: w Uniwersytecie Rzeszowskim, Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Wyższej Szkole Ekonomicznej w Stalowej Woli, Wyższej Szkole Inżynieryjno-Ekonomicznej w Ropczycach i Wyższej Szkole Gospodarki i Zarządzania w Mielcu. Studiuje na nim 8,3 tys. studentów, którzy stanowią 11,2% ogólnej liczby studentów w województwie.

Kolejną pozycję zajmuje administracja, na której w Uniwersytecie Rzeszowskim, w Wyższej Szkole Administracji i Zarządzania w Rzeszowie, Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie i Wyższej Szkole Inżynieryjno-Ekonomicznej w Ropczycach kształci się 7,8 tys. studentów, tj. 10,5% ogólnej liczby studentów.

Następną pozycję zajmuje kierunek zarządzanie i marketing, na którym studiuje 5,6 tys. studentów, tj. 7,5% ogólnej ich liczby. Kierunek ten funkcjonuje w 5 uczelniach: w Uniwersytecie Rzeszowskim, Politechnice Rzeszowskiej, w Wyższej Szkole Zarządzania w Rzeszowie, w Wyższej Szkole Administracji i Zarządzania w Rzeszowie i Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Tarnobrzegu.

Struktura kierunków kształcenia na studiach jednolitych magisterskich i studiach zawodowych jest zróżnicowana, jakkolwiek w obu tych typach studiów dominująca liczba studentów kształci się na kierunkach administracja i ekonomia.

W województwie podkarpackim na kierunkach głównie dla potrzeb przemysłu kształci się 24,2 tys. studentów, którzy stanowią 32,7% ogólnej liczby studentów. Największe znaczenie mają tu kierunki informatyczne obejmujące informatykę, informatykę i ekonometrię, informatykę stosowaną i sieciowe

systemy informatyczne. Łącznie kształci się na nich 5,9 tys. studentów, którzy stanowią 24,4% studentów kierunków dla potrzeb przemysłu i 8,0% ogólnej liczby studentów w województwie podkarpackim.

Drugą pozycję zajmuje kierunek zarządzanie i marketing, na którym kształci się 5,6 tys. studentów, tj. odpowiednio 22,9% i 7,5%.

Kolejne pozycje, ze zbliżoną liczbą studentów zajmują kierunki: rachunkowość i finanse przedsiębiorstw (2,9 tys.) i mechanika i budowa maszyn (2,4 tys.). Łącznie studiuje na nich 5,3 tys. studentów, którzy stanowią 21,9% studentów kierunków dla potrzeb przemysłu i 7,2% ogólnej liczby studentów w województwie.

Najmniejsza liczba studentów kształci się na fizyce technicznej (114), eksploatacji i konstrukcji maszyn (158) i inżynierii materiałowej (175) i stanowią oni łącznie 3,0% studentów kierunków dla potrzeb przemysłu i zaledwie 0,6% ogólnej liczby studentów w województwie podkarpackim.

Należy podkreślić jednak, że duża grupa kierunków kształci studentów w dziedzinach, które mogą znaleźć zastosowanie w działalności przemysłowej. Na tego typu kierunkach studiuje 21,2 tys. studentów, którzy stanowią 28,6% ogólnej ich liczby. Najważniejsze z nich to ekonomia, administracja i prawo, na których kształci się 18,7 tys. studentów, którzy stanowią aż 25,2% ogólnej liczby studentów w województwie podkarpackim.

Łącznie zatem na kierunkach dla potrzeb działalności przemysłowej studiuje aż 45,4 tys. studentów, którzy stanowią 61,3% ogólnej liczby studentów w województwie podkarpackim.

Badania Międzyresortowego Zespołu do Prognozowania Popytu na Pracę do 2010 r. w Rządowym Centrum Studiów Strategicznych wskazują, że największe zapotrzebowanie na rynku pracy będzie dotyczyło: informatyków, fizyków, chemików, pracowników do spraw finansowych i statystycznych, architektów, inżynierów, operatorów maszyn biurowych i komputerów, sprzętu optycznego oraz elektronicznego, które to kierunki i specjalności mają stosunkowo nieduży udział w strukturze kształcenia w województwie podkarpackim. W przyszłości prognozowane jest zapotrzebowanie m.in. na zawody: administrator baz danych, administrator sieci informatycznej, analityk systemów komputerowych, doradca inwestycyjny, doradca podatkowy, ekonomista, informator handlowy, inżynier obsługi systemów komputerowych, operator sprzętu komputerowego, programista, projektant systemów komputerowych, specjalista analizy rynku, specjalista ds. bankowości i kredytów, specjalista ds. finansów, specjalista ds. rachunkowości (Pomianek, Rozmus, Przywara, Bienia, Czyżewska 2006). Autorzy przytaczają badania, z których wynika, że w Europie występuje znaczny deficyt specjalistów sieciowych. W Polsce przewiduje się, że za 3 lata będzie brakowało 28 tys. osób zajmujących się sieciami komputerowymi (w Niemczech-21 tys. osób, w Wielkiej Brytanii-20 tys. we Francji-15 tys.). Podkreślić należy, że

w strukturze kształcenia w województwie podkarpackim jest stosunkowo duży udział studentów kierunków informatycznych, na których to specjalistów zapotrzebowanie w przemyśle będzie wzrastało. Należy wspomnieć, że w 2006 r. powstało Stowarzyszenie Informatyka Podkarpacka, które ma przyczynić się do rozwoju branży teleinformatycznej na terenie województwa podkarpackiego, dla którego nowe technologie są ważną szansą na rozwój społeczno-gospodarczy. Jednym z priorytetów Stowarzyszenia jest współpraca z uczelniami wyższymi i szkolnictwem ponadpodstawowym dla rozwoju kadr oraz prowadzenia nowatorskich prac badawczych i rozwojowych w branży informatycznej. Ponadto zakłada się, że tworzący się klastery informatyczne mogą pozytywnie wpłynąć na rozwój klastrów w branży spożywczej i meblarskiej.

Zwrócono uwagę, że jednym z instrumentów podnoszenia konkurencyjności podkarpackiej gospodarki, wdrażania nowoczesnych rozwiązań technologicznych oraz zarządzania zasobami wiedzy i kapitału ma być Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny (PPNT). Na jego obszarze planowany jest rozwój przemysłu elektromaszynowego, elektronicznego i informatycznego. Strefa Podwyższonej Aktywności Gospodarczej PPNT będzie miała różnorodny profil, z głównym naciskiem położonym na technologie przetwórstwa spożywczego oraz biotechnologię.

Spśród branż wysokiej techniki sektorami wzrostowymi w województwie podkarpackim są przemysł chemiczny, pojazdów mechanicznych, telekomunikacja, produkcja maszyn i aparatury elektrycznej, przemysł maszynowy, produkcja pozostałego sprzętu transportowego (razem z lotnictwem), produkcja sprzętu i urządzeń radiowych, telewizyjnych i telekomunikacyjnych – elektronika oraz obsługa nieruchomości i firm. Można zatem wnosić, że będzie istniał popyt również na absolwentów technicznych kierunków studiów związanych ze wspomnianymi branżami. W województwie podkarpackim techniczne kierunki rozwijane są głównie w rzeszowskim ośrodku akademickim, co wynika z ich kapitałochłonności. Nowo powstające uczelnie niepaństwowe uruchamiają zazwyczaj kierunki nie wymagające znacznego zainwestowania w sprzęt i laboratoria umożliwiające rozwój badań technicznych, jak również nie dysponują odpowiednim potencjałem kadry naukowo-badawczej.

Podsumowując podkreślono, że warunkiem zwiększania pozycji konkurencyjnej jest w coraz większym stopniu kapitał ludzki, którego jakość uzależniona jest od rozmieszczenia i funkcjonowania ośrodków akademickich. W konsekwencji rozwój szkolnictwa wyższego i kierunków kształcenia odpowiadających współczesnym i przyszłym potrzebom rynku pracy jest bardzo istotnym czynnikiem wspierania rozwoju regionalnego oraz zwiększania innowacyjności przemysłu.

Literatura:

- Domański R.**, 1997, *Gospodarka informacyjna* [w:] Polska przestrzeń w perspektywie długiego trwania, A. Kukliński (red.), Biuletyn KPZK PAN, z. 178, Warszawa.
- Kabaj M.**, 1997, *W kierunku gospodarki opartej na wiedzy* [w:] Polityka Społeczna, Nr 4.
- Pomianek T., Rozmus A., Przywara B., Bienia M., Czyżewska M.**, 2006, *Raport Rynek pracy w Polsce i Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania ([www. wsiz.rzeszow.pl](http://www.wsiz.rzeszow.pl)).

PIOTR MAŚLOCH

Wyższa Szkoła Bankowa, Toruń

Kształtowanie się ubóstwa jako wynik współczesnych procesów globalizacyjnych

Referat poświęcony był problematyce ubóstwa we współczesnym świecie, stanowiąc jednocześnie próbę przedstawienia tej tematyki na tle dokonujących się procesów globalizacyjnych. Oprócz pokazania przejawów globalizacji autor zwraca uwagę na związki przyczynowo - skutkowe zachodzące pomiędzy globalizacją a ubóstwem. Rozszerzenie omawianych kwestii stanowi próba pokazania różnego oblicza „współczesnego ubóstwa” oraz wskazanie najważniejszych cech tego zjawiska.

W części pierwszej referatu zdefiniowano pojęcie globalizacja, starając się pokazać poszczególne czynniki i przejawy globalizacji. Stosunkowo szeroko przedstawiono przejawy globalizacji, co stanowiło wstęp do dalszych rozważań na temat kształtowania się ubóstwa we współczesnym świecie.

Następnie autor zastanawiał się, czy globalizacja rzeczywiście generuje ubóstwo oraz dokonał próby zdefiniowania efektów globalizacji w aspekcie wpływu tego procesu na generowanie ubóstwa na świecie. W podsumowaniu autor stwierdził, że globalizacja niesie ze sobą nowe wyzwania i powoduje m.in. powstawanie obszarów „nowego ubóstwa” we współczesnym świecie.

Podkreślił, że odpowiednich procesów dostosowawczych wymagają również różnego rodzaju instytucje przeciwdziałające ubóstwu, zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym oraz międzynarodowym. Przyjął, że przejawy i cechy tak rozumianej globalizacji będą długo jeszcze wyznaczać kierunek rozwoju współczesnych i przyszłych gospodarek państw i narodów.

Ważnym problemem jest fakt, że dzisiejsze procesy globalizacji – pomimo szeregu korzyści wywołują także napięcia i protesty. Adresowane są one przeciwko organizacjom postrzeganym jako siła napędowa globalizacji, którą z kolei wini się – chyba niesłusznie – za nierówności, a te z kolei są dla wielu ludzi tożsame z niesprawiedliwością, czyli nie zyskują aprobaty.

RADOSŁAW REPETOWSKI

Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych, Krynica-Zdrój

Innowacje – zarządzanie zmianami

Autor zauważa, że obecnie w Polsce wiele przedsiębiorstw stosuje narzędzia marketingu jednak znaczna ich część, a zwłaszcza mniejsze przedsiębiorstwa włączają do swojej ogólnej strategii jedynie takie działania jak promocja czy reklama, co niestety nie umożliwia osiągnięcia stałej przewagi konkurencyjnej na rynku. Natomiast w przedsiębiorstwach, gdzie zostały wprowadzone pełne strategie marketingowe zbyt dużo uwagi poświęca się samemu marketingowi, a lekceważy innowacje. Z punktu widzenia marketingu jak i marketingu przemysłowego, innowacja to zastosowanie nowych pomysłów, rodzajów polityki rynkowej, sposobów dystrybucji i promocji, technologii, wejście na nowe rynki, wypuszczenie nowego produktu lub jakakolwiek świadoma, istotna zmiana elementu marketingu stosowanego przez firmę. Przedsiębiorstwo wprowadzając innowacje podnosi jakość swoich wyrobów, zwiększa ogólną sprawność i efektywność swojego działania. Poprzez usprawnianie organizacji i metod pracy staje się bardziej konkurencyjne na rynku. Jednostka gospodarcza działająca efektywnie charakteryzuje się przede wszystkim przedsiębiorczością i zdaje sobie sprawę z konieczności wprowadzania zmian w działalności przedsiębiorstwa. Przyjmuje zatem, że jednostka przedsiębiorcza musi być nastawiona na innowacje techniczne i organizacyjne. Innowacje produktowe odgrywają bardzo ważną rolę w strategii marketingowej przedsiębiorstw, zarówno produkujących dobra jak i usługi. Innowacje procesowe to zmiany w stosowanych przez organizację metodach wytwarzania, a także w sposobach docierania z produktem do odbiorców.

Odpowiednie zachowanie się organizacji polega na reagowaniu na zmiany zachodzące w otoczeniu, a także w samej organizacji. W obecnych czasach warunki funkcjonowania przedsiębiorstw podlegają ciągłym zmianom, dlatego też reagowanie na zmiany staje się szczególnie ważne. Działające na przedsiębiorstwo zmiany w ich otoczeniu zewnętrznym, jak i wewnątrz organizacji powodują, iż niezmiernie ważne w ich działalności staje się skuteczne zarządzanie zmianami. Podkreśla, że innowacje odgrywają ważną rolę w tworzeniu wizerunku przedsiębiorstwa na rynku. Skala innowacji jest ściśle związana z poziomem inwestycji przemysłowych oraz tempem wzrostu ekonomicznego. W

przypadku gdy gospodarka charakteryzuje się małym stopniem inwestycji przemysłowych i niskim wzrostem ekonomicznym nie można liczyć na osiągnięcie rozwoju w zakresie innowacji.

Przedsiębiorstwo mające na celu swój własny rozwój, musi prowadzić politykę proinnowacyjną. Oznacza to, że musi wykazywać zdolność do podejmowania i wdrażania innowacji. Dlatego też w niniejszym referacie przedstawiono główne pojęcia, mechanizmy oraz klasyfikację innowacji, a także krótką historię ich rozwoju i ewolucji oraz istotę i strukturę przedsiębiorstwa innowacyjnego.

MACIEJ HUCULAK
Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Inwestycje zagraniczne w przemyśle Karkowa do 2005 roku

Do najważniejszych czynników, które wpływają na rozwój gospodarczy Krakowa zalicza się wielkość i strukturę inwestycji zagranicznych. Rola kapitału zagranicznego w okresie transformacji systemu społeczno-gospodarczego kraju jest szeroko i jednoznacznie pozytywnie interpretowana przez większość autorów zajmujących się tą tematyką. W tym zakresie widoczna jest kluczowa rola miasta stołecznego województwa małopolskiego. Z sumy 6,8 mld USD ogółu kapitału zagranicznego, który napłynął do Małopolski w latach 1989-2005, Kraków skoncentrował ponad 2/3. W przeliczeniu na jednego mieszkańca daje to ponad 6 tys. USD, co stawia go na pierwszym miejscu w regionie.

Od 1996 roku wartość inwestycji zagranicznych w Krakowie wzrosła blisko ośmiokrotnie z 600 mln USD do 4,7 mld USD. Przeciętny, roczny napływ kapitału zagranicznego do stolicy województwa małopolskiego w tym okresie wahał się w przedziale 400-500 mln USD. W strukturze przyciągniętego kapitału według sektorów gospodarki pozycja Krakowa najsłabiej uwidacznia się w przypadku przemysłu i budownictwa. Sektor ten skoncentrował blisko połowę ogółu nakładów zagranicznych w województwie. Jest to efektem powszechnie obserwowanej tendencji do koncentracji miastotwórczych usług wyższego rzędu w ośrodkach miejskich stojących najwyżej w hierarchii osadniczej. W latach 2000-2005 zdecydowanie zmniejszyło się znaczenie Krakowa w całości inwestycji w regionie. Wpływ na to miały w głównej mierze inwestycje w przemyśle i handlu dokonane poza Krakowem. Obserwuje się, że stolica województwa małopolskiego traci część inwestorów na rzecz terenów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie miasta oraz dalszej części swojej strefy metropolitalnej. Na zmniejszający się udział miasta w wartości inwestycji zagranicznych w województwie wpływ mają również duże inwestycje realizowane przez największe firmy przemysłowe w regionie, które zlokalizowane są poza Krakowem.

W zatrudnieniu w firmach z kapitałem zagranicznym widoczna jest tendencja odwrotna w stosunku do wartości zainwestowanego kapitału. W latach 2000-2005 Kraków widocznie zwiększył swój udział w tym zakresie. Jest to związane w głównej mierze z procesem prywatyzacji największego przedsiębiorstwa

krakowskiego przemysłu tj. dawnej Huty im. T. Sendzimira, oraz wysokiej dynamice zatrudnienia w pracochłonnym sektorze gospodarki, jakim są usługi. W wyniku tego, pomimo postępującej tercjalizacji lokalnej gospodarki, działalność przemysłowa odnotowała w omawianym okresie znaczący wzrost w skali regionu.

Struktura inwestycji zagranicznych analizowana według sekcji PKD wskazuje na dominację przemysłu przetwórczego przed drugą, co do wartości sekcją – pośrednictwem finansowym. Łącznie obie sekcje skupiły do końca 2005 roku ponad połowę całości nakładów inwestycyjnych. W przypadku przetwórstwa przemysłowego była to jednak wartość zdecydowanie niższa, niż analogiczna dla województwa małopolskiego, a nawet Polski.

Na tle województwa małopolskiego jego miasto stołeczne wyróżnia się zdecydowanie mniejszym udziałem przemysłu przetwórczego w strukturze zatrudnionych w firmach z kapitałem zagranicznym. Udział ten w latach 2000-2005 kształtował się na zbliżonym poziomie, nie przekraczając 1/3. W tym samym czasie w województwie małopolskim, wartość ta uległa znaczącemu zmniejszeniu.

Inwestorzy stworzyli w krakowskim przemyśle przetwórczym zaledwie 1/5 nowych miejsc pracy powstałych w całym województwie małopolskim, dla którego wartość ta jest ponad dwukrotnie wyższa. Stan ten jest spowodowany w znaczącym stopniu przyciąganiem przez Kraków inwestycji cechujących się wysoką kapitałochłonnością, a więc także wymagających wykwalifikowanej siły roboczej i w konsekwencji również wyższych w stosunku do reszty regionu kosztów pracy.

Najwięcej miejsc pracy utworzonych w fabrykach zbudowanych od podstaw przypada w Krakowie na zakłady z kapitałem amerykańskim, a następnie kolejno niemieckim, francuskim oraz brytyjskim. Struktura ta pokrywa się w większości z analogiczną strukturą dla całego regionu. Jediną istotną różnicą jest ponad dwukrotnie wyższy niż w regionie udział w zatrudnieniu w nowych obiektach firm brytyjskich, za co odpowiedzialne są inwestycje sieci handlowych z tego kraju.

Nakłady poniesione w krakowskim przemyśle przez firmy z kapitałem zagranicznym sięgnęły do końca 2005 roku 1,5 mld USD. Odpowiada to niespełna połowie ogółu zagranicznych inwestycji przemysłowych w województwie małopolskim. Dominacja stolicy regionu w tej dziedzinie gospodarki widoczna jest przede wszystkim w przemyśle tytoniowym, chemicznym, produkcji metali oraz działalności wydawniczej i poligraficznej. Cztery wymienione działy wytwórczości przemysłowej przyciągnęły łącznie 1,1 mld USD, co stanowi ponad 4/5 ogółu BIZ w krakowskim przemyśle przetwórczym. Spośród branż, w które w województwie małopolskim zainwestowano najwięcej, różnice w stosunku do struktury branżowej BIZ Krakowa występują w przypadku przemysłu

spożywczego, papierniczego oraz produkcji metalowych wyrobów gotowych. Przewaga województwa widoczna jest także w zakresie produkcji: wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych, maszyn i urządzeń oraz maszyn biurowych i komputerów. Pozostałe gałęzie przemysłu mają w strukturze branżowej BIZ przemysłu Krakowa udział od półtora do dwóch razy większy aniżeli w województwie. Jedynym wyjątkiem jest produkcja wyrobów z pozostałych surowców metalicznych, której udział w BIZ jest prawie identyczny w Krakowie i regionie.

W latach 1989-2005 kapitał zagraniczny w Krakowie dokonał inwestycji w 95 dużych i średnich podmiotów produkcyjnych, z czego połowę stanowią firmy, w które zaangażowano co najmniej 1 mln USD. Zdecydowaną większość, bo ponad 3/4 ogółu kapitału zagranicznego w przemyśle, koncentruje pięciu wielkich inwestorów, których łączne nakłady przekroczyły do końca 2005 roku 1,1 mld USD.

Firmy z kapitałem zagranicznym zatrudniały w 2005 roku w Krakowie w przemyśle ponad 17 tys. osób. W stosunku do 2000 roku odnotowano wzrost liczby zatrudnionych o ponad połowę. Jest on przede wszystkim efektem pojawienia się brytyjskiego LNM w krakowskiej hucie oraz spółkach, w których posiadała ona udziały. Poza produkcją metali znaczące zwiększenie zatrudnienia nastąpiło również w produkcji wyrobów z pozostałych surowców metalicznych, produkcji maszyn i urządzeń oraz przemyśle samochodowym. Bezwzględne spadki zatrudnienia dotknęły przemysł odzieżowy, produkcję wyrobów tytoniowych i przemysł chemiczny. Trzy branże wytwórczości zatrudniające najwięcej osób skupiały w 2005 roku ponad połowę zatrudnienia w przedsiębiorstwach przemysłowych z kapitałem zagranicznym.

Porównanie struktury zatrudnienia w firmach z kapitałem zagranicznym ze strukturą inwestycji według kraju pochodzenia kapitału pozwoliło na identyfikację specyfiki aktywności inwestorów z poszczególnych krajów. Do najbardziej kapitałochłonnych inwestycji przemysłowych należą: amerykańskie, chorwackie i francuskie, zaś wśród charakteryzujących się wysoką pracochłonnością znajdują się inwestycje brytyjskie i szwajcarskie. Wyjątkowo wysoki udział w strukturze zatrudnienia firm pochodzących z Wielkiej Brytanii jest rezultatem inwestycji związanych z dawną Hutą im. T. Sendzimira. Większość krajów, z których pochodzą inwestorzy w przemyśle Krakowa preferuje inwestycje kapitałochłonne. Wskazuje to na stosunkowo wysokie tzw. koszty utopione i w efekcie względnie mniejsze niebezpieczeństwo przeniesienia zlokalizowanej dotychczas w Krakowie produkcji do państw lub regionów o znacząco niższych kosztach pracy.

TOMASZ RACHWAŁ
Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków

Wykaz ogólnopolskich konferencji naukowych podejmujących problematykę geografii przemysłu

Organizatorzy:

- Komisja Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie,
- Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej,
- Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich w Krakowie
- Sekcja Gospodarki Przestrzennej Komisji Nauk Ekonomicznych PAN Oddz. w Krakowie:

Wykaz konferencji:

1. *Geografia przemysłu w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, Kraków, 9-10 grudnia 1985 r.
2. *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, Kraków, 15-17 grudnia 1986 r.
3. *Problematyka ośrodka przemysłowego w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, Kraków, 30 listopada-2 grudnia 1987 r.
4. *Problematyka okręgu przemysłowego w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, Kraków, 12-13 grudnia 1988 r.
5. *Regionalne problemy uprzemysłowienia – zagadnienia teoretyczno-poznawcze*, Kraków 27-28 listopada 1989 r.
6. *Problemy przemysłu rolno-spożywczego w badaniach geograficznych*, Kraków, 26-27 listopada 1990 r.
7. *Geografia przemysłu w warunkach nowego systemu gospodarowania, problemy badawcze i odzwierciedlenie ich w kształceniu nauczycieli*, Kraków, 2-4 grudnia 1991 r.

8. *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*, Kraków, 23-25 listopada 1992 r.
9. *Zachowania przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania*, Kraków, 8-10 listopada 1993 r.
10. *Wpływ procesów transformacji gospodarki narodowej na funkcjonowanie jednostek gospodarczych i układów przestrzennych*, Kraków 5-6 grudnia 1994 r.
11. *Osiągnięcia i kierunki badawcze geografii przemysłu w ośrodkach akademickich*, Kraków, 4-5 grudnia 1995 r.
12. *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej (I)*, Kraków, 9-10 grudnia 1996 r.
13. *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej (II)*, Kraków, 8-9 grudnia 1997 r.
14. *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej (III)*, Kraków, 7-8 grudnia 1998 r.
15. *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej (IV)*, Kraków, 6-7 grudnia 1999 r.
16. *Przemiany struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, Kraków, 4-5 grudnia 2000 r.
17. *Problemy transformacji struktur przemysłowych*, Kraków, 3-4 grudnia 2001 r.
18. *Przemysł w procesie globalizacji*, Kraków, 2-3 grudnia 2002 r.
19. *Międzynarodowe uwarunkowania rozwoju przemysłu*, Kraków, 1-2 grudnia 2003 r.
20. XX. Jubileuszowa Ogólnopolska Konferencja Naukowa nt. *Efekty restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej*, Kraków, 6-7 grudnia 2004 r.
21. XXI. Ogólnopolska Konferencja Naukowa nt. *Procesy transformacji przemysłowych układów regionalnych na tle zmieniającego się otoczenia*, Kraków, 5-6 grudnia 2005 r.
22. XXII. Ogólnopolska Konferencja Naukowa nt. *Problemy metodologiczne geografii przemysłu*, Kraków, 4-5 grudnia 2006 r.

WIOLETTA KILAR

Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków

**Wykaz prac zbiorowych redagowanych
w ramach Prac Komisji Geografii Przemysłu
Polskiego Towarzystwa Geograficznego
w Warszawie**

Ziolo Z. (red.), 1987, *Geografia przemysłu w akademickim kształceniu nauczycieli*, Materiały i Sprawozdania, z. 14, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich i Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, Kraków.

Spis treści:

1. **Straszewicz L.**, *Geografia przemysłu jako nauka i dyscyplina nauczania*, s.8-13
2. **Kortus B.**, *Aktualne kierunki i problemy badawcze geografii przemysłu*, s.14-21
3. **Stryjakiewicz T.**, *Kierunki badawcze geografii przemysłu w Polsce w latach 1945-1980*, s.22-46
4. **Piskorz S.**, *Treści z zakresu geografii przemysłu w nowych programach nauczania szkoły podstawowej i średniej*, s.46-57
5. **Pakuła L., Ziolo Z.**, *Treści kształcenia w zakresie geografii przemysłu przekazywane na wykładach*, s.58- 64
6. **Ziolo Z.**, *Załącznik 1: Sylwetka nauczyciela geografii – absolwenta Wyższej Szkoły Pedagogicznej; Załącznik 2: Tematyka wykładów z zakresu geografii przemysłu w wybranych instytucjach; Załącznik 3: Propozycja programu wykładów z zakresu geografii przemysłu*, s.65-70
7. **Adamus J., Troc Z.**, *Analiza programów ćwiczeń z geografii przemysłu w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych*, s.71-76

8. **Grzeszczak J.**, *Problematyka przemysłowa na studiach geograficznych w wybranych krajach Europy Zachodniej*, s.77-83
9. **Niżnik A.M., Makiela Z.**, *Treści nauczania geografii przemysłu w programach kształcenia geografów w Czechosłowacji*, s.84-89
10. **Zikandeloff W.**, *Koncepcja ćwiczeń z geografii przemysłu w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Dreźnie*, s.90-95

Ziolo Z. (red.), 1988, *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, Materiały i Sprawozdania, z. 16, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, Kraków.

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Funkcjonowanie i rozwój przedsiębiorstwa przemysłowego w przestrzeni geograficznej*, s.8-24
2. **Fierla I.**, *Problemy lokalizacji zakładów przemysłowych*, s.25-45
3. **Dziadek S.**, *Lokalizacja zakładu przemysłowego a ochrona środowiska przyrodniczego*, s.46-56
4. **Ohme J.**, *Problematyka siły roboczej w zakładzie przemysłowym*, s.57-65
5. **Soja M.**, *Problemy zatrudnienia w zakładzie przemysłowym*, s.66-78
6. **Troc M.**, *Powiązania produkcyjno-przestrzenne zakładu przemysłowego*, s.79-83
7. **Makiela Z.**, *Powiązania zakładu przemysłowego z elementami infrastruktury technicznej*, s.84-91
8. **Luchter L.**, *Wybrane problemy techniczno-ekonomiczne i przestrzenne funkcjonowania elektrowni systemowych*, s.92-97
9. **Gardzina J.**, *Problematyka zaopatrzenia na przykładzie Rzeszowskich Zakładów Przemysłu Skórzanego „Respan” w Rzeszowie*, s.98-107
10. **Rochnowski H.**, *Organizacja i rola naukowych wycieczek do zakładów przemysłowych w nauczaniu geografii*, s.108-115
11. **Piskorz S.**, *Tematyka zakładu przemysłowego w nauczaniu geografii w szkole podstawowej i średniej*, s.116-126

12. **Niżnik A.M.**, *Zespół Górniczo-Energetyczny „Bełchatów” jako obiekt badań naukowych i wycieczek dydaktycznych*, s.127-131
13. **Budzynowski J.**, *Znaczenie zakładu przemysłowego w nauczaniu geografii przemysłu na tle zmieniających się orientacji filozoficzno – metodycznym*, s.132-135

Ziolo Z. (red.), *Problematyka ośrodka przemysłowego w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, Materiały i Sprawozdania, z. 19, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, Kraków 1990

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Problematyka definicji i wyróżniania ośrodków przemysłowych w strukturze przestrzennej*, s.9-22
2. **Parysek J.J.**, *Wybrane problemy zastosowania metod ilościowych w badaniach ośrodków przemysłowych*, s.23-37
3. **Kortus B.**, *Ośrodki przemysłowe najmłodszej generacji – mechanizmy rozwoju i czynniki lokalizacji*, s.38-49
4. **Dziadek S.**, *Kształtowanie się i dynamika rozwoju ośrodków przemysłowych Rybnickiego Okręgu Węglowego*, s.50-64
5. **Szajnowska-Wysocka A.**, *Bariery rozwojowe ośrodków przemysłowych Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego*, s.65-76
6. **Rochnowski H.**, *Miejskie ośrodki przemysłowe regionu dolnej Wisły*, s.77-90
7. **Adrjanowska E., Niesyt J., Skupowa J.**, *Geograficzno-ekonomiczne badania przestrzennych powiązań ośrodków przemysłowych strefy przymorskiej*, s. 91-103
8. **Strykiewicz T.**, *Hierarchia ośrodków przemysłu rolno-spożywczego a system ośrodków centralnych W. Christallera*, s.104-116
9. **Eberhardt P.**, *Kształtowanie się relacji między majątkiem, pracą i produkcją w przemyśle polskim*, s.117-127
10. **Piskorz S.**, *Tematyka ośrodka przemysłowego w nowych programach i podręcznikach geografii*, s.128-139
11. **Niżnik A.M.**, *Piotrków Trybunalski jako ośrodek przemysłowy*, s.139-145

12. **Misztal S.**, *Zagadnienia metodyczne badań nad ośrodkami przemysłowymi*, s.146-151
13. **Ziolo Z.**, *Model funkcjonowania ośrodka przemysłowego*, s.152-171

Ziolo Z. (red.), *Problemy przemysłu rolno-spożywczego w badaniach geograficznych*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich i Komisja Geografii Przemysłu PTG, Kraków – Warszawa 1991

Spis treści:

1. **Dziadek S.**, *Przemysł rolno-spożywczy w procesie restrukturyzacji gospodarki województwa katowickiego*, s.7-19
2. **Marczyńska-Witczak E.**, *Przemysł spożywczy aglomeracji łódzkiej – poziom rozwoju i związki przestrzenne*, s.20-36
3. **Rochnowski H.**, *Potencjał oraz rola przemysłu spożywczego w przemyśle miast i terenów wiejskich obszary Dolnej Wisły*, s.37-51
4. **Kaczmarek U., Strykiewicz T.**, *Analiza kosztów produkcji w badaniach przestrzenno-ekonomicznych przemysłu spożywczego (na przykładzie regionu poznańskiego)*, s.52-71
5. **Adamczyk Z., Grobelny R.**, *Zależność między poziomem przemysłu rolno-spożywczego w Polsce w ujęciu regionalnym w 1985 r.*, s.72-86
6. **Kamińska W., Kozak A.**, *Rola przemysłu spożywczego w strukturze przemysłu województwa kieleckiego*, s.87-94
7. **Parysek J.J.**, *Zróżnicowanie struktury produkcji i spożycia alkoholu w świecie*, s. 95-117
8. **Ziolo Z.**, *Wybrane problemy gospodarki żywnościowej*, s.118-130
9. **Ziolo Z.**, *Zarys koncepcji kompleksu rolno-przemysłowego w układzie regionalnym*, s.131-142
10. **Maj R., Ziolo Z.**, *Koncepcja organizacji gminnego ośrodka przemysłu rolno-spożywczego*, s.143-150
11. **Makiela Z., Ziolo Z.**, *Problematyka przemysłu mleczarskiego województwa tarnobrzeskiego*, s.151-168
12. **Szyszko Z.**, *Przemysł spożywczy miasta jako temat ćwiczeń terenowych*, s.169-173

13. **Troc M.**, *Kwestionariusz do badań zakładu przemysłu rolno-spożywczego*, s.174-181

Ziolo Z. (red.), *Geografia przemysłu w warunkach nowego systemu gospodarowania – problemy badawcze i odzwierciedlenie ich w kształceniu nauczycieli*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie i Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie, Kraków – Warszawa 1992

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Współczesne przesłanki rozwoju geografii przemysłu w warunkach zmieniającego się systemu gospodarowania*, s.6-19
2. **Kortus B.**, *Zmiany położenia geoekonomicznego i geopolitycznego Polski w nowej Europie*, s.20-27
3. **Parysek J.J.**, *Dobrodziejstwo inwentarza, czyli jak zrestrukturyzować przemysł Polski*, s.28-45
4. **Dębski J.**, *Restrukturyzacja przemysłu w Polsce, problematyka, założenia, możliwości*, s.46-61
5. **Matykowski R., Stryjakiewicz T.**, *Adaptacja przemysłu w nowych warunkach ekonomicznych Polski*, s.62-76
6. **Adamczyk Z., Grobelny R.**, *Struktura gałęziowa przemysłu przetwórczego Polski na tle innych państw, jako wyznacznik perspektywicznych przekształceń strukturalnych przemysłu*, s.77-85
7. **Pączka S.**, *Niektóre problemy badań przemian struktur przestrzennych sektora produkcyjno-usługowego w Polsce na tle innych krajów europejskich*, s.86-92
8. **Woźniak M., Ziolo Z.**, *Analiza zróżnicowania województw jako podstawa restrukturyzacji przestrzeni społeczno-gospodarczej Polski*, s.93-99
9. **Rogacki H.**, *Ośrodki przemysłowe silnie wyspecjalizowane w nowym systemie gospodarowania*, s.100-107
10. **Misztal S.**, *Rozwój prywatyzacji przemysłu w województwie stołecznym na tle kraju*, s.108-123
11. **Dziadek S.**, *Zmiany struktury produkcji zakładów przemysłowych Makroregionu Południowego w warunkach kształtującego się wolnego rynku*, s.124-139

12. **Łukowska-Mitka M., Tkocz M.**, *Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w województwie katowickim*, s.140-155
13. **Marczyńska-Witczak E.**, *Zmiany w przestrzennym oddziaływaniu przemysłu Łodzi (w świetle przepływu zamiejscowej siły roboczej)*, s.156-166
14. **Kitowski J.**, *Analiza rynku pracy ośrodka przemysłowego na przykładzie Rzeszowa*, s.167-181
15. **Kozak A.**, *Analiza relacji między elementami potencjału społeczno-gospodarczego ośrodków wzrostu woj. kieleckiego w latach 1976-1988*, s.182-201
16. **Kamińska W.**, *Struktura rodzajowa indywidualnej działalności gospodarczej powstałej pod wpływem ustawy o przedsiębiorczości w rejonie kieleckim*, s.202-212
17. **Czepczyński M.**, *Cykliczność działalności gospodarczej przemysłu jako wyraz niestabilnej polityki gospodarczej i wpływu pewnych prawidłowości ekonomicznych*, s.213-220
18. **Milerski O.**, *Wyposażenie techniczne miast i gmin jako czynnik rozwoju przemysłowego w warunkach nowego systemu gospodarczego*, s.221-228
19. **Riley R.**, *Zastosowanie modeli w nauczaniu geografii przemysłu*, s.229-240
20. **Rochnowski H.**, *Baza statystyczna jako ważny czynnik badań empirycznych geografii przemysłu w Polsce*, s.241-245
21. **Kuciński K.**, *Geografia przemysłu w latach dziewięćdziesiątych (głos w dyskusji)*, s.246-250

Ziolo Z. (red.), *Problematyka Okręgu Przemysłowego w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, Materiały i Sprawozdania, z. 26, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich, Komisja Geografii Przemysłu PTG i Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, Kraków 1993

Spis treści:

1. **Parysek J.J.**, *O pewnym podejściu do delimitacji Okręgów Przemysłowych*, s.9-22
2. **Dziadek S.**, *Wybrane problemy restrukturyzacji przemysłu w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym*, s.23-34

3. **Zdrojewska B., Zdrojewski E.**, *Problematyka okręgu i ośrodków przemysłowych Pomorza Zachodniego*, s.35-48
4. **Ziolo Z.**, *Geneza Tarnobrzesckiego Ośrodka Przemysłowego*, s.49-78
5. **Rochnowski H.**, *Bydgosko-Toruński Okręg Przemysłowy jako przykład okręgu dwubiegunowego*, s.79-108
6. **Kamińska V., Kozak A.**, *Czynniki kształtowania się struktur Staropolskiego Okręgu Przemysłowego*, s.109-122
7. **Długosz Z., Soja M.**, *Wpływ Karpackiego Okręgu Przemysłowego na zmiany wybranych struktur demograficznych ludności wiejskiej*, s.123-138
8. **Koreckij M.,L., Bobrowieckij A.W.**, *Miejsce infrastruktury technicznej w obwodowym kompleksie przemysłowym*, s.139-142
9. **Kościńska-Jawień H.**, *Delimitacja okręgów przemysłowych w Polsce przeprowadzona przez Główny Urząd Statystyczny*, s.143-144

Ziolo Z. (red.), *Regionalne problemy uprzemysłowienia*, Materiały i Sprawozdania, z. 27, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich, Komisja Geografii Przemysłu PTG i Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, Kraków 1993

Spis treści:

1. **Parysek J.J.**, *Stare i nowe problemy badawcze geografii przemysłu*, s.8-19
2. **Szymła Z.**, *Ocena stopnia uprzemysłowienia*, s.20-29
3. **Ziolo Z.**, *Dynamiczny model zmian relacji zachodzących między cechami obszarów górskich*, s.30-54
4. **Dziadek S.**, *Ekologiczne uwarunkowania rozwoju przemysłu w aglomeracji katowickiej*, s.55-68
5. **Rochnowski H.**, *Analiza porównawcza struktur gałęziowych przemysłu miast i terenów wiejskich obszaru Dolnej Wisły według podstawowych i relatywnych kategorii opisu*, s.69-83
6. **Stryjakiewicz T.**, *Ocena wpływu przemysłu na warunki życia ludności wybranych ośrodków przemysłowych (na tle innych działań gospodarki narodowej)*, s.84-99

7. **Miszczuk A.**, *Nauka jako potencjalny czynnik restrukturyzacji przemysłu Lublina*, s.100-106
8. **Parysek J.J.**, *Powiązania systemu przemysłowego i regionalnego Polski (w aspekcie procesów koncentracji przemysłu)*, s.107-117
9. **Milerski O.**, *Terytorialne zasoby jako bariera rozwoju regionów przemysłowych*, s.118-123
10. **Adamus J., Luchter L.**, *Tematyka prac magisterskich z geografii przemysłu w Instytucie Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego*, s.124-132
11. **Górecka L., Kozak A.**, *Problematyka geografii przemysłu w pracach magisterskich Zakładu Geografii Społeczno – Ekonomicznej Instytutu Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach w latach 1975-1989*, s.133-135
12. **Makiela Z.**, *Problematyka prac magisterskich z zakresu geografii przemysłu prowadzonych w Instytucie Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie*, s.136-139

Ziolo Z. (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*, Materiały i Sprawozdania, z. 28, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich i Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie, Kraków - Warszawa 1994

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Zmiany otoczenia przedsiębiorstw przemysłowych w nowych warunkach gospodarowania*, s.13-21
2. **Parysek J.J.**, *Zachowania przestrzenne przedsiębiorstw przemysłowych w nowych warunkach społeczno-ustrojowych (na przykładzie Swarzędzkich Fabryk Mebli S.A.)*, s.22-30
3. **Kuciński K.**, *Przestrzenne aspekty business planu*, s.31-38
4. **Sieńko B., Ziolo Z.**, *Przegląd wybranych metod analizy działalności przedsiębiorstw*, s.39-49
5. **Stryjakiewicz T.**, *Problematyka przedsiębiorstwa przemysłowego w pracach Komisji Przemian Przemysłu i Komisji Organizacji Przestrzeni Przemysłowej Międzynarodowej Unii Geograficznej*, s.50-56
6. **Niżnik H.M., Riley R.C.**, *Możliwości wykorzystania doświadczeń gospodarki kapitalistycznej w tworzeniu nowego polskiego ładu go-*

- spodarczego (przykład dwóch ośrodków przemysłu włókienniczego: Łódź i Manchester), s.57-66*
7. **Rochnowski H.**, *Przekształcenia i funkcjonowanie Spółki Toruń – Pacific Company LTD, s.67-75*
 8. **Matykowski R., Szulc R.**, *Przekształcenia własnościowe przedsiębiorstw w województwie poznańskim, s.76-85*
 9. **Kozysa J., Miszczuk A., Żuk K.**, *Procesy prywatyzacji przedsiębiorstw przemysłowych Lubelszczyzny, s.86-95*
 10. **Tkocz M.**, *Niektóre aspekty przekształceń własnościowych w przemyśle chemicznym (na przykładzie zakładów branży gazów technicznych, s.96-104*
 11. **Kudelko M.**, *Przemiany struktury kosztów produkcji w polskich kopalniach węgla kamiennego w procesie transformacji systemu gospodarowania, s.105-112*
 12. **Sieńko B., Ziolo Z.**, *Zmiany powiązań polskiego przemysłu siarkowego w zmieniających się warunkach politycznych i gospodarczych, s.113-124*
 13. **Jażewicz I., Rydz E.**, *Zmiany w funkcjonowaniu zakładów przemysłu spożywczego Słupska w latach 1985-1992, s.125-138*
 14. **Adamczak Z.**, *Funkcjonowanie zakładów przemysłu mięsnego w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych (na przykładzie Zakładów Mięsnych w Krotoszynie), s.139-147*
 15. **Wypchło W.**, *Funkcjonowanie Fabryki Samochodów Ciężarowych „STAR” w Starachowicach w nowych warunkach gospodarowania, s.148-157*
 16. **Tobolska A.**, *Funkcjonowanie „Amino” S.A. w zmieniających się warunkach ekonomicznych i społecznych, s.158-163*
 17. **Misztal S.**, *Wpływ wielkości zakładów i przedsiębiorstw przemysłowych na ich funkcjonowanie w okresie przejściowym do gospodarki rynkowej, s.164-171*
 18. **Pączka S.**, *Badania dotyczące funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania w Polsce, s.172-187*
 19. **Dziadek S.**, *Gospodarka rynkowa a funkcjonowanie przedsiębiorstw transportu samochodowego w województwie katowickim, s.188-200*
 20. **Kamińska V.**, *Rozwój indywidualnych podmiotów gospodarczych w województwie kieleckim, s.201-213*

21. **Czepczyński M.**, *Restrukturyzacja przedsiębiorstw komunalnych w Gdyni*, s.214-218

Ziolo Z. (red.), *Zachowania przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania*, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie, Kraków – Warszawa 1994

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Zmiana roli przestrzeni geograficznej w procesie transformacji systemu gospodarowania*, s.15-21
2. **Misztal S.**, *Regionalny aspekt prywatyzacji gospodarki narodowej w Polsce w latach 1988-1991*, s.22-38
3. **Pączka S.**, *Problematyka badawcza zachowań przestrzennych przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania w Polsce*, s.39-47
4. **Stryjakiewicz T.**, *Próba analizy i oceny procesów transformacji przemysłu w Polsce w świetle postfordowskiego modelu elastycznej produkcji i teorii regulacji*, s.48-66
5. **Budzynowska O., Budzynowski J.**, *Instytucje środowiska transformacji gospodarczej w Polsce*, s.67-78
6. **Matykowski R., Tobolska A.**, *Przekształcenia społeczno-gospodarcze w Polsce a zróżnicowanie przestrzenne przemysłu*, s.79-93
7. **Dziadek S.**, *Przemiany strukturalne i przestrzenne przemysłu województwa katowickiego w zmieniających się warunkach gospodarowania*, s.94-104
8. **Kudelko M.**, *Struktura hierarchiczna polskich kopalń węgla kamiennego w świetle wybranych cech techniczno – ekonomicznych*, s.105-114
9. **Tkocz M.**, *Strategie rozwoju przemysłu w woj. katowickim a jego kondycja w świetle wybranych mierników*, s.115-125
10. **Malisiewicz E., Ziolo Z.**, *Zarys procesów restrukturyzacji przemysłu w województwie rzeszowskim*, s.126-131
11. **Rydz E., Jażewicz I.**, *Przemiany struktur przestrzenno-gałęziowych przemysłu województwa śląskiego w zmieniających się warunkach gospodarowania*, s.132-144

12. **Dębski J.**, *Problemy i możliwości rozwoju przemysłu w zachodnim regionie przygranicznym Polski*, s.145-159
13. **Sieńko B.**, *Światowe tendencje zmian przestrzennych kierunków eksportu i importu siarki*, s.160-174
14. **Parysek J.J., Potrzebowski G.A.**, *Zachowania zakładów przemysłowych wytwarzających artykuły rynkowe i zaopatrzeniowe w warunkach gospodarki rynkowej (na przykładzie przemysłu Krotoszyńskiego)*, s.175-188
15. **Luchter L.**, *Kierunki powiązań zagranicznych elektroenergetyki polskiej na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych oraz możliwości współpracy w ramach integrującej się Europy*, s.189-199
16. **Melnyk A.F.**, *Doświadczenia i problemy kształtowania małego biznesu w rejonach Ukrainy*, s.200-206
17. **Kaczan J.P.**, *Niektóre aspekty uzasadniania ekologiczno-gospodarczego alokacji sił wytwórczych w regionach rozwoju intensywnego rolnictwa*, s.207-211
18. **Lazarowich M.**, *Planning and Development of Local Economic Development Training Program in Ukraine*, s.212-218
19. **Makiela Z.**, *Infrastruktura techniczna w procesie kształtowania obszaru transgranicznego Ukrainy i Polski*, s.219-228

Ziolo Z. (red.), *Wpływ procesów transformacji gospodarki narodowej na funkcjonowanie jednostek gospodarczych i układów przestrzennych*, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Instytut Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 1996

Spis treści:

1. **Rochnowski H.**, *Czy w warunkach transformacji gospodarczej istnieje potrzeba prowadzenia polityki gospodarczej*, s.3-11
2. **Misztal S.**, *Transformacja strukturalna w przemyśle Warszawy*, s.12-18
3. **Dębski J.**, *Model „lidera” a rozwój obszaru metropolitalnego Warszawy*, s.18-29
4. **Pączka S.**, *Łódź jako centrum regionalne w Polsce Środkowej w warunkach transformacji gospodarczej kraju po 1989 r.*, s.30-40

5. **Dziadek S.**, *Przemiany więzi produkcyjno-przestrzennych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej w Makroregionie Południowym*, s.41-50
6. **Rydz E., Jażewicz I.**, *Zachowania się Stoczni „Ustka” S.A. w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, s.51-59
7. **Tkocz M.**, *Funkcjonowanie kopalń węgla kamiennego w warunkach kształtowania się gospodarki rynkowej*, s.60-68
8. **Kamińska V., Ziolo Z.**, *Struktura branżowa indywidualnej działalności gospodarczej w Polsce Południowo-Wschodniej*, s.69-87
9. **Stryjakiewicz T., Potrzebowski G.**, *Kształtowanie się nowego systemu bankowego w Polsce*, s.88-103
10. **Zastawny F., Krawczuk J.**, *Aktualne zagadnienia rozwoju gospodarczego Ukrainy*, s.104-109
11. **Wlach M.**, *Osobliwości przestrzennych kompleksów rolniczo-przemysłowych w warunkach gospodarki rynkowej*, s.110-112
12. **Milerski O.**, *Problemy ekologiczne w procesie transformacji gospodarki w Czechach*, s.113 - 119
13. **Rilley R.**, *The Influence of the Market Economy on Geographical Specialization in Polish Manufacturing*, s.120-128
14. **Troc M.**, *Proces upadłościowy Nowotarskich Zakładów Przemysłu Skórzanego „Podhale” w Nowym Targu*, s.129-137
15. **Kudelko J.**, *Miejsce inwestycji zagranicznych w gospodarce kraju*, s.138-146
16. **Ziolo Z.**, *Oddziaływanie procesów transformacji gospodarki narodowej na funkcjonowanie jednostek gospodarczych*, s.146-151

Ziolo Z. (red.), *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Instytut Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Kraków - Warszawa 1997

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, s.13-20

2. **Stryjakiewicz T.**, *Geografia przemysłu u progu XXI wieku – refleksje po 28 Międzynarodowym Kongresie Geograficznym*, s.21- 28
3. **Czerny M.**, *Procesy restrukturyzacji przemysłu w strukturach regionalnych*, s.29-38
4. **Dziadek S.**, *Przekształcenia organizacji komunikacji miejskiej w aglomeracji katowickiej*, s.39-46
5. **Rydz E., Jażewicz I.**, *Procesy transformacji słupskiego ośrodka przemysłowego w latach 1990-1995*, s.47-58
6. **Woźniak G.M.**, 1997, *Bariery dostosowań rynkowo-produktowych przedsiębiorstw Polski Południowo-Wschodniej*, s.59-68
7. **Marczyńska-Witczak E.**, *Procesy i konsekwencje restrukturyzacji przemysłu rolno-spożywczego na wsi*, s.69-80
8. **Suwała W., Kudelko M.**, *Wpływ skali produkcji na opłacalność eksportu węgla kamiennego*, s.81-92
9. **Makiela Z.**, *Rola transportu w strukturze Polski Południowo-Wschodniej*, s.93-104
10. **Luchter L.**, *Kształtowanie się zmian w zakresie oddziaływania elektroenergetyki na środowisko w latach dziewięćdziesiątych*, s.105-114
11. **Kamińska W.**, *Regionalne zróżnicowanie procesu rozwoju pozarolniczej indywidualnej działalności gospodarczej w Polsce w okresie transformacji gospodarki narodowej*, s.115-128
12. **Tobolska A.**, *Przejawy transformacji w przemyśle województwa poznańskiego*, s.129-144
13. **Czepczyński M.**, *Koncentracja działalności przemysłowej w Gdyni*, s.145-150
14. **Kudelko J.**, *Uwarunkowania prawne inwestycji zagranicznych w Polsce*, s.151-168
15. **Mládek J.**, *Transformation processes of industry in Slovakia*, s.169-178
16. **Toušek V., Vančura M., Smolová I.**, *Szczyrba, Procesy restrukturyzacji przemysłu w Republice Czeskiej*, s.179-184
17. **Wardomski L.**, *Wnieszniye faktory terytorialno – strukturalnych imieniej Rassiji*, s.185-198
18. **Samburowa E.N.**, *Primyje innostrannyje inwjesticji w pieriechnodnoj ekonomike Kitaja (1980-1990r.)*, s.199-208

19. **Milerski O.**, *Problemy gospodarki odpadami w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej w Republice Czeskiej*, s.209-216
20. **Szurgot B.**, *Strategia transformacji gospodarki, a procesy prywatyzacji na Ukrainie*, s.217-220
21. **Paszowski M.**, *Przekształcenia strukturalne przemysłu krajów Europy Środkowo-Wschodniej na tle tendencji światowych*, s.221-229

Misztal S. i Ziolo Z. (red.), *Dorobek polskiej geografii przemysłu w badaniach ośrodków akademickich*, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Instytut Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Wydawnictwo Krakowskiego Oddziału PAN, Kraków – Warszawa 1998

Spis treści:

1. **Misztal S., Ziolo Z.**, *Wprowadzenie*, s.9-16
2. **Misztal S.**, *Działalność Komisji Geografii Przemysłu 1979-1996*, s.17-26
3. **Misztal S.**, *Dorobek warszawskiego ośrodka naukowego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.27-96
4. **Kortus B., Pakuła L.**, *Charakterystyka i ocena dorobku ośrodka krakowskiego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.97-120
5. **Marszał T., Niżnik A.M.**, *Dorobek i kierunki rozwoju geografii przemysłu w łódzkim ośrodku geograficznym*, s.121-146
6. **Parysek J.J., Rogacki H., Stryjakiewicz T.**, *Dorobek ośrodka poznańskiego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.147-162
7. **Dziadek S., Tkocz M.**, *Geografia przemysłu w ośrodku katowickim*, s.163-178
8. **Łoboda J., Slenczek M.**, *Dorobek ośrodka wrocławskiego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.179-190
9. **Rochnowski H., Stańczyk A.**, *Kierunki badawcze toruńskiego ośrodka naukowego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.191-202
10. **Portalski W.**, *Charakterystyka i ocena dorobku ośrodka gdańskiego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.203-218
11. **Kozysa J.**, *Charakterystyka dorobku ośrodka lubelskiego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.219-228

12. **Kamińska W.**, *Osiągnięcia ośrodka kieleckiego w dziedzinie geografii przemysłu*, s.229-236
13. **Rydz E.**, *Kierunki badawcze geografii przemysłu ośrodka śląskiego*, s.237-242
14. **Musielak J.**, *Charakterystyka i ocena dorobku ośrodka szczecińskiego w dziedzinie geografii przemysłu do 1995 r.*, s.243-248
15. **Ziolo Z.**, *Problematyka badawcza z dziedziny geografii przemysłu w ośrodku rzeszowskim*, s.249-255

Ziolo Z. (red.), *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Nr 1, Komisja Geografii Przemysłu PTG i Instytut Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 2000

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Problemy integracji międzynarodowej przemysłu w procesie zmian systemu gospodarowania*, s.13-21
2. **Misztal S.**, *Regionalne efekty procesu prywatyzacji przemysłu w Polsce w latach 1989-1995*, s.23-33
3. **Dziadek S.**, *Przemiany przemysłu na Ziemi Cieszyńskiej w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, s.35-43
4. **Rochnowski H.**, *Niektóre kierunki, cele i uwarunkowania przemysłu Polski w okresie transformacji*, s.45-53
5. **Rydz E., Barańska P.**, *Wybrane problemy przemysłu mleczarskiego województwa śląskiego w latach 1990-1996*, s.55-66
6. **Czapliński P.**, *Przemysł drzewny na Pomorzu Środkowym w procesie przeobrażeń gospodarczych*, s.67-76
7. **Gierańczyk W.**, *Wpływ transformacji ustrojowej na zmiany strukturalne w przemyśle województwa toruńskiego*, s.77-88
8. **Kwiatek-Soltys A.**, *Miejsce przemysłu w strukturze funkcjonalnej małych miast regionu krakowskiego*, s.89-95
9. **Szurgot B.**, *Aktualne kierunki restrukturyzacji gospodarki na Ukrainie*, s.97-99
10. **Cikało E., Nowosiadło S.**, *Stworzenie specjalnych stref ekonomicznych – poważny czynnik restrukturyzacji gospodarki*, s.101-105

11. **Вардомский Л.**, *Пространство России в условиях рыночной трансформации*, s.107-116
12. **Самбурова Е.Н.**, *Эволюция региональной политики Китая в ходе экономических реформ*, s.117-127

Ziolo Z. (red.), *Problemy przemian struktur przestrzennych przemysłu*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Nr 2, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Instytut Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 2001

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Współczesne tendencje rozwoju przemysłu i ich problematyka badawcza*, s.9-20
2. **Mikołajewicz Z.**, *Przedmiotowa struktura inwestycji przemysłowych wyrazem przemian strukturalnych w polskim przemyśle*, s.21-34
3. **Szurgot B.**, *Funkcjonowanie szarej strefy w warunkach restrukturyzacji gospodarki*, s.35-40
4. **Marczyńska-Witczak E.**, *Procesy dezindustrializacji przestrzennej w latach dziewięćdziesiątych na przykładzie Łodzi*, s.41-48
5. **Rachwał T.**, *Problematyka kwestionariusza do badań funkcjonowania przedsiębiorstwa przemysłowego w okresie transformacji systemu gospodarowania*, s.49-58
6. **Czepczyński M.**, *Regionalizm w gospodarce globalnej. Próba analizy tendencji terytorializacji produkcji*, s.59-64
7. **Piasecka K.**, *Skala i struktura inwestycji zagranicznych w polskim przemyśle*, s.65-74
8. **Czepczyński M.**, *Struktura inwestycji zagranicznych w Gdyni*, s.75-85

Ziolo Z. (red.), *Problemy przemian struktur przemysłowych w procesie wdrażania reguł gospodarki rynkowej*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG Nr 3, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Wydział Ekonomiczny UMCS w Lublinie – Filia w Rzeszowie, Warszawa – Kraków – Rzeszów 2001

Spis treści:

1. **Stryjakiewicz T.**, *Orientacje teoretyczno-metodologiczne w geografii przemysłu a transformacja gospodarki*, s.13-27
2. **Ziolo Z.**, *Struktura branżowa i koncentracja przestrzenna wiodących światowych firm przemysłowych*, s.29-41
3. **Rogacki H.**, *Zróźnicowanie aktywności eksportowej i importowej województw Polski*, s.43-50
4. **Domański B.**, *Przekształcenia terenów poprzemysłowych w województwach śląskim i małopolskim – prawidłowości i uwarunkowania*, s.51-59
5. **Gierańczyk W., Stańczyk A.**, *Okręgi przemysłowe w Polsce u progu XXI wieku*, s.61-69
6. **Rydz E., Jażewicz I.**, *Przemiany strukturalne przemysłu na przykładzie małych miast Pomorza Środkowego*, s.71-86
7. **Czepczyński M.**, *Transformacja struktur przemysłowych na terenie województwa pomorskiego*, s.87-91
8. **Czepczyński M.**, *Przemiany zagospodarowania terenów portowo-przemysłowych aglomeracji Trójmiasta*, s.93-97
9. **Luchter L.**, *Proces deregulacji elektroenergetyki w Polsce na tle przemian strukturalnych tego sektora w krajach Unii Europejskiej*, s.99-113
10. **Wdowicka M.**, *Wykształcanie się nowych obszarów przemysłowych w strefie podmiejskiej Poznania*, s.115-122
11. **May J.**, *Typy przekształceń miejskich obszarów przemysłowych w latach 90. – przykład Łodzi*, s.123-134
12. **Bazydło A., Smętkowski M., Wieloński A.**, *Inwestycje w specjalnych strefach ekonomicznych a przekształcenia strukturalne w przemyśle Polski*, s.135-148
13. **Makiela Z.**, *Przekształcenia Skawińskich Zakładów Koncentratów Spożywczych jako przejaw procesu globalizacji*, s.149-154
14. **Musielak J.**, *Procesy restrukturyzacji w przemyśle okrętowym (na przykładzie Stoczni Szczecińskiej S.A.)*, s.155-166
15. **Rachwał T.**, *Funkcjonowanie Krakowskich Zakładów Elektronicznych „Telpod” w świetle przemian w polskim przemyśle elektronicznym*, s.167-180

16. **Rachwał T.**, *Proces restrukturyzacji Zakładów Mięśnych „Nisko” S.A. jako potencjalny czynnik aktywizacji rolniczej bazy surowcowej północnej części województwa podkarpackiego*, s.181-189
17. **Śpiewak T.**, *Problematyka finansów przedsiębiorstw w wyniku zmian systemu gospodarczego*, s.191-197
18. **Rachwał T.**, *Kształtowanie się wiodących zakładów przemysłu cukierniczego w Krakowie po 1950 roku*, s.199-220
19. **Borowiec M.**, *Zmiany kierunków kształcenia Politechniki Krakowskiej i Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie na tle polskiego szkolnictwa technicznego w latach transformacji gospodarki*, s.221-240
20. **Szot Z.**, *Przestrzenna organizacja gospodarki narodowej Federacji Rosyjskiej w drugiej połowie lat 90.*, s.241-249

Ziolo Z. (red.), *Problemy transformacji struktur przemysłowych*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG Nr 4, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Uniwersytet Rzeszowski – Wydział Ekonomii, Warszawa – Kraków – Rzeszów 2002

Spis treści:

1. **Domański B.**, *Zagraniczne inwestycje przemysłowe a obszary metropolitarne w Polsce*, s.9-18
2. **Wieloński A., Bazydło A.**, *Proces integracji europejskiej a przemiany strukturalne w przemyśle Polski*, s.19-24
3. **Ziolo Z., Piróg S.**, *Lokalizacja zarządów i potencjał ekonomiczny wiodących firm zachodnio – europejskich*, s.25-36
4. **Rajman J.**, *Trwałość przemysłowo-osadniczych układów przestrzennych w starym rejonie przemysłowym (przykład dorzecza Małej Panwi)*, s.37-42
5. **Rydz E., Szymańska W.**, *Funkcjonowanie zakładów przemysłu obuwniczego regionu śląskiego w zmieniających się warunkach gospodarowania*, s.43-56
6. **Makiela Z.**, *Wyniki realizacji programów restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego po 1989 roku*, s.57-66
7. **Czapliński P.**, *Polityka regionalna a rozwój przemysłu w rejonie śląskim*, s.67-78

8. **Rachwał T.**, *Proces restrukturyzacji przedsiębiorstw przemysłowych w Polsce Południowo-Wschodniej (na wybranych przykładach)*, s.79-88
9. **Śleszyński P.**, *Struktura i koncentracja przestrzenna siedzib ważniejszych przedsiębiorstw w Warszawie w 1999 roku*, s.89-114
10. **Wiedermann K.**, *Restrukturyzacja i modernizacja hutnictwa żelaza Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego po 1989 roku*, s.115-128
11. **Kamińska W.**, *Polityka państwowa wobec sektora małych i średnich firm w latach 1990-2000*, s.129-140
12. **Reśko D.**, *Kształtowanie się przedsiębiorstwa usługowo-handlowego PROFEX CONSULTING*, s.141-146
13. **Luchter L.**, *Uwarunkowania i skala redukcji zanieczyszczeń gazowych w krajowych elektrowniach zawodowych*, s.147-158
14. **Majewski J.**, *Zmiany strukturalne przemysłu na tle przewozów kolejowych*, s.159-166
15. **Borowiec M.**, *Zmiany kierunków kształcenia w Akademii Ekonomicznej w Krakowie w okresie transformacji gospodarki narodowej*, s.167-180
16. **Szot Z.**, *Wybrane problemy transformacji struktur przemysłowych w Federacji Rosyjskiej*, s.181-184
17. **Goleniewski P.**, *Polityka akcyzowa a kondycja finansowa polskiego przemysłu spirytusowego i tytoniowego*, s.185-192

Ziolo Z. i Makiela Z. (red.), *Kształtowanie się struktur przemysłowych*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG Nr 5, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Instytut Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 2003

Spis treści:

1. **Misztal S.**, *Transformacja własnościowa działalności przemysłowej w Polsce według województw*, s.9-30
2. **Dębski J.**, *Lokalne bieguny wzrostu w Polsce (według budżetów gmin i przedsiębiorczości prywatnej)*, s.31-58
3. **Makiela Z.**, *Europark Mielec – specjalna strefa ekonomiczna w regionie podkarpackim*, s.59-72

4. **Gierańczyk W., Stańczyk A.**, *Korporacje międzynarodowe w przestrzeni globalnej*, s.73-84
5. **Wajda E.**, *Proces kształtowania się Motoroli jako firmy ponadnarodowej*, s.85-114

Ziolo Z. i Makiela Z. (red.), *Przemysł w procesie globalizacji*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG Nr 6, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 2003

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Kształtowanie się przedsiębiorstw przemysłowych w procesie globalizacji*, s.9-20
2. **Wieloński A.**, *Przemysł Nowej Gospodarki*, s.21-26
3. **Stryjakiewicz T., Wajda J.**, *Organizacja przestrzenna grup kapitałowych jako problem badawczy geografii ekonomicznej*, s.27-48
4. **Makiela Z.**, *Przejawy procesu globalizacji w rozwoju infrastruktury transportowej w Polsce*, s.49-58
5. **Pakuła L.**, *Tendencje restrukturyzacji przemysłu Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego w dobie transformacji*, s.59-66
6. **Tkocz M.**, *Przejawy procesu globalizacji w przemyśle województwa śląskiego*, s.67-76
7. **Gierańczyk W.**, *Wybrane aspekty konkurencyjności polskiego przemysłu w dobie globalnych wyzwań rozwoju*, s.77-86
8. **Stańczyk A.**, *Spoleczno-gospodarcze aspekty konkurencyjności Polski w warunkach globalizacji*, s.87-100
9. **Sala S.**, *Wybrane cechy działalności korporacji transnarodowych i ich implikacje dla Polski*, s.101-108
10. **Wajda E., Zoričić-Wolek M.**, *Proces kształtowania się korporacji IBM*, s.109-118
11. **Wajda E., Zalewska K.**, *Struktura przestrzenno-organizacyjna korporacji General Motors*, s.119-128
12. **Rachwał T.**, *Globalne uwarunkowania restrukturyzacji przedsiębiorstw Polski Południowo-Wschodniej*, s.129-138

Ziolo Z. i Makiela Z. (red.), *Przemiany struktur przemysłowych*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG Nr 7, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Zakład Przedsiębiorczości Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 2004

Spis treści:

1. **Rydz E.**, *Proces kształtowania się Słupskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej*, s.9-24
2. **Namyślak B.**, *Kapitał zagraniczny w specjalnych strefach ekonomicznych w Polsce*, s.25-30
3. **Tobolska A.**, *Procesy koncentracji gospodarczej dużych przedsiębiorstw przemysłowych Poznania*, s.31-42
4. **Szmytkowska M., Czepczyński M.**, *Przemysł w mieście poprzemysłowym. Przykład Gdyni.*, s.43-52
5. **Wiedermann K.**, *Wybrane problemy kształtowania się nowej struktury przemysłowej na obszarze GOP*, s.53-62
6. **Stankowski R.**, *Rozwój małych firm na terenie gminy Pleśna*, s.63-70
7. **Huculak M.**, *Przekształcenia własnościowe w przemyśle piwowarskim w Polsce po 1990 r.*, s.71-86
8. **Klimczak P.**, *Przemiany funkcjonowania wiodących przedsiębiorstw dawnego COP-u: Huty Stalowa Wola S.A. i Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego „PZL-Rzeszów” S.A.*, s.87-96
9. **Ziolo Z.**, *Kształtowanie się firm informatycznych jako nowych elementów struktury przestrzennej przemysłu*, s.97-106

Ziolo Z. i Rachwał T. (red.), *Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne*, Przedsiębiorczość – Edukacja nr 1, Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Wydawnictwo „MiWa”, Kraków 2005

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Światowe uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości*, s.9-16
2. **Maśloch P.**, *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji*, s.17-26

3. **Strojny J.**, *Zarządzanie przedsiębiorcze w dobie globalizacji-perspektywa kulturowa*, s.27-32
4. **Sala S.**, *Rozwój korporacji transnarodowych w gospodarce światowej*, s.33-44
5. **Błażewski W.**, *Funkcjonowanie systemu oświaty w okresie cywilizacji informacyjnej*, s.45-60
6. **Tomkiewicz N.**, *Perspektywy rozwoju przedsiębiorczości w kontekście funduszy strukturalnych Unii Europejskiej*, s.63-76
7. **Pocheć K.**, *SOLVIT – skuteczna pomoc dla przedsiębiorcy w Unii Europejskiej*, s.77-82
8. **Kasprzyk P.**, *Stosunki majątkowe między małżonkami a prowadzenie działalności gospodarczej przez małżonków – zagadnienia wybrane*, s.83-94
9. **Pocheć W.**, *Prokuratura. Istotna instytucja dla przedsiębiorcy rejestrowego*, s.95-100
10. **Fedan R.**, *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji ośrodków ponadlokalnych (na przykładzie Jarosławia)*, s.103-108
11. **Szczepankiewicz J.**, *Szczególna rola polskiej przedsiębiorczości w okresie przeobrażeń cywilizacyjnych współczesnego świata*, s.109-114
12. **Janczewski J.**, *Kryteria i miary przedsiębiorczości w małej firmie*, s.115-120
13. **Strumyka-Cylwik L.**, *Rozważania nad zagadnieniem przedsiębiorczości w kontekście otwartości człowieka na świat*, s.123-136
14. **Rachwał T.**, *Kształtowanie postaw uczniów na lekcjach podstaw przedsiębiorczości*, s.137-144
15. **Gabała J.**, *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych uczniów*, s.145-152
16. **Ciupińska B.**, *Doskonalenie relacji międzyludzkich wyzwaniem społeczeństwa XXI wieku*, s.153-158
17. **Ziolo Z.**, *Kształcenie nauczycieli do nauczania przedsiębiorczości na specjalności „geografia z przedsiębiorczością i gospodarką przestrzenną” w Akademii Pedagogicznej w Krakowie*, s.161-166
18. **Borowiec M.**, *Rola praktyk z przedsiębiorczości w kształceniu studentów geografii na specjalności „przedsiębiorczość z gospodarką przestrzenną”*, s.167-174

19. **Makiela B., Makiela Z.**, *Nauczanie podstaw przedsiębiorczości w liceach ogólnokształcących i liceach profilowanych*, s.177-188
20. **Juchnowicz M.**, *Uwagi dotyczące realizacji przedmiotu podstawy przedsiębiorczości*, s.189-194
21. **Osuch E., Osuch W.**, *Przedmiot podstawy przedsiębiorczości w opinii uczniów i rodziców na przykładzie wybranych krakowskich szkół*, s.195-202
22. **Kawecki Z.**, *Ranga przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w edukacji szkolnej*, s.203-206
23. **Tracz M.**, *O niektórych kryteriach doboru treści nauczania do podstawy programowej i programu nauczania z podstaw przedsiębiorczości*, s.207-212
24. **Piróg D.**, *Miejsce i rola edukacji europejskiej w nauczaniu podstaw przedsiębiorczości w kontekście współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, s.213-220
25. **Rachwał M., Rachwał T.**, *Rola kształcenia umiejętności obsługi klienta na lekcjach podstaw przedsiębiorczości*, s.221-226
26. **Baran B.**, *Problematyka rynku pracy w edukacji przedsiębiorczości*, s.227-238
27. **Batorska U.**, *Rodzaje i struktura bezrobocia w Polsce*, s.239-250
28. **Łazowska E.**, *Metodyka nauczania podstaw przedsiębiorczości i podstaw ekonomii*, s.251-254
29. **Bartoń M.**, *Przedsiębiorczość jak przedmiot matury 2008*, s.255-258
30. **Uczkiewicz P.**, *Technologia informacyjna a przedsiębiorczość w szkole ponadgimnazjalnej*, s.259-264
31. **Desperak J.**, *Czy jest miejsce dla doradcy zawodowego i SZOK-u w ponadgimnazjalnych szkołach ogólnokształcących?*, s.267-270
32. **Wolanowska-Kubiak L.**, *Propozycja zajęć warsztatowych dla nauczycieli przy opracowaniu wizji szkoły z wykorzystaniem opinii uczniów*, s.271-276
33. **Mitura E., Jamroz D.**, *Przedsiębiorczy uczeń na rynku pracy*, s.277-286
34. **Różańska M.**, *Opracowanie i wdrożenie programu pracy z uczniem zdolnym na lekcjach z podstaw przedsiębiorczości i zajęciach dodatkowych dotyczących poradnictwa zawodowego*, s.287-292

35. **Ziemanin-Profic E.**, *Refleksje na temat udziału i koordynacji akcji „Dzień Przedsiębiorczości”*, s.293-296
36. **Szczepańska M.**, *Scenariusz lekcji „Ochrona konsumenta”*, s.297-298
37. **Kulikowska M.**, *Możliwość wykorzystania komputera na zajęciach podstaw przedsiębiorczości na przykładzie lekcji nt. „podatków pośrednich” (scenariusz lekcji)*, s.299-303

Ziolo Z. (red.), *Uwarunkowania rozwoju i konkurencyjności regionów*, Instytut Gospodarki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie i Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków – Rzeszów 2005

Spis treści:

1. **Borowiec J.**, *Wpływ integracji europejskiej na rozwój regionalny i konkurencyjność regionów*, s.17-46
2. **Pyszkowski A.**, *Struktura sektorowa jako czynnik zróżnicowań potencjału polskich regionów*, s.47-56
3. **Kudelko J.**, *Rozwój regionalny, a konkurencyjność regionów*, s.57-74
4. **Galuszka K.**, *Finansowe uwarunkowania rozwoju i konkurencyjności regionów w Polsce*, s.75-84
5. **Brzeziński C.**, *Innowacyjność i konkurencyjność gospodarki w strategiach rozwoju województw*, s.85-96
6. **Passella E., Pancer-Cybulska E.**, *Konkurencyjność jako współczesny wyznacznik rozwoju regionalnego Polski*, s.97-116
7. **Pasterz T.**, *Podkarpackie uwarunkowania budowania regionalnej strategii innowacji*, s.117-126
8. **Klimczak P.**, *Kondycja podkarpackich przedsiębiorstw przemysłowych na podstawie wyników badań koniunktury*, s.127-146
9. **Borowiec M.**, *Kształtowanie się rzeszowskiego ośrodka akademickiego*, s.147-166
10. **Tabasz W.**, *Szanse i zagrożenia dla wsi podkarpackiej w kontekście nowoczesnych koncepcji ekorozwoju*, s.167-176
11. **Strojny J.**, *Potencjał rozwojowy gmin podkarpackich*, s.177-196

12. **Skica T., Strojny J.**, *Polityka finansowa samorządu gminnego jako wyznacznik lokalnego potencjału rozwojowego*, s.197-210
13. **Kosiedowski W., Ignasik-Szulc A., Piotrowska-Trybull M.**, *Rola przedsiębiorstw w kreowaniu konkurencyjności regionu*, s.211-232
14. **Kupiec L., Truskolaski T.**, *Regionalna Strategia Innowacji jako potencjalny czynnik konkurencyjności regionów*, s.233-244
15. **Gaiński P.**, *Zagospodarowanie transportowe jako czynnik rozwoju województwa podlaskiego*, s.245-258
16. **Jarmolowicz W., Knapieńska M.**, *Aktywne formy zwalczania bezrobocia w regionie warmińsko-mazurskim*, s.259-278
17. **Szafranek E.**, *Zdolność konkurencyjna regionu opolskiego*, s.279-292
18. **Kosiedowski W., Marszałkowska M.**, *Zachowanie przedsiębiorstw w okresie transformacji w wybranych krajach Europy Wschodniej*, s.293-308
19. **Pysarenko S.**, *Interregional transborder cooperation in the contest of Ukrainian integration to EU*, s.309-312
20. **Malisiewicz E., Ziolo Z.**, *Program polsko-słowacki w ramach inicjatywy INTERREG IIIA*, s.313-322
21. **Wach K.**, *Model badania wpływu otoczenia regionalnego na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw*, s.323-342
22. **Panfiluk E.**, *Uwarunkowania rozwoju krajobrazów przyrodniczo cennych*, s.343-355

Ziolo Z. i Rachwał T. (red.), *Międzynarodowe uwarunkowania rozwoju przemysłu*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG Nr 8, Komisja Geografii Przemysłu PTG w Warszawie i Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 2006

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Zróźnicowanie światowej przestrzeni przemysłowej w świetle koncentracji siedzib zarządów wiodących korporacji*, s.9-26
2. **Domański B.**, *Polski przemysł na tle przemysłu Europy Środkowej i Wschodniej*, s.27-36

3. **Kostrubiec B.**, *Delokalizacja przedsiębiorstw – przejaw światowej samoregulacji*, s.37-46
4. **Tobolska A., Matykowski R.**, *Działalność przemysłowa w warunkach wzrastającej internacjonalizacji i globalizacji na przykładzie wybranych produktów*, s.47-59
5. **Brezdeń P.**, *Uwarunkowania bezpośrednie inwestycji zagranicznych i ich wpływ na umiędzynarodowienie działalności produkcyjnej w województwie dolnośląskim*, s.60-73
6. **Tkocz M., Sobala P.**, *Kapitał zagraniczny w przemianach gospodarczych tradycyjnego ośrodka przemysłowego na przykładzie Chorzowa*, s.74-79
7. **Sala S.**, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a procesy globalizacji*, s.80-90
8. **Gierańczyk W.**, *Rola przedsiębiorstw w polskiej gospodarce w okresie transformacji ustrojowej*, s.91-99
9. **Paszkowski M., Luchter L.**, *O problemach pomiaru efektów transformacji gospodarczej w porównaniach międzynarodowych*, s.100-108
10. **Wieloński A., Szmigiel K.**, *Europejskie uwarunkowania rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, s.109-114
11. **Reško D.**, *Funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw w otoczeniu międzynarodowym*, s.115-126
12. **Wielgus G.**, *Rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, s.127-138
13. **Micek G.**, *Problematyka funkcjonowania firm informatycznych w ujęciu przestrzennym*, s.139-151
14. **Huculak M.**, *Procesy współkształtujące globalizację przemysłu piwowarskiego Europy*, s.152-159
15. **Szmytkowska M.**, *Rozwój sektora teleinformatycznego w Trójmieście jako przejaw procesów globalizacji*, s.160-166
16. **Komornicki T.**, *Eksport w ujęciu regionalnym jako miernik rozwoju przemysłu*, s.167-178
17. **Jaworski J.**, *Offset jako czynnik rozwoju przemysłu*, s.179-191
18. **Rachwał T.**, *Restrukturyzacja technologiczna przedsiębiorstw przemysłowych Polski Południowo-Wschodniej jako czynnik podnoszenia ich konkurencyjności na rynku międzynarodowym*, s.192-203

19. **Makiela Z.**, *Funkcjonowanie Przedsiębiorstwa Poszukiwań i Eksploatacji Złóż Ropy Naftowej i Gazu „Petrobaltic” w okresie transformacji gospodarczej na tle rozwoju przemysłu naftowego*, s.204-211
20. **Fedan R.**, *Przemiany w przemyśle mleczarskim w regionie przemyskim*, s.212-218
21. **Wajda E.**, *Rozwój i struktura przestrzenna działalności Noki w latach 1997-2003*, s.219-240

Ziolo Z. i Rachwał T. (red.), *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, Przedsiębiorczość – Edukacja Nr 2, Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Wydawnictwo Nowa Era, Kraków – Warszawa 2006

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, s.10-17
2. **Żukowski P.**, *Innowacyjna strategia zarządzania zapasami materiałów jako narzędzie podnoszenia konkurencyjności jednostki gospodarczej*, s.18-26
3. **Janczewski J.**, *Innowacja jako narzędzie przedsiębiorczości małej firmy na przykładzie usług motoryzacyjnych*, s.27-40
4. **Hajduk M.**, *Wdrażanie systemów zarządzania środowiskowego, jako narzędzie proinnowacyjnego rozwoju polskich przedsiębiorstw na rynku Unii Europejskiej*, s.41-47
5. **Sosin J.**, *Rola programu PHARE w rozwoju przedsiębiorczości w Polsce w latach 1989-2004*, s.48-54
6. **Kamińska W.**, *Wpływ procesów transformacji na rozwój małych firm prywatnych w Polsce*, s.55-64
7. **Strojny J.**, *Przedsiębiorczość w badaniach empirycznych Instytutu Gospodarki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie*, s.65-75
8. **Maślanka K.**, *Rozwój przedsiębiorczości w ocenie wskaźnika TEA*, s.76-90
9. **Majewska J.**, *Wyzwalanie ducha przedsiębiorczości w środowisku społecznym gminy dla rozwoju lokalnego*, s.91-100

10. **Mitura E., Oleksiejczuk A., Oleksiejczuk E.**, *Analiza uwarunkowań rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości w województwie lubelskim*, s.101-114
11. **Pytko B., Watras R.**, *Polska przedsiębiorczość w gospodarce morskiej – problemy i szanse na sukces*, s.115-121
12. **Makiela Z.**, *Infrastruktura a rozwój przedsiębiorczości*, s.122-124
13. **Tobolska A.**, *Strategie globalne a nowe formy organizacji przedsiębiorstw transnarodowych*, s.125-143
14. **Tołpa T.**, *Polityka regionalna w debacie o konstytucji europejskiej*, s.144-153
15. **Winnicki K., Jurek A., Lawandowski M.**, *Zastosowanie metody analizy hierarchicznej problemu*, s.154-162
16. **Brzozowski T.T.**, *Praca i przedsiębiorczość w świetle wybranych encyklik Jana Pawła II*, s.164-184
17. **Borowiec M.**, *Etyczne aspekty globalizacji w procesie kształtowania przedsiębiorczości*, s.185-192
18. **Rachwał M.M., Rachwał T.**, *Wartości moralne podstawą prawdziwego sukcesu menadżera*, s.193-198
19. **Pawlas B.**, *Jak być dobrym szefem?*, s.199-203
20. **Bartuś A., Bartuś Z.**, *Pokusa etatyzmu. Ile polityki w gospodarce – wymiar etyczny*, s.204-212
21. **Łaptaś W.**, *Pomoc a postawa roszczeniowa*, s.213-215
22. **Szczepankiewicz J.**, *Czy przedsiębiorczość ma pleć?*, s.216-219
23. **Tracz M.**, *Rola i znaczenie podstaw przedsiębiorczości w kształceniu ogólnym*, s.222-225
24. **Górz B., Rachwał T.**, *Uwagi do projektu zmiany podstawy programowej podstaw przedsiębiorczości*, s.226-235
25. **Czapliński P.**, *Postawy uczniów ponadpodstawowych szkół ogólnokształcących dla dorosłych wobec rynku pracy*, s.236-241
26. **Błażejowski W.**, *Problemy rozwoju postaw przedsiębiorczych u gimnazjalistów*, s.242-248
27. **Milewska M.**, *Rozbudzanie postaw przedsiębiorczych wśród młodzieży wiejskiej*, s.249-255
28. **Nowak K.**, *Problematyka globalizacji działalności sektora bankowego w edukacji szkolnej*, s.256-261

29. **Śrutowska D.**, *Wykorzystanie multimedialnych w nauczaniu przedsiębiorczości (na przykładzie multimedialnego CD-ROM-u Wydawnictwa Nowa Era pt. „Podstawy przedsiębiorczości”*, s.264-278
30. **Szmulczyńska B.**, *Zapotrzebowanie środowiska szkolnego w zakresie edukacji ekonomicznej a oferta edukacyjna Portalu Edukacji Ekonomicznej Narodowego Banku Polskiego – NBPortal.pl*, s.279-286
31. **Makiela B.**, *Komunikacja interpersonalna w nauczaniu podstaw przedsiębiorczości – propozycje ćwiczeń*, s.287-289
32. **Nyga E.M.**, *Wybrane aktywizujące metody nauczania w pracy z uczniem na przykładzie lekcji podstaw przedsiębiorczości*, s.290-303
33. **Kulikowska M., Krasnodębska B.**, *Refleksje z realizacji międzyuczelnianego projektu „O pieniądzu wiem wszystko”*, s.304-311
34. **Kawecki Z.**, *Prywaciarz-przedsiębiorca (refleksje z lekcji)*, s.312-313
35. **Rutkowska E.**, *Scenariusz zajęć edukacyjnych „Gdzie zaczyna się droga do sukcesu”*, s.314-316

Ziolo Z. i Rachwał T. (red.), *Efekty restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG Nr 9, Komisja Geografii Przemysłu PTG i Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa – Kraków 2006

Spis treści:

1. **Ziolo Z.**, *Problematyka badawcza efektów restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej*, s.11-19
2. **Wieloński A., Szmigiel K.**, *Regionalne strategie innowacji jako czynnik aktywizacji polskiej przestrzeni przemysłowej*, s.20-27
3. **Tkocz M.**, *Efekty restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce*, s.28-39
4. **Rydz E., Szymańska W.**, *Efekty restrukturyzacji śląskiego ośrodka przemysłowego w latach wdrażania gospodarki rynkowej (na wybranych przykładach)*, s.40-51
5. **Czapliński P.**, *Wpływ procesów transformacji na lokalne struktury przemysłu na przykładzie byłego województwa śląskiego*, s.52-61

6. **Gierańczyk W.**, *Restrukturyzacja przestrzeni przemysłowej wybranych miast woj. kujawsko-pomorskiego w okresie transformacji ustrojowej*, s.62-72
7. **Staszewska S., Marcinowicz D.**, *Struktura funkcjonalno-przestrzenna wybranych terenów przemysłowych miasta Poznania*, s.73-82
8. **Tobolska A.**, *Nowy model organizacji i funkcjonowania starych przedsiębiorstw przemysłowych*, s.83-97
9. **Rachwał T.**, *Efekty restrukturyzacji przedsiębiorstw przemysłowych Polski Południowo-Wschodniej*, s.98-115
10. **Męczyński M.**, *Przestrzenne zróżnicowanie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w przedsiębiorstwach przemysłowych w Polsce*, s.116-129
11. **Jaworski J.**, *Restrukturyzacji polskiego przemysłu zbrojeniowego*, s.130-142
12. **Wilkoś A.**, *Procesy restrukturyzacji Alstom Konstal S.A. w Chorzowie*, s.143-153
13. **Kilar W.**, *Przemiany funkcjonowania Zakładów Przemysłu Dzierżawskiego „Jarlan” w Jarosławiu (ze szczególnym uwzględnieniem lat 1999-2003)*, s.154-169
14. **Sala S.**, *Polskie firmy na tle zagranicznych korporacji w dobie globalizacji*, s.170-180
15. **Sobala-Gwosdz A.**, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w województwie podkarpackim do końca 2003 r.*, s.181-191

Spis treści

ZBIGNIEW ZIOŁO, MONIKA BOROWIEC, WIOLETTA KILAR, Problematyka XXII. Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej nt. „Problemy metodologiczne geografii przemysłu”	3
ZBIGNIEW ZIOŁO, Zarys koncepcji budowy teorii struktury przestrzennej przemysłu	14
MICHAŁ PASZKOWSKI, Problemy rozwoju metod badawczych geografii przemysłu wobec kształtującej się gospodarki sieciowej	21
KRZYSZTOF WIEDERMANN, Zastosowanie metody szacowania efektów mnożnikowych w określaniu oddziaływania przedsiębiorstw na otoczenie	25
PAWEŁ CZAPLIŃSKI, Problematyka badawcza przemysłu w naukach geograficznych i ekonomicznych	28
TOMASZ RACHWAŁ, Problematyka badawcza funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych	31
STANISŁAW SALA, Próba identyfikacji problemów metodologicznych badań procesów globalizacji	37
WIESŁAWA GIERAŃCZYK, Problematyka definiowania zmian w tendencjach lokalizacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych w dobie globalizacji 40	
PAWEŁ BREZDEŃ, WALDEMAR SPALLEK, Specjalne strefy ekonomiczne w polskiej przestrzeni gospodarczej ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego	43
SŁAWOMIR DOROCCI, Kształtowania się regionów przemysłowych Francji	46
MIROSLAW WÓJTOWICZ, Rozwój przemysłu samochodowego w Brazylii w latach 1957-2005	49
WIOLETTA KILAR, MONIKA CIELUCH, Kształtowanie się i organizacja przestrzenna korporacji ponadnarodowej Honda	53
JACEK MAY, Strategie i formy adaptacji przedsiębiorstw przemysłowych w Łodzi	57
MARCIN NIEMCZAK, Przemiany struktur polskiego przemysłu cukrowniczego jako efekt procesu restrukturyzacji	61
KATARZYNA DAJCAK, Przemysł stoczniowy w Polsce i na świecie	65

ANDRZEJ WIELOŃSKI, JANUSZ MACHOWSKI, Bezpieczeństwo energetyczne Polski.....	67
MARIOLA TRACZ, Treści z zakresu geografii przemysłu w podstawach programowych i wybranych programach nauczania oraz podręcznikach do geografii na poziomie gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej	70
MONIKA BOROWIEC, Kształcenie na poziomie akademickim jako czynnik przygotowania kadr dla przemysłu województwa podkarpackiego	75
PIOTR MAŚLOCH, Kształtowanie się ubóstwa jako wynik współczesnych procesów globalizacyjnych	81
RADOSŁAW REPETOWSKI, Innowacje – zarządzanie zmianami	82
MACIEJ HUCULAK, Inwestycje zagraniczne w przemyśle Karkowa do 2005 roku	84
TOMASZ RACHWAŁ, Wykaz ogólnopolskich konferencji naukowych podejmujących problematykę geografii przemysłu.....	87
WIOLETTA KILAR, Wykaz prac zbiorowych redagowanych w ramach Prac Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie.....	89